M. THEODORIAN-CARADA

EFIMERIDELE

INSEMNĂRI & AMINTIRI

1908-1928

— 1937 —
— Tipografia „Serafica" Săbăoani Jud. Roman —

www.dacoromanica.ro

M. THEODORIAN - CARADA

EFIMERIDELE

Insemnări & Amintiri
1908-1928

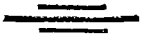

TIPOGRAFIA „SERAFICA" SABAOANI - ROMAN — 1937.

www.dacoromanica.ro

În loc de prefață

Reproduc aceste rânduri din cea care însoțește volumul de Efimeride ce cuprind amintiri si însemnări de ale mele din 1870 la 1910:

„Minunat de bine îmi dau seama cât de neînsemnată e persoana mea și cât de mică mi-a fost acțiunea. Intrucât totuși s'a vorbit de mine și fiindcă activitatea mea a fost greșit redată, dator sunt să o pun în adevărata ei lumină".

„Turma cuvântătoare nu judecă după înțelepciunea faptelor, ci după norocul ori nenorocul întâmplărilor", scrie vestitul secretar florentin, în a sa istorie a Firenzei. Destul este, cred eu, când muritorul poate spune ca poetul:

„Ce que j'ai fait, Abner,
„J'ai cru le devoir faire.

„Judece-mă oricine, dar așa și numai pe temei de adevăr".

M. T. C.

www.dacoromanica.ro

CAP. I.

Binecuvantare Episcopala. — Dragoste de Biserica. — Biserica S. Nicolae. - Vlădica din Prund. — Namăeștii. — Unirea. — Doi profesori dela Facultatea de Teologie. — Vestitorul și Biserica Românească. — Dimisia Mitropolitului Moldovei. — Episcopul Râmnicului.

Eram copil de vreo cinci anișori, când naşă-mea pe înserate m'a luat cu ea la o priveghere la Biserica SS. Arhangheli. In strana arhierească sta un bătrân cu barba căruntă, purtând camilafcă pe cap și cu mătănii mari negre în mână. Episcopul cel nou al Râmnicului: Vlădica Atanasie Stoenescu. Naşă-mea, Coana Anica Georoceanca, m'a dus la el de m'a pus să-i fac mătănii și să-i sărut mâna. Episcopul m'a blagoslovit. In momentul când arhiereul făcea asupra mea semnul Crucii, am simțit în sufletul meu o mulțămire foarte mare. Mi s'a părut că îmi dăruia ceva de mare preț și de atunci am păstrat Episcopului o simpatie neclintită.

El venea uneori pe la noi și eu îi săream înainte plin de bucurie. Ultima slujbă ce a săvârșit, a fost la 4 Ianuarie 1880 când a prohodit pe tata. A doua zi a plecat la București, unde a răcit și a murit.

Portretul lui împodobește pereții uneia din odăile mele și astăzi. Când eram copil, îi imitam iscălitura. Ca și el puneam înaintea iscăliturei mele o cruce, fără să știu că asta numai episcopii pot face. Nimic nu-mi plăcea mai mult, decât să mă joc de-a popa sau de-a episcopul. Nu odată m'am întrebat eu de nu ar fi bine, să mă fac și eu popă. Când îndrăzneam însă să mărturisesc acest vis la ai mei, el găsea un astfel de ecou, încât mi-a ieșit din minte. Mitropolitul Iosif Gheorghian îmi zicea însă totdeauna, că vocația mea fusese preoția. Regele Carol, într'o zi,

www.dacoromanica.ro

mi-a zis că e păcat, că nu am intrat în cler. Totuşi nu cred că eram de popă. N'aşi fi avut nici smerenia, nici înfrânarea cerută feţelor bisericeşti.

Oricum va fi fost, din fragеda-mi copilărie, mi-a fost dragă Biserica. Poveştile cu Sfânta Maria Mare şi Sfânta Maria Mică, cu Sân Pietru şi Domnul Hristos pe care mi-le povestea mătuşă-mea Sultana, mă încântau. Duminicile nu lipseam dela Liturghie. Cu mai toţi popii din Craiova, eram prieten. Când m'am stabilit în Bucureşti şi mi-am clădit case pe Bulevardul Maria, nu mi-am dat pace până când, trecând peste multe şi enervante greutăţi am ridicat din temelie Biserica Sf. Nicolae Vlădica din Prund. Mitropolitul şi călugărimea îmi cereau sfat şi ajutor, în trebile bisericeşti.

Când a apărut primul volum din Dreptul Canonic Oriental, Vlădica Nifon [1]), pe atunci Vicar al Mitropoliei, m'a felicitat „mai ales pentru chipul meşteşugit, cum am trecut peste chestiunile în care Biserica Ortodoxă greşeşte".

Auzindu-l cum vorbeşte, un moment m'am tulburat; dar numaidecât mi-am readus aminte că, pe când eram în liceu, am întrebat pe Hesselmann [2]) un unchiu al meu prin alianţă, să-mi spună dacă tot Papa e vinovat şi de ruperea Răsăritului. Răposatul Hesselmann era un om tare de omenie, dar un fanatic protestant care socotea pe Papa vinovat de toate răutăţile de pe lume, până şi de intrigile Contelui de Beust [3]). Ca să-mi răspundă, Hesselmann a deschis dulapul ce-i slujea drept bibliotecă şi dintr'un colţ, a scos un volum gros legat în scoarţe de pânză neagră. A început să-l răsfoiască. A cetit de două ori pagina la care se oprise, apoi ridicându-şi ochii de pe carte înspre mine, cu vădită părere de rău, dar fără sfială, căci era om cinstit, îmi zise: „După cât văd din cartea aceasta, se pare că în conflictul cu Răsăritenii, Papa nu are vină. Vinovaţi au fost Grecii". De acest răspuns al lui, mi-am adus aminte când am auzit pe Vlădica Nifon, mărturisind că sunt chestiuni, în care Biserica Ortodoxă greşeşte. Astea şi multe altele m'au făcut să pricep, că un om ce respectă adevărul nu poate tăgădui primatul Papal.

De alminteri încă din 1897, dela detronarea Mitropolitului Ghenadie, îmi dasem seama de scăderile Bisericii Autocefale. Intr'o broşură [4]) am scris, că de nu se iau măsuri de îndreptare mai curând, toţi cei cu adevărat creştini, vor sfârşi

www.dacoromanica.ro

prin a se adresa Romei. Iar în anul 1900, înainte de a mă împărtăşi de Paşti, am mărturisit duhovnicului meu, că Papa e de drept Capul Bisericii lui Hristos şi că socotesc pe Neuniţi, drept de schismatici. Duhovnicul meu nu a găsit nimic rău în aceasta.

Eram prin urmare complect liniştit şi hotărât să lucrez înlăuntrul Bisericii Autocefale, la ridicarea ei. Credeam că va fi destul a o pune pe temelii canonice şi duhovniceşti, pentru ca toţi să vadă şi să priceapă, ceeace mie mi se arătase atât de lămurit: că Biserica Românească nu are nimic alt de făcut decât a se întoarce la 1054, pentru ca să se vindece complect. In toamna lui 1905, după îndemnul lui Cornoi[5]) am cumpărat vila ce era de vânzare la Nămăeşti. Am restaurat-o cumpărând şi alte locuri prinprejur şi am înconjurat-o, cu grădina de care se îngrijea cu pasiune nevasta mea. Fiindcă era străjuită de nişte frumoşi brazi veşnic verzi şi cu geamlâcul vopsit tot aşa, am botezat-o Vila Verde.

Vila Verde era alipită de schit, de forma un tot foarte drăguţ. Schitul în care se adăposteau pe atunci douăzeci şi trei călugăriţe, este cea mai veche monastire de femei din Ungro-Vlahia. Avusese moşii şi privilegii dela Doamna Chiajna, dobândite. Drept biserică îi slujeşte o peşteră în care se păstrează o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni.

Legenda pretinde că în peştera aceea, ar fi dormit o noapte Sf. Apostol Andrei. Foarte probabil legenda îşi are obârşia în faptul că pe aci au trecut Părinţii Dominicani, când au adus o parte din moaştele Sf. Andrei în vechiul lor cloşter din Câmpulung. Venind cu ele de peste munţi, dela Bran, se vor fi oprit o noapte în schit şi atunci au pus moaştele în biserica schitului. Căci dacă se poate admite că Sf. Andrei a fost în Dobrogea, sigur este că în Dacia Traiană nu a pus piciorul.

Când vorbesc de Nămăieşti zic era sau a fost, fiindcă în seara de 28 Septembrie 1916 am părăsit Vila Verde pe nepuse masa, sub bubuitul tunurilor. La sfârşitul lui Octombrie, nevasta mea a revenit acolo, ca să ridice încă ce se găsea în vila nedistrusă complect. Călugăriţele fugiseră, satul era pustiu. Pe unde fuseseră stareţia şi chiliile călugăreşti, maldăre de cenuşe. Cişmeaua un morman de bolovani şi isvorul se ascunsese în pământ. Cinci bombe pătrunseseră în Vila Verde, iar în grădină prin gră-

www.dacoromanica.ro

mezi de mioluz şi de rufe mohorâte, trandafiri şi crizanteme prevesteau toamnă lungă. Eu n'am mai revenit în locaşul în care speram să-mi petrec liniştit bătrâneţele înainte de a mă duce să dorm somnul de veci, sub stânca de lângă schit. Iată de ce întrebuinţez forma trecutului, vorbind de Nămăeşti şi de Vila Verde.

Când am descălicat în Muscel, de aproape o jumătate de secol schitul era cărmuit de Maica Glafira Antoneasca, o teleormăneancă ce păstra încă în vorbă accentul bulgăresc. Cuvioasă, dar coclit de bătrână, ea nu stăreţea decât cu numele. Casiera, muere harnică şi deşteaptă, conducea schitul ca moşia ei, căci era în felul ei un om şi jumătate. In alt mediu, ori vorbea cum îi era portul, ori se purta cum îi era vorba. La noi însă, ca la noi.

Unele din călugăriţe o ridicau în slava cerului, altele o vârau în fundul iadului.

Când a murit stareţa bătrână, am fost poftit la Mitropolie să-mi dau avizul, cine să fie pusă în loc. Am convenit ca să fie aleasă Maica Domnica stareţă, cu condiţia să i se mai taie din unghişoară. In acest scop am desemnat de casieră o călugăriţă venită din Ţigăneşti şi care se arăta plină de râvnă. Foarte curând s'a născut însă vrajbă între ele două. Stareţa a venit la mine de s'a plâns de casieră, că nu-i dă respectul cuvenit. Casiera mi-a adus un dosar plin de acte doveditoare în chip neândoelnic că stareţa, cât fusese casieră, mănuise avutul schitului în chip neângăduit. Am rugat pe Mitropolitul să o oblige a restitui nişte bani ce erau lipsă şi să-i ceară dimisia. Mi-a răspuns că va trimite o anchetă la faţa locului, să vadă ce e acolo. N'am prea priceput rostul anchetei, căci din actele şi dosarele ce-i pusesem sub ochi, se vede bine ce era acolo. Ancheta însă a scos pe stareţă basma curată. Mirat de aşa scamatorie, am fost din nou la Mitropolie; Mitropolitul mi-a promis formal, că va trimite o altă anchetă. In loc însă de a face cum mi-a promis, a distituit pe casiera ce descoperise neorânduelile.

Şi-au închipuit că va ajunge dacă Stareţa şi Soborul, mi-or trimite o scrisoare prin care cu smerenie, mă anunţau că s'au dovedit bârfeli toate învinuirile aduse Stareţei de către casieră şi mă rugau să continuu a le proteja ca un ctitor al Schitului şi binefăcător al lor. Asta la 20 Februarie 1908. Nu m'am grăbit. Mi-am zis numai, că, dacă o astfel de nedreptate va fi consfinţită şi de Sinod, va trebui să consider acest lucru drept un semn ce mi se trimite de Sus, ca să mărturisesc în faţa tuturor că numai prin Unire cu Roma se poate reface Biserica Românească.

www.dacoromanica.ro

Am sfătuit doar pe surghiunita Casieră să ducă chestia în faţa Sinodului. Personal am mers la Mitropolitul Moldovei, de l-am rugat să nu lase o aşa nedreptate în picioare. I-am arătat chiar şi calea pe care s'ar fi putut îndrepta lucrurile, fără jignirea Primatului. Mitropolitul Partenie ar fi dorit însă a se sluji de acest incident, spre a lovi direct în Gheorghian. Ca să-l apere pe Primat, a sărit Haret cu lipsa de tact şi lealitate ce-l caracterizau. A terorizat pe Mitropolitul Partenie, şi Sinodul a socotit nulă şi neavenită, plângerea celei năpăstuite.

S'a săvârşit atunci o denegare de dreptate ce punea vârf neomeniei. Am înţeles ce-mi rămânea de făcut. Nu cunoşteam nici un popă catolic.

Singur Canonicul Baud fusese, cu câţiva ani înainte într'o zi pe la mine, rugându-mă să îndreptez o greşală dintr'o broşură a mea [6]) în care vorbisem de un incident de mai de mult dela biserica catolică din Severin. Voia să ştiu, că Parohul de atunci din Severin era un bătrân cuvios şi venerabil, ce nu avusese vină.

Deatunci nu-l mai văzusem, aşa că nu pot spune că-l cunoşteam. Cunoşteam însă pe Vladimir Ghica. I-am spus dar lui că sunt decis să mă unesc, cu condiţiune însă a se clădi numaidecât o biserică unită în Bucureşti. Dobândind asigurarea cerută, la 14 Maiu 1908, am devenit Ortodox-Unit. Odată cu mine au mărturisit Unirea, nevasta-mea şi trei călugăriţe, ce părăsiseră Nămăeştii în urma nedreptăţii de care vorbii. Erau găzduite la noi în casă. Ştiind ce pregătire aveau, doream să le găsesc o ocupaţie potrivită cu mentalitatea lor. Mama, pe atunci Preşedinta Societăţii Cantinelor Şcolare din Craiova, era gata să le dea de lucru acolo.

Dr. Râmniceanu [7]), îmi făgădui şi el că le face infirmiere la spitalul de copii. Au voit însă a se uni şi ele, odată cu noi. Ziceau că vor să arate cum se poate face o monastire de călugăriţe unite, care să reânvieze călugăria românească. Le-am ajutat fără multă nădejde. Înţelegeam că nu puteam face altfel. Ele au sfârşit aşa cum mă adăstam, ţinând seamă de mediul şi educaţia lor. Foarte curând Mitropolitul Iosif Gheorghian, şi-a dat seama de greşala făcută şi a voit să o îndrepte.

S'a adresat Primului-Ministru. Sturza m'a chemat la el şi m'a rugat să mă duc la Mitropolitul să ne înţelegem împreună, căci mă adăsta pentru aceasta. Ca să mă convingă că aşa trebue să

www.dacoromanica.ro

fac, Sturza mi-a zis că nu se cade să mă mir prea mult de ce văd, că așa este pretutindeni la Ortodoxi; iar Gheorghian trebue sprijinit, fiindcă este tot ce poate da mai bun Ortodoxia. Mi-a vorbit apoi de colegiul Sf. Atanase dela Roma, de Inochentie Micul și de alți corifei ai Bisericei Române-Unite. Astea pe mine și mai mult m'au întărit în gândul meu. L'am întrebat însă pe Sturdza că, dacă este așa cum spune, dece nu lucrează pentru Unire. — Acum nu e timpul, mi-a răspuns. Mai întâiu să punem regulă în chestiunea țărănească. A doua zi de înmormântarea Adinei Brătianu, născută Lascar, m'am pomenit la mine cu Vlădica Nifon. Il trimisese Primatul să mă ia cu el la Mitropolie. Mi-a zis că Mitropolitul vrea să facă orice, numai să mă împace. Am refuzat.

La 12 Maiu a venit Albert Honigman [8]) să-mi spună din partea Mitropolitului, că e gata să gonească din Nămăești pe cele trei pe care eram supărat și să aducă în locu-le pe cele trei ce plecaseră, numai să merg să-l văd. Lui Mișu Ghimpa [9]), pe atunci senator, i-a spus că era gata să-mi încredințeze mie Directoratul Mitropoliei și să cârmuiască Biserica sfătuindu-se cu mine. Era prea târziu!

Nu socoteam cele întâmplate o jignire a mea personală. Nu vedeam acilea nici numai o mare nedreptate, pe care Mitropolitul era gata să o repare cu vârf și îndesat. In cele petrecute, vedeam un semn tainic, ce-mi poruncea să mă declar fățiș pentru Unire. M'am supus sentimentului aceluia.

De nu ar fi fost așa, ași fi nemângâiat, că nu am răspuns la chemările în câteva rânduri repetate ale simpaticului bătrân, ce era Iosif Gheorghian, cel mai distins arhireu neunit din vremea lui. Cu atât mai nemângâiat aș fi, cu cât știu bine că numai lipsa lui de voință îl făcuse să-și pună iscălitura pe niște dispoziții rele și nedrepte, ce au provocat ceea ce s'a numit scandalul dela Nămăești. Mă mângâi însă cu nădejdea că în lumea de dincolo de mormânt, Iosif Gheorghian e fericit, înțelege și aprobă gestul meu, mai bine ca oricare altul. Eu unul am depus o lacrimă pe piatra ce acoperă la Cernica mormântul său și neâncetat mă rog pentru odihna sufletului său.

Din Weiserhirsch, unde am plecat numai decât să-mi caut sănătatea, am scris Superiorului Capelei Române din Baden-Baden, pe care, atunci îl socoteam cel mai de seamă cleric român,

www.dacoromanica.ro

Răspuns am primit în București în Octombrie. A doua zi chiar (la 4 Octombrie 1908) într'o Sâmbătă s'a înfățișat la mine cu altă scrisoare din parte-i, doui profesori dela Facultatea de Teologie: răposatul N. Dobrescu și D. Mihalcescu, actualul Vicar al Patriarhiei. Veniseră să mă roage, să mă pun în frunte-le, ca să scoatem o revistă, prin care să luptăm „pentru schimbarea stării bisericești existente." — Și ce să punem în loc, i-am întrebat. Au dat din umeri. Nu e destul să vrem să schimbăm ce este, le-am zis, principalul e să știm ce o să punem în loc. Starea actuală nu se îndreptează decât prin Unire. Deaceia eu m'am și unit. Le-am vorbit astfel îndreptându-mi tartanul de pe umeri, căci eram cam indispus. Dar așa nu mai merge, îmi zise unul, Dobrescu mi se pare: Dacă guvernul admite Unirea, noi nu am avea nimic în contra unei astfel de soluțiuni. Am continuat a vorbi cu amândoi până ce altul a conchis, declarându-mi că dânșii „îmi solicită concursul ca să dărămăm starea actuală, lăsând viitorului sarcina de a decide ce se va pune în loc." Din toate acestea eu am rămas cu impresia că mișcarea pornea din cercurile Haretiste, adică dela cei pe care îi socoteam și îi socotesc încă mai vinovați de relele ce băntueau atunci Biserica. Foarte politicos le-am mulțumit prin urmare că s'au gândit la mine, dar m'am recuzat. Nu mult în urma acestei întâlniri, ambii profesori au trecut fățiș în tabăra Haretistă.

Nu pretind că Haret voia răul Bisericei. Admit chiar că poate îi dorea binele, dar nici el nici sfetnicii lui nu aveau pregătirea și capacitatea cerută, spre a se atinge de cele Bisericești. Cunoșteau scăderile Episcopatului și aveau iluziunea, că, în clerul mirean se găseau elemente capabile de a înlocui pe episcopi. Făceau presbiterianism protestant întocmai cum Monsieur Jourdain făcea proză. Eu însă știam că Biserică fără de episcopi nu se poate ridica și că episcopi desăvârșiți nu putem avea decât priin u n i r e. Imi dam apoi socoteala că un popor ca cel românesc, în vecii vecilor nu se face protestant, nici de rit latin. Primejdia este ca toți cei culți să cadă în indeferentism și raționalism, iar masele prada sectelor. Cunoșteam apoi destul de bine clerul mirean, ca să pot crede că e mai luminat decât episcopii, ori așa de credincios ca călugării. Firesc era să consider o reformă în felul celei pe care o pregătea Haret, ca o năpastă pe capul Bisericei.

Într'o dimineață din iarna lui 1924, stând pe banca din fun-

www.dacoromanica.ro

dul Cafenelei lui Capşa, a venit să se aşeze lângă mine, Petrache Gărboviceanu, cel care însuflase lui Haret reformele sale bisericeşti.

— „Recunosc, mi-a zis oftând, că reformele lui Haret nu au adus nici un bine Bisericei. Martor însă, mi-e Dumnezeu că atunci când le-am întocmit, numai la binele Bisericii m'am gândit!" — Nici nu mă îndoesc, dar vezi că numai atât nu ajunge, i-am răspuns.

Fiindcă prevedeam că aşa o să fie şi fiindcă, din atâtea împrejurări, dobândisem convingerea că S. Sinod nu e în stare să reziste Guvernului întru nimic, m'am decis să împiedic eu cu orice preţ o reformă necanonică. Când tipăream „Dreptul Canonic Oriental" am rugat pe Cornoi să-mi recomande pe cineva, care să facă indexul alfabetic. Aşa am cunoscut în 1906 pe Constantin Cernăianu, pe atunci student la Teologie şi corector la Tipografia Cărţilor Bisericeşti. Mai în urmă a rămas pe lângă mine, ca secretar. El îmi da tot zor să scot o gazetă, în care să vorbesc pe şleau despre trebile bisericeşti. Multă vreme am pregetat. Numai Sâmbătă 8 Noembrie 1908 m'am decis şi Joi la 13 ale aceleiaşi luni a eşit întâiul număr din „Vestitorul." Câteva zile în urmă nişte teologi au scos, din îndemnul profesorilor ce fusese la mine şi sub direcţia lui Dumitrache Gomoi, [10]) „Biserica Română." Faptul că secretarul meu era prim-redactor al acestei foi, a făcut să se creadă că era o sucursală a „Vestitorului." Că gazeta lui Gomoi, foarte curând a trecut sub influenţa mea, e foarte adevărat; dar tot atât de exact este că tineri şi fără experienţă, cei dela „Biserica Română" au strecurat în foaia lor şi articole de care nu am ştiut, ce nu mi-au plăcut şi chiar le-am desaprobat.

In ce priveşte campania ce s'a început acolo contra Mitropolitului Moldovei, credinţa mea este că a fost sugerată de către Haretişti, Eu unul am căutat să-i opresc a se arunca în campania aceea, dar Gomoi fusese convins că Mitropolitul Partenie trebue lovit şi sub propria-i semnătură, i-a adus acuzaţiuni de o gravitate excepţională. In urma isbucnirii acestui scandal, a venit la mine Ghiţă Clinceni, fratele Mitropolitului. Mi-a spus că Guvernul sprijină pe Parteníe în aşa chip, încât campania se va sfârşi cu dimisia lui Haret, care a pus la cale campania. Dela el am aflat mai întâiu că acea Iulia Şerban, de care se spunea că ar fi necinstit-o Mitropolitul în ajunul zilei când a călugărit-o, nici nu era călugăriţă. Clinceni nu era bine informat. Haret căuta să-l

www.dacoromanica.ro

sperie pe Partenie, ca să-i închidă gura şi să-şi poată trece în pace reformele. Dacă lucrurile urmau cum porniseră, se mușamaliza totul, iar reformele ar fi trecut cu tacitul asentiment al Mitropolitului Moldovei. Ca să nu se întâmple aşa ceva, m'am pus pe lucru. Am cerut prin „Vestitorul" lumină şi sancţiuni. Dacă Mitropolitul e vinovat, să fie demis, dacă e bârfit, calomniatorii să fie daţi pe faţă şi pedepsiţi. Voiam să fac să eşueze şantajul pus la cale de Haret. Dacă Partenie era mai om, Haret cădea. Căci am chemat la mime pe studenţii dela Teologie şi i-am decis să se pună în grevă, până se face lumină. In odaia turcească, le-am dictat moţiunea ce au votat, când s'au pus în grevă. Mă adăstam ca Mitorpolitul Partenie să se adreseze Regelui, arătându-i cum Haret, ca să-l împiedece să combată reformele lui necanonice, a pus la cale o intrigă. Să-i dovedească că este astfel, fiindcă Ministrul, care ştie foarte bine că Iulia Şerban nu este călugăriţă, n'a desminţit svonul acela calomnios, aşa cum era dator, să facă pentrucă scandalul s'ar fi închis imediat.

In aşa condiţiuni şi protestând în contra acestei atitudini incalificabile a Ministrului Cultelor, Partenie să ameninţe cu dimisia. De făcea cum aşi fi dorit să facă, Haret se prebuşea pentru totdeauna. Când colo, la 27 Decembrie şi-a dat o dimisie lamentabilă ce a apărut, în Monitorul Oficial din ajunul lui Sf. Vasile. Dimisia aceea a desamăgit pe toţi ce-i ce-l considerau pe Partenie victima lui Haret. Toţi admirau abilitatea lui Ionel Brătianu, care rezolvase aşa de repede criza. Regele Carol, mai târziu, mi-a povestit că el a avut în sertar dimisia lui Partenie, adusă lui de Sturdza în ziua când a fost confirmat Mitropolit, în locul lui Iosif Naniescu. Nu pricep ce a crezut că face Partenie, schimbând o dimisiune scurtă şi demnă, cu aceia pe care a dat-o lui Ionel Brăteanu, în ziua de Sf. Ştefan. Sigur că era bolnav şi i se slăbise mintea.

Imediat după dimisia lui Partenie, am primit dela Olga Stolojian [11]) o caldă scrisoare prin care mă felicita, pentru că am dat jos pe Mitropolitul Moldovei. Câteva zile în urmă, într'o revistă umoristică, am dat de o ilustraţie în care Partenie era zugrăvit trântit la pământ şi un popă catolic împărţea câte o pungă plină de bani lui Gomoi, lui Cornoi şi mie. Intrucât cu Partenie am rămas în cei mai buni termeni până când a murit, nu cred că dela el a pornit calomnia aceasta. Mai probabil ea venea dela

www.dacoromanica.ro

Haretişti. Scăpaseră de Partenie şi acum încercau să scape de toţi cei ce nu-l conipseau pe Haret. N'am vrut să-l dobor pe Partenie. Am condus doar lucrurile aşa încât trebuia numaidecât' să cadă ori el, ori Haret. Şi ar fi căzut Haret cu siguranţă, dacă Partenie ar fi fost mai sănătos şi mai îndrăzneţ. După dimisia lui Partenie se vorbea, că Pimen Georgescu are să fie ales în locu-i. Mie însă mi-a scris atunci Superiorul Capelei din Baden-Baden, implorându-mă să împiedec alegerea acestui episcop ce trecea de Haretist şi să sprijin pe Episcopul Rămniculuí.

Pe Episcopul Atanasie Mironescu îl cunoşteam mai de mult. Imi plăcuse atitudinea sa în timpul conflictului cu Ghenadie. In 1906 deşi raportor a legii Dlui M. Vlădescu [12]) m'a ascultat şi nu a luat cuvântul să contrazică pe Vasile Lascar, care dovedise că legea era anticanonică şi de prisos. Se vede că Arhimandritul din Baden scrisese şi Episcopului, căci în ziua de 17 Ianuarie 1909, mă pomenesc la mine cu secretarul lui Mironescu, [13]) care-mi cere o întâlnire din partea Vlădicăi. Am convenit să ne întâlnim în Pitar Moşu, acasă la D. G. G. Mironescu, nepotul Episcopului. Câteva ore în urmă, secretarul a revenit aducându-mi o lungă scrisoare din partea Episcopului.

Intâmplarea a făcut ca, înainte de ziua fixată pentru întâlnire în Pitar Moşu, să dau de Vlădica Râmniculuí pe Bulevardul Schitu Măgureanu, pe când tocmai eşia dela Erbiceanu [14]). Ne-am suit amândoi într'o birje ce trecea şi mai bine de un ceas ne-am plimbat pe cheiurile Dâmboviţei, vorbind de cele ce ne interesau pe amândoi. I-am mulţumit pentru că în „Cuvântul Adevărului", mi-a luat apărarea contra celor ce mă atăcau prin „Amvonul". La rându-i, mi-a cerut concurs spre a se alege Mitropolit al Moldovei, făgăduindu-mi că va cere Sinodului să revină asupra celor privitoare la pruncii nebotezaţi, căci miroseau a erezie. Mai ales mi-a promis că va continua să lupte voinicește contra lui Haret şi a proectelor sale.

— Voi face tot! Şi voi cere să se creeze pentru Dumneata o catedră de Drept Bisericesc la Facultatea Juridică, mi-a zis la despărţire.

— Nu! Eu nu voi nimica pentru mine, i-am răspuns.

— Dar, nu e pentru Dumneata! E în folosul general. Trebue ca cei ce fac sau aplică legile să cunoască şi Dreptul Bisericesc. Aşa e pretutindeni, numai la noi nici la Teologie nu avem canonişti, cum se cade.

www.dacoromanica.ro

— Se poate. In principiu ai chiar dreptate, dar te rog să nu mai vorbim de asta.

Nu voiam tocmeală pe chestii care, ori cum le-am fi întors, aveau şi ceva personal în ele. Cu toate acestea, poate că nu am făcut bine că am refuzat aşa de categoric oferta. De pe catedră dela Universitate propovăduind treizeci de ani Dreptul Canonic, aşi fi făcut mai mult bine decât conducând lupte aprige şi mult mai sterile! Aşi fi contribuit la luminarea tinerelor generaţiuni.

Fiindcă aceste Efimeride constituesc până la un punct şi confesiunile mele, într'o sinceră spovedanie mi se pare că sunt dator să recunosc că păcatul firei mele a fost un orgoliu ascuns în modestie şi timiditate. Se poate că ce m'a făcut să refuz aşa de limpede propunerea este, că m'am simţit jignit în orgoliul meu, printr'o tânguială. Conversaţia pe care o reproduc, a avut loc Marţi 20 Ianuarie 1909. In urma ei, Episcopul a plecat a doua zi dimineaţă la Râmnic, fără să mai stea să ne întâlnim în Pitar Moşu, cum fusese vorba. Iar eu am chemat pe Chifu [15]) şi l-am rugat să renunţe a-l mai atăca pe Episcopul Râmnicului, cum începuse prin nişte broşuri. Dacă nu am reuşit să-l conving pe Chifu s'o lase mai domol, am isbutit să fac să nu-i mai răspundă nimic Cathrein [16]), căruia se adresase Chifu.

www.dacoromanica.ro

CAP. II.

Moartea lui Iosif Gheorghian. — Atanasie Mironescu Primat al României. — Coaliţia împotriva-i — Conflictul Sinodal. — Gherassimu Saffirinu. — Const. Chiricescu. — Gherasim Timuş. — Preocupările unui anticar.

In ziua de 24 Ianuarie a murit pe neaşteptate Mitropolitul Iosif Gheorghian. In ajun fusese la Palat de a protestat la Rege contra proectelor lui Haret. Se zice că în audienţa aceia i-ar fi vorbit Regelui şi de cine ar dori să-i urmeze în scaun, recomandându-i pe Episcopul Argeşului. Se pretinde că de Episcopul Râmnicului, ar fi zis că nu e bun de Mitropolit, fiindcă e pornit şi răutăcios. Cert este că, cei din jurul lui Gheorghian puneau mare preţ pe aceste sfaturi date in extremis. Erau siguri că Vlădica Timuş va fi Primat. In această speranţă, s'au pus la cale manifestaţiuni ale clerului în favorul Argeşiului.

Cunoşteam antipatia liberalilor faţă de Timuş şi de Saffirinu. Eram absolut sigur că nici unul din ei, nu va fi succesorul lui Gheorghian. Nici de Mironescu, Haret nu voia să audă cu nici un preţ. La prohodul lui Gheorghian, spusese în gura mare că de Râmnicul nu poate fi vorba nici ca de Mitropolit al Moldovei, necum de Primat al României. Lui Milone Lugomirescu [17]), care l-a întrebat cine va fi Mitropolit-Primat, i-a răspuns textual : Nu ştiu, dar ştiu că Mironescu nu o să fie ! Totuşi la 5 Februarie 1909, Atanasie Mironescu a devenit Primat al României.

Indată ce am aflat de moartea lui Gheorghian, am telegrafiat la Râmnic să vină Episcopul imediat, la Bucureşti. Mitropolitul Partenie trimisese vorbă Primului-Ministru că pace în Biserică nu va fi, decât alegându-l pe el Primat şi pe Mitropolitul Ghenadie în Moldova.

www.dacoromanica.ro

Aceste sugestiuni ale Proin-Mitropolitului Moldovei, nu au fost ţinute însă în seamă. In Consiliul de Miniştrii, Regele a zis că Vlădica Pimen trebue ales la Moldova, iar în locu-i la Galaţi să fie ales, pentru douăzecişipatru de ore, Vlădica Nifon ca a doua zi să devie Primat. Primul Ministru a obiectat însă, că Vicarul Mitropoliei nu avea prestigiul necesar ca să ajungă imediat Primat. A propus ca Primat să fie ales Vlădica Pimen, iar Vlădica Nifon să treacă prin Episcopia Dunării de Jos spre a fi ales, imediat după aceia, Mitropolit al Moldovei. Toţi au fost de acord şi aşa s'a hotărât în Consiliul de Miniştrii, prezidat de Rege.

Cum am aflat însă de aceasta, m'am dus la unchiul meu şi i-am spus că se face mare greşală dacă nu se dă lui Mironescu succesiunea lui Gheorghian. Eugeniu Carada m'a înţeles! A pus picioarele în prag şi s'a făcut aşa cum doream eu. Incolţit, Haret s'a dus singur în strada Sapienţei, de a comunicat Episcopului dela Râmnic decizia Guvernului. I-a cerut însă făgăduială în scris, că va admite proectul său de reformă. Intrebat ce trebue să facă, l-am sfătuit să nu refuze dar nici să nu dea vreo promisiune în scris. Haret dacă nu a avut încotro, s'a mulţumit ca Mironescu să-i vizeze proectul. In tot timpul tratativelor acestea, Vlădica Atanasie mă ţinea în curent de toate. Mi-aduc aminte de o anonimă pe care mi-a arătat-o şi în care i se scria că toate sunt degeaba, dacă nu trimite zece mii de lei unui politician oarecare. I-am spus s'o asvârle în foc şi să nu mai vorbească nimănui de această ameninţare caraghioasă.

Peste cine însă, alegerea lui Mironescu a căzut ca un trăznet, a fost peste Sinodali şi teologi. Au năvălit toţi la mine acasă şi m'au felicitat că mi-am impus candidatul. Cornoi, cu care nu vorbeam de un an de zile m'a luat de gât, rugându-mă să uit ceeace a fost un moment între noi şi să reluăm prietenia cea veche. Dacă Mitropolitul Atanasie mă asculta şi îl ţinea pe Cornoi Director la Mitropolie, nu se încurca cum s'a încurcat în urmă. Căci Cornoi care se dase cu capul de pragul de sus, vedea acum bine pe cel de jos. Era deştept şi lipsit în fond de orice răutate. Destul de abil.

Atât cât a stat lângă noul Mitropolit, venea regulat să mă pună în curent cu chestiile de rezolvat, cerându-mi sfat şi ţinând seamă de el. Aşa a făcut când a fost cu numirea stareţelor dela Ţigăneşti, Ciorogârla şi Nămăeşti, şi a ieşit bine. Mitropolitul s'a

www.dacoromanica.ro

ţinut de cuvântul dat mie de a pune regulă la Nămăeşti. M'a ascultat şi în alte chestiuni, cum a fost când a dat lui Popescu-Moşoaia parohia pe care o dorea. Greşala a făcut de a înlăturat pe Cornoi, aducând în locu-i dela Râmnic un om detreabă, dar absolut nepregătit pentru situaţia aceia. Marea lui greşală a fost însă, că a primit a se face raportorul legei lui Haret. E drept că pentru aceasta el a obţinut oarecari modificări, ce din nenorocire nu au schimbat caracterul anticanonic al reformei.

Văzând-l cum apucă spre calea aceia, adversarii lui şi-au frecat mânile, iar eu mi-am pierdut iluziile. Nici un moment nu mi-am închipuit că el va face Unirea. Nici nu i-am cerut vreodată aşa ceva, căci îmi dam seama că nu pricepea foloasele Unirei. Dar chiar dacă le-ar fi înţeles, era prea vrăjmăşit ca să-mi pot închipui că ar fi putut isbuti să înfăptuească un act, pe cât de măreţ atât şi de îndrăzneţ. Ce doream eu să facă, ce putea face, ce-mi promisese că va face, vrea să înfrângă Haretismul, lucrând la ridicarea nivelului moral şi intelectual al clerului mirean şi monahal. Pentru aceasta ar fi fost destul să desvolte cultul Euharistic, să distrugă concubinajele din cler şi, mai ales, să se ostenească a face din seminarii, pepiniere de preoţi credincioşi şi duhovniceşti. Eram gata să-i dau orice sprijin în direcţia aceasta, să vâr în gaură de şarpe pe adversarii lui, dacă ar fi îndrăznit să se mişte.

Chiar şi după ce m'am convins că a pornit pe calea ce avea să-l ducă la pieire, tot nu mi-aşi fi dat mâna cu adversarii lui. Nu-mi pierdusem nădejdea cu desăvârşire, nici răbdarea ; mai ales n'aveam deloc poftă de războire. In Iulie a venit secretarul meu la mine în Nămăeşti. Cincisprezece zile nu a făcut decât să-mi raporteze câte greşeli face Primatul şi cum toţi Sinodalii erau revoltaţi în contra-i. Dacă se fereau a deschide lupta, e numai din pricina că-l sprijin eu. In cele din urmă însă tot nu va scăpa. Doreau să se pună numaidecât de acord cu mine.

Inainte de a mă decide, am ţinut să-l previu. Dacă măcar în ultimul moment mă asculta, cred că se consolida în scaun. Dar când Diculescu din Berlin mi-a scris aşa încât am înţeles cât e de orbit, cu regret m'am hotărât să-l părăsesc. M'am întâlnit cu Chiricescu în biblioteca Internatului dela Radu Vodă. Am căzut de acord şi am primit să iau conducerea luptei, ce s'a sfârşit în Iunie 1911 cu dimisia celui pe care în Februarie 1909 îl sprijinisem pentru a deveni Primat al României.

www.dacoromanica.ro

Lupta s'a dat prin Episcopul Romanului, un călugăr hotărât care a pus în serviciul cauzei tot sufletul şi energia sa. Voios şi-a jertfit Gherassimu Saffirinu, scaunul său Vlădicesc. El ar fi voit să ducă lupta numai pe temeiul necanonicităţei legei. Când i s'a promis că legea va fi modificată, a şi încetat un moment lupta. Haret însă nu înţelegea să cedeze, iar eu, după aceia, m'am trudit de a pus chestia şi altfel. Imi dam seama că din pricina indiferentismului general, atacuri întemeiate numai pe canoane nu duceau la nici un resultat. Cred chiar că dacă Mironescu ar fi avut inspiraţia a se demite în Octombrie 1909, când Saffirinu a afurisit pe cei cari au susţinut ori au votat legea, Haret cădea împreună cu legea sa, iar Mironescu, mai curând sau mai târziu îşi relua locul, întocmai ca şi Gheorghian în 1896. Haret a reuşit însă să-l reţie şi să-l compromită. Gândul lui Haret era să solidarizeze pe Primat şi Sinodul cu reformele lui, în aşa fel încât cei ce i-ar fi urmat la guvern, să nu se poată atinge de acele reforme.

N'a fost tertip pe care nu l-a încercat ca să nu se judece procesul. Eu doream să isbucnească conflictul, Haret fiind ministru. Eram sigur că în această eventualitate, toate partidele din opoziţie vor fi cu Saffirinu. In acest gând, în sesiunea sinodală din Octombrie 1910, am redactat o întâmpinare prin care Saffirinu explica dece nu vrea să calce în Sinod, silind astfel pe Sinodali să ia în cercetare pricina. Din nenorocire Saffirinu, iscălind întâmpinarea aceia, a mai adăugat două rânduri, prin care spune că e şi bolnav. Asta a fost deajuns, ca Sinodul să amâne pricina pentru sesiunea din primăvara lui 1911.

Guvernul a fost încântat: scăpa de grija că va cădea pe chestia aceia. Aşa a dimisionat de bună voie în Decembrie, lăsând Cabinetului Carp sarcina de a rezolva conflictul.

Ministerul Carp nu prea ştia ce trebue să facă. Dar Ministrul Cultelor, Costică Arion, era un om de legi prea deştept, ca să nu priceapă că nu e cu putinţă ca o instanţă judecătorească, la acuzări clare şi precise, să nu răspundă alt decât că le socoteşte drept nule şi neavenite. A înţeles numaidecât că, dacă continuă în chipul acesta, Sinodul se compromite cu totul. I-a cerut dar, să se pronunţe.

Un moment fericit pentru amândoi arhiereii în conflict, a fost cel când Sinodul le-a cerut să-şi dea amândoi dimisia de

www.dacoromanica.ro

dragul păcei. În ce mă privește, am stăruit ca Saffirinu să nu pue nici un fel de condiție Sinodului, ci să-i răspundă în scris că, întrucât i se spune că Primatul a dimisionat și i s'a primit dimisia, din dragostea păcei îi urmează pilda și se demite și el.

De făcea așa scandalul s'ar fi potolit și toți cei ce au suferit în urma lui, și-ar fi cruțat suferințele. Lui Chiricescu însă îi era teamă, că s'ar fi primit numai dimisia lui Saffirinu. O astfel de monstruositate, eu nu o socoteam cu putință. Dar, după ce în 1918 Sinodul a considerat drept dimisie petiția prin care Sofronie Vulpescu cerea să fie transferat din eparhiot în arhiereu titular, înțeleg ce-l făcea pe Chiricescu să fie bănuitor. Persist totuși în a crede, că Arion nu s'ar fi pretat la o astfel de mistificare.

Regret sincer prin urmare, că nu s'a ajuns la o soluție așa de pacinică, căci mare bătae de cap mi-a dat mie conflictul acela. In afară de afurisenia aruncată de Saffirinu în Sinod, în Octombrie 1908, ce a fost concepută și redactată de Chiricescu, toate actele pe care Saffirinu le semna și le citea în Sinod erau concepute și redactate de mine.

In acest scop mă închideam cu Chiricescu la Flora și i le dictam. O circulară privitoare la Societatea Doamnelor Ortodoxe, i-am dictat-o seara târziu într'o cabină de sus, pe când prin ușile din dreapta și din stânga ei, ne veneau la ureche acorduri de vioară și glasuri de femei ce cântau în surdină.

Greu de tot a fost însă în 1911. Toată după prânzea citeam ziarele, ca să-mi dau seama ce se întâmplase dimineața la Sinod și mă gândeam ce trebue să facă a doua zi Saffirinu. Seara până la zece dictam lui Cernăianu ceeace avea să citească a două zi Episcopul în Sinod și el ducea Romășcanului conceptul pe care-l copia Episcopul și îl citea în Sinod.

Când a fost nevoe ca Sinodul să fie pus în fața unor scrisori pe care le avea Chiricescu, m'am încercat să-l conving pe acest din urmă că era dator să ia taurul de coarne, scriind Sinodului amintind Sinodalilor că sunt atâția ani de când, spre a se apăra, li le-a cetit. Să le spună în față că ei au umplut lumea cu cele ce se cuprindeau în acele scrisori, și tot ei osândesc ca bârfitori pe cei ce au vorbit de acele scrisori. Le amintește doar toate acestea și le trimite în copii certificate scrisorile pe care nu e unul din ei care să nu le cunoască și să nu fi vorbit altora

www.dacoromanica.ro

de ele. Am stat aproape o noapte luptându-mă să-l conving pe Chiricescu că așa trebue să facă. Lui însă i s'a părut mai prudentă o procedură, care a părut oamenilor lipsită de cavalerism și antipatică. Asta a permis Guvernului să-l dea în judecată și să obție osândirea lui cu pierderea catedrei. E drept că peste un an, majoritatea profesorilor dela Universitate, au cerut revizuirea acelei condamnări și Chiricescu a fost reintegrat în toate drepturile sale. Cei dela Teologie l-au ales decan, a cârmuit chiar Universitatea ca Prorector și, după aceea, Colegiul Universitar l-a ales printre cei trei dintre cari Ministrul numește pe rector. A murit la sfârșitul lui 1928, membru marcant al Partidului Liberal, specialist în chestia Calendarului și a Pascaliei. Era un om de omenie, o inteligență înceată, dar foarte clară. Rolul de sfetnic al lui Saffirinu așa mă ostenise, încât am plecat la Nămăești imediat după închiderea desbaterilor dela Sinod. Eram istovit. Totuși când mi s'a telegrafiat sentința, m'am înapoiat. Saffirinu obosit și el, plecase la Roman dând asigurări lui Marghiloman, că nu va opune nici o resistență la executarea hotărârei Sinodului. Am pornit deci pe Cernăianu la Roman, să-l sfătuiască să nu cedeze decât forței și cu conceptul unei telegrame ce a trimes de acolo, ca să se știe că nu se supune de bunăvoie.

Urmând sfatul acesta, el a rămas Episcop canonic al Romanului, atât cât a voit. Eu aș fi dorit ca la deschiderea sesiunei din Noembrie, să meargă la Senat. De făcea și asta, nu adăsta reabilitarea, până ce Take Ionescu a devenit Ministru de Interne. El l-ar fi adus pe Take în guvern încă de atunci. Era însă ostenit. A plecat la Brașov.

In 1913 Take Ionescu a dorit să-l aleagă Episcop la Râmnic. Sinodalii — mi-a spus Regele Carol — s'au dus la Palat și au declarat că dacă Saffirinu e ales Episcop la Râmnic, ei dimisionează cu toții. Au fost crezuți capabili de un astfel de gest, deși sunt absolut convins că erau puși la cale de cei din opoziție și că, de nu se ținea seamă de amenințarea lor nici unul măcar nu crâcnea.

Am spus atunci Regelui că ar fi mai bine să se voteze o lege prin care PS. Episcop Gherasimu Saffirimu ar fi fost numit stareț pe viață al unei monastiri, menite să devină model de viață călugărească. Iar Saffirinu înainte de a se instala în starețție, să-și trimită dimisia din Episcopia Romanului. — „Dacă reu-

www.dacoromanica.ro

şeşti, ne face un foarte mare serviciu, mi-a zis Regele, rugandu-mă să vorbesc în acest sens lui Saffirinu şi Mitropolitului Conon. Primatul a primit numaidecât soluţia. Saffirinu însă, nu. S'a mulţumit cu o manifestaţie platonică a majorităţilor parlamentare care l-au rugat să primească Episcopia Râmnicului şi el a refuzat. Mulţumit cu pensia ce i s'a acordat, s'a retras în Schitul Frăsinei, în care a trăit până la 1923, compunând cântări bisericeşti pe psaltichie şi admirat de călugării cărora le împărţea pensia. Saffirinu a fost un caracter. Un călugăr prea habotnic şi poate cu o mentalitate mai mult iudaică decât creştină, dar un om.

Mitropolitul Atanasie Mironescu s'a retras la Cernica unde şi-a retipărit traducerile şi interesându-se de cum se traduce Scriptura. Un gest frumos a făcut când s'a urcat în munţii Vâlcei de s'a rugat la mormântul lui Saffirinu. A murit subit eşind de la o audienţă în care pare că i se vorbise de o eventuală alegere a sa în Scaunul Patriarhal. Privind la cele ce au urmat dela 1911 încoace mă întreb sincer, dacă nu era mai bine să fi lăsat pe Mironescu în scaunul pe care-l ridicasem, căci numai arghirofil nu a fost Vlădica Atanasie.

In tot cazul îmi pare rău, de tot ce a fost sălbătăcie în toiul unei lupte de care cel mai vinovat rămâne Haret şi cei din jurul lui.

Catolicii nu au avut absolut nici un amestec în conftictul acela. Arhiepiscopul Netzhammer, în mai multe rânduri, m'a sfătuit să mă retrag din luptă. Tot aşa şi Vladimir Ghica. Ca să mă convingă că trebue să renunţ a sprijini pe cei ce se luptau cu Mitropolitul, Ghica s'a încercat să-mi dovedească că degeaba mă osteneam că nu voi putea să-l răstorn pe Primatul. I-am răspuns că de răsturnat îl răstorn eu, de sigur. Nu cred, dar dacă îl răstorni, ajungem la Unire, mi-a zis. Asta nu! — Ba da, aşa zice şi generalul Manu! Se înşelă. Mironescu cade, îţi spun eu, dar Unirea e cu totul altceva!

In România din 1911 nici nu se ştia ce este Unirea. Totuşi în toiul procesului Sinodal, la o şedinţă destul de furtunoasă, Episcopul Dunărei de Jos s'a ridicat să spună că, dacă pentru ca astfel de lucruri să nu se mai întâmple, e necesară Unirea, apoi să se facă Unirea. Esclamaţiile Vlădicii Nifon ar fi găsit ecou, dacă nu intervenea Ministrul Cultelor ca să declare că „Unirea" nu o voeşte guvernul. Acest incident arată că Unirea

www.dacoromanica.ro

ori Neunirea nu depind de Sinod, ci de Guvern şi de politicieni. Lor trebuşte dovedit că politiceşte Unirea este în folosul României.

Pe timpul conflictului Sinodal, în două rânduri a fost cât pe aci să mă retrag din luptă. In tren, venind din Craiova, dela înmormântarea unchiu-meu, Victor Antonescu mi-a zis că dela nişte incidente dela îngropăciunea aceia, el a înţeleş lămurit că eu stăpâneam situaţia şi că-mi stă în mână să sting ori să aţâţ focul, dar că rău fac că nu-l sting. I-am răspuns că pentru Haret nu fac nimic, dar că dacă Ionel Brăteanu mi-ar cere lucrul ca un serviciu adus lui personal, mă voiu gândi. Primul Ministru informat de Antonescu m'a poftit la el. Ne-am întâlnit în dimineaţa zilei de 19 Februarie. „Ionel nu pricepe de loc chestiunea Bisericească şi nu poate să-l scape pe Primatul;" însemnam în carnetul meu, în seara zilei aceleia. Ceva mai târziu Dr. Râmniceanu mi-a spus că a fost rugat de Primatul, să mijlocească o înţelegere cu mine. Il zisese că ar fi venit el deadreptul la mine, dar i-e teamă că se compromite în zadar. Râmniceanu mi-a cerut să vin să prânzesc la el cu Mitropolitul, ca să ne înţelegem acolo amândoi ce e de făcut. Am admis, dar am cerut ca înainte Popa Ilie Teodorescu [18]) să fie scos din comitetul de redacţie dela „Amvonul" şi revista aceia să înceteze a mă mai atăca. S'a făcut, dar până să fixăm ziua prânzului Popa Vasilescu a intervenit şi el în proces; iar Dr. Râmniceanu mi-a zis că ar fi zadarnic a mai trata cu Mitropolitul, căci e pierdut.

Cine ştie însă dacă nu ar fi scăpat, dacă Râmniceanu ar fi continuat să intervie cum începuse.

In ziua de 21 Decembrie 1911, Episcopul Argeşului mi-a făcut cunoscut că guvernul a decis să-l aleagă pe el Primat şi e hotărât a face pe Chiricescu Director al Mitropoliei, „pentrucă socoteşte pe Cornoi prea iute". Mă ruga să contribui şi eu la împăcarea spiritelor. I-am promis tot concursul pentru pace, dar a doua zi chiar l-au găsit mort în chilia lui dela Antim.

Câteva zile după închiderea procesului Sinodal, a venit să-mi arăte nişte cărţi Pollak. Din una într'alta, anticarul îmi spune că e foarte amărât din cauza procesului dela Sinod. L'am întrebat dece, — Ne face pagubă mare, îmi răspunde. Cum asta? — Păi să vedeţi Conaşule, încep Ovreii să cârtească şi ei în contra rabinilor. Spun că toţi popii sunt nişte păcătoşi şi nu vor să audă nici de rabini.

www.dacoromanica.ro

Pollak avea un frate rabin. Conversaţia aceasta pe mine m'a lămurit. Am înţeles că procesele şi conflictele bisericeşti au repercusiuni mult mai mari decât îmi închipuiam. De atunci, nimic şi nimeni nu a mai putut să mă mai vâre în lupte de soiul acestora. In schimb în mai multe rânduri, am isbutit să mălcomesc incidente şi conflicte ce puteau degenera.

Asta e mai potrivit cu firea mea tranzacţională. Căci eu iubesc pacea, nu războiul. Dacă însă de câteva ori m'am scoborât în arenă, a fost fără voia mea, împins de împrejurări.

www.dacoromanica.ro

CAP. III.

Canonicul Baud. — Mitropolitul Calinic Miclescu. — In drum spre Roma. — Cardinali și prelați. — Pius X. — Secretarul de Stat. — Despre Sturdzești. — Vaticanul și Viena. — Prin Biserici și Monastiri. — Antichități și Muzee. — Raportul Palma. — Ionel Brătianu la Vatican.

Canonicul Baud era un nobil monegasc., un popă cu barbă lungă până la brâu, capul rotund ca o minge, cu dinții rari și lungi, cu urechile pleoștite. Venit în țară în zilele Arhiepiscopului Ignație Paoli, isbutise a-și face mulți prieteni printre Români. In două rânduri, Guvernul intervenise la Vatican, ca să-l obțină de Arhiepiscop Latin în București. Regele Carol trimisese în acest scop chiar pe Sturdza la Vatican, dar Sturdza nu a putut căpăta pentru Baud decât demnitatea de Protonotar Apostolic. Nesuccesele acestea îl cam acriseră pe Baud, dar știa să-și ascundă mâhnirea. Povestitor plăcut, istorisea cu duh snoave. Il interesa și politica țărei. Pretindea că de ar fi ajuns el arhiepiscop, ar fi trecut întreaga lui eparhie la ritul bizantin și că cel mai fericit moment al vieții lui ar fi fost cel în care ar fi primit ordin dela Papa să transforme Catedrala Sf. Iosif în biserică românească de rit bizantin.

Așa vorbind, nu am înțeles de ce nu a pus niciodată piciorul în biserica Sf. Vasile din Str. Polonă.

In Martie 1910 Baud cârmuia eparhia latină, Arhiepiscopul Netzhammer fiind dus într'o excursie în Asia Minoră. In acel interval de timp, Vladimir Ghica mi-a spus că Baud voia să intervie spre a desminți prin presă svonul că în conflictul sinodal ar fi mâna Catolicilor, dar că el l-a desconsiliat. Aprobându-l

www.dacoromanica.ro

pe Ghica, el a adăugat că aşi face bine, să mă duc eu pe la Baud să-i vorbesc, fiindcă a avut impresia că Baud ţine mult să intervie şi trebue împedicat cu orice preţ. I-am promis că am să mă duc.

In ziua de 20 Martie l-am găsit pe Baud cu „Seara". în mână. Era furios, când mi-a cetit o informaţie din acea gazetă în care se spunea că se răspândeşte de Catolici svonul că Iosif Gheorghian era catolic.

Nu Gheorghian a murit catolic, ci Miclescu. Am documentul colo sus! Acum o şti-e public, striga cât îl ţinea gura.

Pe când ţipa aşa, a sosit şi Ghica. Amândoi am căutat să-l liniştim. Eu i-am adus aminte că Mitropolitul Ghenadie [19]) a scos vorba aceia despre Ghiorghian. Am adăugat că nu e nici o nevoe, să publice documentul de care ne vorbea. El una ştia, că trebue să scrie ceva la „Seara". Ca să sfârşim, i-am zis atunci, că, dacă ţine numaidecât să scrie ceva, e destul să scrie că nu Gheorghian ci Miclescu a fost catolic. M'a rugat să-i concep ceva în felul acela. M'am executat. L'auzisem şi altădată pe Baud, vorbind de Miclescu, dar cum el avea imaginaţia vie a meridionalului, nu prea puneam temeiu pe spusele lui. Deaceea, eşind dela el am zis lui Ghica că o să vedem acum ce e cu istoria lui Calinic. Dacă ne spune poveşti, are să taie fraza în care e vorba de Miclescu, ori se răsgândeşte şi nu mai scrie nimic. Cu toate acestea Luni 22 Martie am găsit în „Seara" scrisoarea lui Baud. O trimisese acolo imediat după plecarea noastră, printr'un vicar al său. Atât era de nerăbdător să o vadă apărând mai repede încât, Duminică, neaflând-o în gazetă, a trimis încă pe cineva la Bogdan Piteşti, să se asigure că va apare negreşit, cel puţin a doua zi. Scrisoarea ar fi trecut neobservată, dar prietenii Mitropolitului Atanasie au socotit, că exploatând-o vor putea deplasa atenţia publică dela conflictul sinodal. S'au pus la cale manifestaţiuni şi procesiuni. Câteva cucoane „mişcate de tulburările periodice ce sbuciumă Biserica Română" au făcut zid împrejurul Primatului. Zid pentru care Mitropolitul le-a mulţumit călduros, deşi zidul acesta nu a isbutit să îl apere.

Pe Baud rezultatul neprevăzut al scrisorii sale, l-a zăpăcit rău de tot. In ziua când am revenit pe la el, l-am găsit îmbrăcat civil gata de plecare la gară. M'a întrebat dacă am cetit scrisoarea lui. — Care? — Cea pe care Brătianu a cetit-o la Cameră! Atunci l-am întrebat, ce conţine scrisoarea aceia. — Nu ştiu,

www.dacoromanica.ro

m'au pus să iscălesc ce aci văd. Acum plec în străinătate pentru câteva luni. Nu mai pricep nimic. Acasă am găsit reporteri dela toate gazetele. Brătianu nu cetise nimic la Cameră, dar li se împărtise copii după scrisoarea lui Baud în care regreta ce a scris în „Seara" și afirma că bolnav, nu fusese decât să o iscălească, silit de doi amici ai săi. Îmi cereau să dau lămuriri. Le-am declarat că nici amic al lui Baud nu eram, nici nu l-am silit vreodată să facă ceva, că nu mă simt vizat prin urmare de scrisoarea lui și nu vreau să intervin într'o chestie, care nu mă privește. Mai târziu am aflat că în originalul scrisorei date lui Ionel Brătianu, Vladimir Ghica și cu mine, eram desemnați în plin, ca cei ce l-am fi silit să iscălească scrisoarea, pe care o copiase el din cuvânt în cuvânt, după conceputul ce mă rugase să-i fac...

Nici astăzi nu știu ce a îndemnat pe bietul Baud, Dumnezeu să-l ierte, să facă ce a făcut. Când era în proces cu Arhepiscopul Hornștein, Baud a întrebat pe un benedictin, ce crede despre el și acela i-a răspuns că-l socotește ambițios și intrigant... Ambițios, i-a observat Baud, mai mult sau, mai puțin, e tot omul. Dar intrigant hotărât nu: Sunt prea prost pentru asta! Din nenorocire lipsa de inteligență nu implică numaidecât și lipsa spiritului de intrigă. Tocmai de aceea Baud s'a încurcat în propriile lui ițe, de nu s'a mai putut întoarce în țară și a murit uitat la Monaco.

De mult tot doream să merg la Roma. Mi-am realizat visul însfârșit pe vacanța de Paște din 1910. La 11 Aprilie după prânz am plecat din gara de nord. In ziua de 12 ne-am oprit câteva ceasuri la Budapesta, unde ne-a găzduit Geza Horvarth [20]). In tren spre Italia, ne-am suit din Buda pe înoptate, când mii de lumini se oglindeau în Dunăre. Spectacolul acesta fermecător, ne ținu cu ochii la geam până ce dispăru și ultima licărire. Ne-am deșteptat în Tirol. Adriatica ne dă bună dimineața. Sglobia logodnică a Dogilor cochetează cu noi, până pătrundem în lagună. Ne mulțămim doar să privim spre orașul Senatorilor, recunoscând frumoasele lui biserici după sclipitul cupolelor și a campanilelor. Cu iuțeală vertiginoasă străbatem grădina lombardă. La Bolognia ne răcorim cu apă chioară dela munte.

Joi 14 Aprilie la șapte fără un sfert de dimineață, am ajuns în vecinica cetate. Gara nu are ifos, nici drumul până la Hotelul Minerva. La 9 plecăm spre Vatican. In fața castelului Șant Angelo, trecem Țibrul peste un pod frumos de piatră. Tră-

www.dacoromanica.ro

sura coteşte nişte strade vechi şi strâmte, hotărâte de clădiri tot atât de înalte cât şi de bătrâne. Suntem în piaţa San Pietro. Ne scoborâm în dreptul porţei de bronz deschisă numai într'un canat dela 1870. Ambele canate ale porţei, nu s'au deschis decât în 1929, după ratificarea Tratatului din Lateran.

Două ceasuri mi-au trebuit până să ajung la Majordomul Papei, trecând prin trei birouri în care am lăsat în urmă pe toţi cei ce-şi adăstau rândul, afară de trei episcopi cari firește mi-au luat înainte. In mijlocul unui elegant salon, pe un fotoliu de mătase, lângă un cămin de marmoră, Monsignor Bisletti părea un prelat din secolul XVIII. Chipeş, bine crescut şi prin urmare amabil, viitorul cardinal îmi zâmbeşte graţios, însemnează cu creonul adresa mea pe un carnet micuţ şi mă asigură că voiu avea cât de curând audienţă la Papa.

Ne-am scoborât din Vatican şi am intrat în biserica lui Sân Petru. La cel dintâiu altar de care mă apropriі, un preot liturghisea în ritul meu. Român nu era popa, probabil grec ori muscal. Oricum această întâmplare o socotesc de bun augur pentru rítul, cu care mă simt legat din tot sufletul meu. Mergem de îngenunchem la mormântul Verhovnicului Apostolilor. Caut dar nu isbutesc, să dau de mormântul lui Sf. Ion Hrisostom. Mult mai târziu, l-am aflat în capela canonicilor. Numai mă satur privind toate bogăţiile pe care arta le-a adunat în Biserica ce altădată era metocul Patriarhiei din Constantinopole.

După amiazi mergem la Colegiul Propagandei. Rectorul Bonzano îmi prezintă un cleric român care era şi preot, pe tânărul nepot al Episcopului Gherlei, pe Iuliu Hossu, actualul Episcop al Clujului şi al Gherlei. Pornim spre Aventin.

In biserica Santa Sabina, mă impresionează doi călugări dominicani ce se rugau cu faţa la pământ, pe pardoseala de piatră şi cu mâinile întinse de parcă ar fi fost răstigniţi. La S. Anselm, Dom Ilarie mă primeşte şi mă duce la Ava-Primat al Benedictinilor, un nobil belgian care mă întreabă de Theodor Văcărescu. Dom Hildebrand de Hemptine avea chip de brabete, ochi vii şi întrebători. Fusese ofiţer şi era un iscusit arhitect. Chestiunile orientale îl interesau.

Tot în ziua aceasta, am vizitat forul lui Traian şi carcera Mamertină, unde Catilina fu decapitat din ordinul lui Cicerone şi de unde Sân Petru a eşit, nesupărat de nimeni, ca prin minune.

www.dacoromanica.ro

Vineri 15. De dimineaţă dădui ochii cu cardinalul Vives. Ne primi cu multă bună voinţă şi ne asigură că Marţi voi avea audienţă la Piu X. Il rugăi să vină cu noi, căci aud că Papa nu vorbeşte franţuzeşte şi eu cu bruma de italienească ce am învăţat dela Franchetti, nu îndrăznesc să ţin o conversaţie. Imi promise şi mă întreabă de ce face Sturdza. Mai târziu Nicu Filipescu mi-a vorbit cu admiraţie de cardinalul Vives y. Tuto, un bătrânel mărunt cu faţa tuciurie şi mai mult spân. Mare iubitor de Români. Onorurile lui S. Atanasie ni le face Părintele Gaiser Rectorul Colegiului, un benedictin ce a fost la Muntele Athos şi a studiat Psaltichia. Om de treabă, dar cu vederi strimte. De grecofil ce e, nu vede problemul oriental bine. Ar fi încântat să aibe pe Români în colegiul său. Fusei de acord cu Gaiser, că e greşită trimiterea Românilor la Colegiul dela Propaganda, dar l-aşi fi speriat spunându-i că eu visez la un colegiu pur oriental şi pur românesc. După amiazi, o jumătate de ceas la cardinalul Gotti. Cardinalul trecea de om scump la vorbă. Cu mine a vorbit însă destul şi am înţeles că era cunoscător al chestiei româneşti. De aceia când s'a creat Episcopia din Haydu-Doroghnu i-au cerut avizul. Vizitarăm Santa Maria-Maggiore, Santa Maria-Presede şi San Giovanni-Laterano, trei minunăţii ce numai pe ele să le vezi, face drumul până la Roma. In biserica din Lateran, mă opresc la mormântul lui Leon XIII. Puţini ştiu că biserica aceasta e, cum îi stă scris deasupra porţii dela intrare, „Capul şi Maica tututor bisericilor", adică Catedrala Creştinătăţei. A fost clădită de Constantin cel Mare, iar palatul ce-i fusese reşedinţă l-a cedat Papei, ca să locuiască într'ânsul. Aci e Babtisterul în care se află baia de marmoră în care Constantin cel Mare a fost botezat de S. Silvestru.

Sâmbătă 16. Cardinalul Rampolla locueşte în dos de Sân Pietru, în Pallazetto. Secretarul de Stat al lui Leon XIII nu e frumos. E buzat, cu trăsăturile neregulate, înalt şi zdravăn. Pare însă mult mai tânăr, decât este in realitate. Uimitor de inteligent şi simpatic. M'a ţinut de vorbă un ceas şi mai bine. Citeşte gazetele româneşti, e în curent cu starea politică şi bisericească dela noi. Cunoaşte pe Sturdza pe care-l socoteşte un om de omenie bine intenţionat. Ionel Brătianu a fost pe la el şi i-a cerut sfaturi asupra creşterei clerului românesc. I-a fost simpatic şi mă însărcinează să-l salut din parte-i. Dela el aflu amănuntele

www.dacoromanica.ro

misiunei cu care venise Ionel Brătianu astă iarnă la Roma şi greutăţile de care s'a lovit. Am adus vorba de încercările Ungurilor de a dobândi o episcopie ungurească de rit bizantin. „Ştiu, dar asta nu are să se întâmple niciodată, afirma cu o încredere pe care au desminţit-o evenimentele. Rampolla a făcut însă tot ce a putut, ca să împiedice înfiinţarea Episcopiei dela Haydu-Dorog. După prânz fuserăm în Biserica Sta. Cecilia restaurată şi înfrumuseţată de Rampolla, care îi poartă titlul. Foarte interesante subsolurile ce nu sunt decât camerile palatului în care locuia Sfânta Mucenica aceia. San Clemente e una din bisericile cele mai vechi din Roma. Interiorul ei păstrează încă vechea înfăţişare a bisericilor romane de pe vremuri. Aduceau mult mai mult în interior cu cele bizantine. Până la un punct interiorul îmi aduce aminte şi de Altneueschule din Praga, cea mai veche sinagogă din lume.

Duminică 17. Azi e Paştele românesc. Ne împărtăşirăm la o Leturghie ce săvârşi în capela dela Propagandă, Iuliu Hossu. Cum azi pe stil nou e zi întâiu de Maiu, târgul tot e închis. Tramvaele nu umblă, nici birjele. Pe stradă patrule de sergenţi şi trupe de infanterie. Lugubru ! Inainte de amiazi veni Vlădica Dominic Jacquet. Il oprii la masă. Imi povesti că odată în Iaşi, Sturdza i-a zis că Ortodoxia trebue să facă într'o zi loc Catolicismului. Asta mi-aduse aminte că şi mie mi-a zis într'o zi Sturdza : „Aşa e în toată Ortodoxia, numai la Roma e regulă." Fostul Episcop al Iaşilor îmi mai istorisi că, în 1903 a cunoscut la Divonne un preot catolic ce fusese secretarul lui Mihai-Vodă Sturdza. Acela vedea pe Mitiţă Sturdza de câte ori venea la Paris cu treburi de ale fostului Domn al Moldovei. Vodă suferea de incontenenţa urinei. In biuroul său, acoperit cu o stofă grea de mătase se afla un vas de noapte. Când pe Vodă îl apuca neputinţa pe când lucra cu nepotul său, Conul Mitiţă se ducea după el de ridica acoperământul acela de mătase şi-l ţinea cu amândouă mânile, până isprăvea Vodă. Acelaş preot a povestit Vlădicăi Jaquet cum în dimineaţa morţei sale, ex-Domnul Moldovei, l-a chemat şi i-a zis : „N'am chemat pe secretarul meu, ci pe popă. Vroi să mă spovedeşti şi să-mi dai deslegarea. Preotul acela a pornit într'o fugă la Arhiepiscopia Parisului, de a dobândit autorizaţia spre a-l spovedi şi deslega. De grijit însă zicea că nu l-a putut griji, căci au venit mulţime de lume şi nu mai era chip. Fiindcă reproduc astea

www.dacoromanica.ro

despre Sturdza-Vodă, să mai spun şi ce mi-a povestit Bianu despre acest Domn al Moldovei. Mitiţă Sturdza i-a zis într'o zi că ar fi bine să facă şi el o danie Academiei Române. — Bine nepoate, i-a răspuns pe nas Vodă, dar mai întâiu să se şteargă trecutul! Cum s'a întors în Bucureşti, Conul Mitiţă a dispus ca Academia să trimeată lui Vodă la Paris toate publicaţiile ei cu adresă plină de elogii; iar Regele Carol i-a conferit marele cordon al Stelei României, pe care i l'a trimis împreună cu scrisoarea autografă. A primit pe toate Mihai-Vodă, dar nu a clipit. Când Mitiţă Sturdza i-a adus aminte de ce fusese vorba, pe acelaş ton nasal, l-a asigurat că nu a uitat nimic şi prin testament va lăsa un legat frumos Academiei. In realitate prin testament nu a lăsat Academiei nici o lăscae.

Luni 18. Hramul Bisericii S. Atanasie. Sluji Vlădica Mladenof în sobor cu tot clerul de rit bizantin din Roma. Biserica nu e potrivită cu ritul oriental. Nici psaltichia lui Gaiser nu mi se pare să fie aşa de autentică cât crede el. Mă opriră la masă. Avusei la dreapta mea pe Giafari Aposcisionul Patriarhiei din Antiohia şi la stânga pe Monsignor Roleri, secretarul Congregaţiei de Propaganda Fide. Giafari îmi vorbeşte de intrigile Rusiei în Orient şi Roleri de Români şi de Austria. Imi spune că Secretarul de Stat a telegrafiat Nunţului dela Viena să protesteze contra Legei lui Appony şi că Impăratul i-a zis că i se cere un lucru greu. Lui Frantz-Iosif i s'a părut totdeauna greu ceeace este drept şi inteligent... Ieşii dela Sf. Atanasie cu Don Cirillo Karalevsky un popă de rit bizantin şi erudit, care este pe deasupra un om foarte inteligent. Pricepe minunat ceeace ar fi de făcut, pentru ca Răsăritenii să vadă ce este Unirea şi să-şi dea seama de foloasele ei.

Marţi 19. Dis de dimineaţă fusei cu Karalevsky la Părintele Bailly, Generalul Asompţioniştilor. Cunoaşte România, a fost în Bucureşti. Ar fi încântat ca biserica Sf. Vasile să fie deservită de călugări asompţionişti trecuţi la ritul nostru. Şi mie îmi zimbeşte ideea aceasta.

La unsprezece punct am fost la uşa apartamentelor pontificale. Un camerier muiat numai în fir, ne ia în primire şi ne trece prin saloane prin care fâlfâe mantii roşii şi liliachii, printre cari zăresc uniforme sclipitoare. Dăm de Cardinalul Vives care ne adăsta şi cu care mai trecem prin două saloane tapetate cu mă-

www.dacoromanica.ro

tase roşie şi goale. Se deschise o uşe: Suntem la Sfântul Părinte, îmi suflă la ureche Cardinalul. O cameră largă şi luminoasă, cu o bibliotecă bogată în fund. La dreapta în faţa unui jeţ de catifea roşie, sta în picioare o arătare albă. O arătare blândă cu ochi de om cu inima bună. Zâmbitor Piu X ne face semn să începetăm plecăciunile protocolare, ne dă mâna pe care o sărutăm şi ne arată jeţurile goale din faţa biuroului său. Începem a vorbi, Papa italieneşte şi eu franţuzeşte. Nu e nevoie de tălmaciu, căci Papa pricepe ce-i spun în limba lui Corneille, tot atât cât pricep eu ce spune el în a lui Dante. Când află că nu cunosc român care să nu se îngrijească de sufletele răposaţilor săi şi că la noi nu se ştie de înmormântări civile, zice voios: Astea sunt semne bune. Dumnezeu o să vă stea într'ajutor. Ne-a ţinut treizeci şi cinci de minute de vorbă şi am ieşit întovărăşiţi de blagoslovenia sa. Eşind împreună cu noi Cardinalul ne arătă camerile în care au murit Piu IX şi Leon XIII şi ne conduce la Cardinalul Secretar de Stat, unde ne părăseşte. Cardinalul Merry del Val ne primeşte imediat după Prinţul de Salm-Salm. Ministrul principal al lui Piu X. Când l-am cunoscut era în toate puterile lui, tânăr frumos, sprinten şi simpatic. Vorbea o franţuzească ireproşabilă şi cât de colo se cunoştea că e de neam. Avea o educaţie aleasă, era pios şi inteligent. Pe vremuri Cardinalul Merry del Val era făcut responsabil de tot ce se imputa Vaticanului în zilele acelea. Regele Carol îl judeca foarte aspru. Adevărul este că fusese slugă harnică şi credincioasă a lui Piu X. Nu i-a eşit din cuvânt. Aşa cum a fost, azi când nu mai trăeşte, a început a i se da dreptate. Pentru mine e neândoios că dacă în conclavul din 1903 eşea Papă Rampolla aşa cum voiau majoritatea cardinalilor, Secretar de Stat al unui Leon XIV Merry del Val, ar fi fost mai strălucitor decât a fost. Din Vatican pornesc pe Aventin. I-au masa la Colegiul San Teodoro, poftit de Vlădică Jaquet. Rectorul Colegiului îmi prezintă trei tineri moldoveni cari fac azi cinstea provinciei franciscane din Moldova. Spre seară mergem de vizităm Santa Maria in Cosmedin şi San Paolo fuori le Mura, de care ne-a vorbit cu entuziasm Rampolla. De acolo birjarul mână pe Campanie până la Abazzia delle tre fontane. Monastirea Trapiştilor se ridică în locul pe care a fost decapitat S. Pavel. In amurgul zilei, înconjurată de o măreaţă pădure de eucaliptuşi, tăcuta lavră cu biserica în care nu mai pălpâia decât flacăra

www.dacoromanica.ro

candelei de pe altar, înduioşează şi mână spre gânduri duhovniceşti. Ne-am întors în oraş cu trăsura la pas, respirând adânc parfumul ce emana din florile de Mai.

Miercuri 20. Minunată e priveliştea de pe Ianicul. Pe colina aceasta e biserica San Pietro in Vincoli unde se păstrează lanţurile în care a fost legat Sân Pietru. Dejună cu noi Karalevski, la cafea veni Părintele Petit, [21]). apoi Mgr. Tiberghien [22]). După ce-mi plecară mosafirii merserăm la Gesù in Ierusalem. Aci se păstrează scara pretorului în care Pilat a judecat pe Isus şi columna de marmoră de care l-au legat când l-au bătut. De aci ne duserăm la San Lorenzo fuori le Mura, unde se păstrează moaştele S. Arhidiacon Laurenţie, lângă care a voit să odihnească şi Piu IX. A cerut să nu se cheltuească cu mormântul său, mai mult de trei mii de lire, Admiratorii lui Piu IX i-au făcut pe voe, dar zidurile criptei în care l-au aşezat, au fost îmbrăcate cu mozaicuri ce au costat milioane.

Joi 21. Merg la San Nicola Capo le Case să văd pe Generalul Menchitatiştilor, apoi la Sant'Anselm unde ne-a poftit Primatul Benedictinilor la o Liturghie după stilul Gregorian. M'a oprit la masă cu Episcopul Londrei, cu Arhiepiscopul Hagiarian, un cap de Crist pe care l-a zugrăvit Zola în Lourdes şi încă câţiva între cari conservatorul bibliotecei din Sigmaringen. După prânz făcui câteva vizite de adio, între cari şi profesorului Benigni. Cu capul cât o baniţă şi gângav Benigni era burduf de carte, dar pătimaş, foarte pătimaş. Sufletul catolicismului integral, avea mare influenţă. Sub Benedict XV a căzut însă în disgraţie.

Vineri 22 seara am pornit înapoi la Bucureşti. In dimineaţa zilei aceia am fost pe Via Appia. Intr'o vie vizităm mormântul Scipionilor şi un columbariu în care se păstrează urne cu cenuşa roabelor unei matroane ce-şi iubea sclavele. Un călugăr cistercian ne scoborâ în catacombele din cimitirul San Calist. Cu făclii aprinse în mână, descindem în antica necropolă. Un fior te cuprinde văzând cu ochii cum trăiau şi muriau creştinii primelor secole. Moaştele Martirilor şi ale Papilor din acele vremuri de eroism şi de suferinţă, naivitatea mistică şi poezia inscripţiilor şi a zugrăvelilor, marea lor însemnătate istorică şi dogmatică, fac din catacombele romane, unul din cele mai preţioase tesaure arhieologice şi dogmatice. Imi vine să cred că economia divină dinadins a ţinut ascuns sub pământ atâtea vea-

www.dacoromanica.ro

curi un astfel de giuvaer, pentru ca la vremea cuvenită să mărturisească împotriva celor ce tăgăduesc adevărul aşa de curat păstrat în Biserica Romei. In 1910 am căutat să cunosc bine Roma creştină şi din pricina aceasta am trecut cu privirea celelalte tesaure din Roma. Abia în 1926, am admirat pe îndelete tot ce a rămas în picioare dela vechii Romani şi, numai în 1929, am vizitat aşa cum se cuvine bibliotecile şi muzeele cu cari „barbarii" ceia de Papi au înzestrat Roma, de au salvat urmele trecutului şi ale civilizaţiunei Romane. Dela întâiaşi dată am putut constata pietatea ce domneşte în Roma şi care îi sunt foloasele, mai ales comparându-le cu ce e în Orient. Am avut însă impresia, că cei dela 1910 nu cunoşteau bine Răsăritul şi nu-şi dădeau socoteala că în Orient e cu totul altceva decât a fost şi sunt schismele şi ereziile din Occident. Dela Benedict XV, mari progrese s'au făcut în direcţia aceasta la Roma. Dacă pe sfert ar fi progresat şi Răsăritenii despărţiţi încă de Maica tuturor bisericilor, Unirea ar fi făcută sau cel puţin ar fi în ajun.

Din Roma am trimis în 1910 ilustrate la toţi prietenii şi printre ei şi Brătienilor, că eu aşa îi socoteam. Lupta ce duceam în contra lui Haret nu credeam că-i durea prea mult. Tare m'am minunat prin urmare, când am aflat că Ionel Brătianu telegrafiase Ministrului României [23]) la Quirinal să facă ce o şti şi să nu dau ochii cu Papa. Nostimada e că Ministrul acela, a socotit că poate ieşi din încurcătură, raportându-i că a isbutit să facă ca Papa să nu-mi acorde audienţă, dar că „dat fiind persoana mea" nu a putut să mă împiedece a avea o intervedere cu Secretarul de Stat. Aceasta am aflat-o curând după întoarcerea mea în Bucureşti. Mi s'a spus chiar cum Brătianu, primind răspunsul a pornit într'un trap la Palat, să raporteze Regelui isprava. Pe drum spre Palat şi-a adus aminte că uitase pe biurou raportul şi s'a întors la Minister, de l-a luat cu el ca să-l citească Regelui.

Mai târziu la o supărare, am spus toate acestea lui Alecu Constantinescu, rugându-l să le repete Brătianului şi să-l asigure din parte-mi că eu decâte ori voi voi să ştiu ce face Brătianu, am să aflu, dar că el nicicând nu va afla ceeace nu voi eu să ştie. Ministrul Domeniilor mi-a făcut comisionul. Aceasta ori altceva, a îndemnat pe Brătianu să-i scrie lui Mişu Ministrul României la Viena, ca să intervie pe lângă Nunciatura de acolo, ca

www.dacoromanica.ro

Papa să-mi ceară să nu mă amestec în conflictul Sinodal... Efectul a fost că cei ce erau atunci la Vatican, şi-au închipuit despre mine că am o putere extraordinară. Mi-a ridicat creditul acolo. Aceasta mi-a slujit să fiu ascultat mai cu atenţie, când am spus un cuvânt în favorul României şi al Românilor. Aşa că succesele ce am avut câte odată acolo se datorează, în parte, lui Ionel Brătianu care, fără să vrea, m'a făcut mai ascultat, decât aşi fi fost altfel.

Cu ocazia vizitei mele la Roma din 1910, am căutat să aflu ce era cu raportul al cărei copie Baud spunea că posedă. Unii nu ştiau absolut nimic. Cardinalul Merry del Val găsise în arhivă acte din care reeşea bunăvoinţa lui Calinic faţă de Biserica Catolică, dar nimic mai mult. Cardinalul Gotti căutase şi el în arhivele Propagandei şi nu găsise mai mult. Acesta mi-a zis însă că bănueşte că un astfel de raport să se afle în arhivele dela Paris ale Asociaţiei pentru Propăşirea Credinţei. Cardinalul nu se înşela. La Paris se găseşte categoricul raport al lui Palma, după care acum posed şi eu o copie fotografică.

www.dacoromanica.ro

CAP. IV.

În audienţă la Regele Carol. — Războiul Balcanic. — Soarta Albaniei. — Moartea lui Cornoi. — România în acţiune. — Ocuparea Varnei. — La Croix. — Două broşuri. — Alături de Marghiloman. — De vorbă cu Pherechyde.

Câteva zile după apariţiea broşurei „ Alegerile generale şi vechii liberali", Marghiloman Ministrul de Interne mi-a telefonat că Regele a cetit-o şi e încântat de ea. Ministrul de interne mi-a zis că ar fi fericit să mă vadă în cameră. Mulţumindu-i am declinat cinstea aceasta. De multe ori m'am găsit în divergenţă de păreri cu Liberalii. Din liceu mă simţeam atras spre Junimişti. Partidul Liberal însă m'a ţinut legat prin ceva sentimental. Un nu ştiu ce foarte nebulos.

Dar dacă am refuzat să intru în parlament, am înţeles că eram dator să mă prezint în audienţă Regelui, mai ales că şi printr'un prieten comun îmi trimisese răspuns să trec la Conservatori. Sâmbătă 19 Martie 1911, la 6,30 seara, m'a primit într'o foarte lungă audienţă.

— Ţi-am citit broşura, mi-a zis. E foarte bine scrisă. De altfel Brătianu a fost corect, a recunoscut că toată lumea e încontra-i. Dacă făcea alegerile nu putea să resiste nici un an. — „Ar fi fost ca la 1888, întării eu. — Tocmai cartelul nu mă supără. Asta a fost o abilitate a lui, căci e totdeauna slab cel ce cade. Nu sunt supărat nici pe Take Ionescu. Sper că în curând se va întoarce la Conservatori:... Mulţi spun că între Ionel şi Vintilă, o să fie ce a fost între Ion şi Dumitru. Dumneata ce zici? — Şi unchiu credea aşa, Sire, eu însă nu cred că istoria se va repeta. Cel puţin atât cât va trăi Dna Brătianu. O iubesc amândoi şi nu vor să o mâhnească.

www.dacoromanica.ro

Când a isbucnit procesul tramvaelor mi-am zis numaidecat că Petre Carp făcea o greşală, totuşi victoria opoziţiei nu a fost uşoară. Em. Porumbaru ce fusese avocat în acel vestit proces, m'a asigurat că intrarea în şedinţă a Primului-Preşedinte Bagdad nu ar fi fost deajuns. A trebuit ca Take Ionescu să asigure pe Mişu Iulian [24]) că dacă se respinge recursul, guvernul cade, el, Take, va fi însărcinat cu formarea cabinetului şi că va lua pe Iulian de Ministru al Justiţiei. La rându-i Iulian a asigurat pe Juvaru că devine Ministru de Justiţie şi îl face pe el Preşedinte în locu-i. Aşa s'a format majoritatea de un vot, cu votul lui Juvaru, care a murit fără măcar să fi iscălit decizia ce oricum nu avea să ducă la un guvern Take Ionescu. Decizia aceea nu a făcut pe guvernanţi mai respectuoşi cu Constituţia, dar a contribuit la ridicarea lui Maiorescu pe primul plan, acolo unde ar fi trebuit să fie mai de mult şi să rămână până la moarte.

Sub Guvernul Maiorescu a isbucnit războiul balcanic. La noi lumea era turcofilă. Carp ar fi vrut să le sărim Turcilor într'ajutor, iar Nicu Filipescu s'a dus chiar la Stambul, unde a fost primit cu alai. N'am înţeles niciodată şi la nimeni turco-filia. In secolul XX şi la un popor ce suferise atâtea de pe urma Turcilor, lucru e şi mai de neânţeles. Nu acord nici o scuză celor ce în secolul al XVI şi până azi, dintr'un strâmpt egoism să-i zicem naţional, au venit în ajutorul Turcilor. Simţind şi judecând astfel, în 1912 nu puteam decât să mă bucur că popoarele creştine biruesc pe Turci. Am regretat numai că nu le-am sărit în ajutor ca la 1877 ; căci nici bulgarofobia unora nu am înţeles-o. Ceeace trebuia să cerem noi dela Balcanici nu era decât protectoratul efectiv asupra bisericilor şi şcoalelor româneşti de peste Dunăre. La Adriatica un port cu o linie ferată românească şi pod peste Dunăre, aşa ca să avem eşire liberă la Adriatica. Afară de aceasta nimic decât convenţii comerciale pe lung termen. In primul rând era de cerut un regat româno-albanez pentru Prinţul Carol Anton de Hohenzollern, fratele mai mic al celui ce avea să fie Regele Ferdinand. Am făcut atent pe Take Ionescu asupra importanţei unei secundogenituri române peste Dunăre. In acelaş sens am vorbit şi Regelui Carol în audienţa din 23 Martie 1913.

— Cred că o să se facă ceva cam aşa, mi-a zis. Se ştie că s'a întemeiat un stat albanez, în favorul Prinţului de Wied, nepotul Reginei Elisabeta. Regele Carol a voit să dea soţiei sale o

www.dacoromanica.ro

despăgubire, pentrucă nu se învoise să lase Prințului de Wied moștenire coroana României, așa cum voise poeta care a fost necontenit Carmen Sylva. Aventura a făcut faliment. Prințul Carol Anton, însă în 1918 scriind frate-său Ferdinand că-l pricepe și că, în locu-i, ar fi făcut la fel, ne arată că era un om și că pe tronul româno-albanez ar fi făcut treabă. Pentru România, s'ar fi deschis peste Dunăre mari perspective.

In audiența de care pomenii, Regele m'a întrebat dacă persist încă a mă ține departe de conservatori! Era preocupat să dea oxigen Conservatorilor prin oameni de care avea simpatie și cari îi inspirau încredere. Mi-a spus că în Partidul Liberal, a iubit pe Lascar, Costinescu, și pe Sturdza, repetându-mi ceeace mai spusese și altă dată, că de trăia Vasile Lascar, el ar fi primul său Ministru și șef al Liberalilor. De Take Ionescu mi-a zis că este foarte inteligent și energic, dar se înconjoară „de oameni puțin onorabili." Pe Filipescu îl socotea „un om primejdios".

In Mai am plecat la Bad Hall. Ne-am întors la 13 lunie. Cornoi ne însoțise la gară când am plecat și mă adastam să-l găsesc pe peron, când ne-am coborât din tren. Acasă am aflat că murise în dimineața zilei aceleia. am fost afectat de moartea lui, căci eram prieteni vechi și amândoi uitasem cu totul discordia dintre noi, dela 1908.

Bucureștii clocoteau în minciuni și intrigarisiri. Fiecare voia să creadă că el impusese mobilizarea și intrarea în acțiune. Adevărul pare să fi fost cu totul altul. Maiorescu a intrat în acțiune când a vrut el, sau mai exact când Germania i-a zis să pornească... Cineva m'a asigurat că știa din gura lui Maiorecu cum că încă dela isbucnirea primului război balcanic, Regele a legat gura miniștrilor prin făgăduiala că nu vor scăpa un cuvânt și i-a asigurat că la încheierea păcei România va căpăta Cadrilaterul în hotarele pe care le-a dobândit prin pacea dela București. Din cele ce mi-a spus Regele în 1913 nu se intervedea așa ceva. De va fi fost cum mi-s'a asigurat, apoi mare diplomat era Regele Carol, de știa așa de bine să tăinuiască lucruri care voia să nu fie măcar bănuite.

In toiul mobilizărei, am plecat la Nămăești. Am făcut 34 de ore cu automobilul. Am dormit noaptea, la Valea Popei, găzduiți de o muere tare cumsecade. La Nămăești am constituit și prezidat un comitet pentru ajutorarea familiilor celor plecați la bătae.

.www.dacoromanica.ro

Le-am dat tuturor până la demobilizare bani, malai și făina, cu dela noi, fără a ne preocupa de comitetul general ce se constituise la București și fără matrapazlăcuri.

Se știe că de nu-l oprea Regele pe Generalul Mustață, Armata Română ar fi intrat în Sofia. Ordinul l-a dat Regele în urma unei telegrame desesperate a Regelui Ferdinand al Bulgariei, care se temea că de intră Armata Română în Sofia, ar fi fost detronat. Se poate; dar nu se știe de nu ar fi fost astfel mai bine, atât pentru Bulgaria cât și pentru noi. S'ar fi înfăptuit probabil atunci, ceeace în 1886 a împiedicat Ion Brătianu prin exces de prudență. Ceace nu se știe încă este că, în 1913, Românii au intrat în Varna ocupând-o ostășește și au părăsit-o diplomaticește, tot ca să salveze tronul lui Ferdinand de Coburg, sprijinit de Austria și de Franța. Nici eu nu ași știi acest lucru, dacă nu l-ași fi cetit în „La Croix" într'o corespondență primită dela Varna, care descria intrarea Românilor acolo. Corespondența era făcută într'un ton așa de puțin amical față de Români, încât am luat condeiul și am scris directorului acelei gazete ca să protestez. I-am spus, în acea scrisoare, că știu ce-i face să fie așa de nedrepți cu România: Cred că Bulgarii vor fi alături de Franța, într'un viitor războiu și ii socotesc a se uni cu Roma. „Nu știu, îi scriam, când se vor uni Românii, dar sunt sigur că vor face acest pas înaintea Bulgarilor. Nu știu nici ce va face România într'un viitor război european, dar pot să vă asigur că Bulgaria va fi alături de Germania." Nu bănuiam că așa de curând se va dovedi exactitatea ultimei mele afirmațiuni. Sunt însă sigur că, dacă Românii nu pierd cu desăvârșire bunul simț și cealaltă afirmațiune se va dovedi exactă.

In cursul anilor acestora am tipărit „Revizuirea Constituțiunii" prin care îndemnam pe conservatori să facă ei Reforma Electorală și Impropietărirea. Am propăvăduit în pustiu, fiindcă totdeauna în pustiu se propovăduește celor ce sunt preocupați de interesele meschine. După încheerea păcii în „vremuri critice" am scris că dacă Frantz Iosif continuă să protejeze desnaționalizarea Românilor din Statele sale, România nu va avea încotro și va cădea în brațele Franco-Rușilor.

In Decembrie 1913 lucram o monografie despre Eugeniu Carada, pe care am gătit-o în 1916 și am tipărit-o în 1922. De politică mă desinteresam aproape cu totul. In seara de 6 Martie

www.dacoromanica.ro

1914 stam de vorbă cu Hildebrand Frollo [25]), şi îi ziceam că nu voi să mai aud de politică decât ca să votez cum voi crede mai bine. A doua zi chiar mă pomenesc însă cu Marghiloman la mine. Cum era în toiul alegerilor comunale, i-am zis că nu era nevoe să se ostenească să vie să-mi ceară votul, căci şi aşa cei ce mă mai ascultau ar fi votat lista lui. Mi-a mulţumit, dar mi-a zis că nu a venit pentru asta, ci să mă roage să nu mai stau la o parte şi să vin să lucrez cu el „într'un partid nou", ce am înţeles că va fi junimist. I-am dat mâna şi lângă el am făcut iar politică aproape doisprezece ani. In vremea cea mai furtunoasă din istoria Europei, dacă nu a lumei.

Curând după aceea Maiorescu a dimisionat şi Marghiloman a fost ales şef al Partidului Conservator. In ziua alegerii sale lipseam din Bucureşti. Mitică Şoimescu [26]), mi-a povestit cât de plouat era Iancu Lahovary care nădăjduise, se vede, că se va face apel la el. Chiar în casa lui Marghiloman, casnici de-ai lui Filipescu, cârteau zicând că Nicu Filipescu fusese nedreptăţit. Peste câteva zile, un fost deputat şi prieten al lui Take Ionescu, mi-a spus că Şeful Democraţilor se temea de un triumvirat din care ar fi făcut parte şi Filipescu. Acum e încântat, căci „este absolut sigur, că în şase luni Filipescu va fi vrăjmaşul lui Marghiloman şi va încerca totul ca să-l distrugă."

La moartea unchiului meu, Mişu Pherechyde mi-a declarat că îi era dator 25.000 lei şi ţine să ne plătească datoria, dar pe indelete, când şi cât va putea. S'a îndatorat chiar să plătească 7% procente, până la achitare. S'a ţinut de cuvânt şi mi-a achitat complect datoria până la sfârşitul lui 1915. Din pricina acestei creanţe, vedeam adesea pe Pherechyde acasă la el, în Str. Gloriei, unde s'a născut şi a murit.

Pe atunci aveam încă acţiuni la Banca Naţională şi la Adunarea Generală în care au ales censor pe Saligny, eu nevoind să-i dau voturile mele, le-am dat lui Pherechyde. Am convins şi pe Alexandru Cantacuzino-Paşcani să facă ca mine. De asta i-am spus lui Pherechyde, care atunci şi-a dat drumul băierilor inimei. Am înţeles că dacă pe Vintilă Brătianu îl ura, nici pe Ionel nu-l iubea prea mult. Pe timpul neutralităţei, într'o dimineaţă, l-am găsit în o conferinţă cu Preşedintele Consiliului şi m'a rugat să revin a doua zi, când mi-a zis : Când vine de-mi cere sfat, îmi vine să-i spun du-te să-ţi dea sfaturi, Saligny !

www.dacoromanica.ro

Cu un an mai înainte, vorbind cu el de cine sunt oamenii ce coduceau ţara, i-a judecat pe toţi aşa de aspru, încât la plecare, în curte, l-am întrebat dacă unul măcar nu e mai capabil, să ne cârmuiască. — Nici unul, mi-a răspuns. — Eu totuşi cred că este unul. — Cine ? —Marghiloman ! — Il cunoşti ? — Cred că da. — Eu îl cunosc mai bine ca Dumneata : este un impulsiv care nu va pierde nici o ocazie de a-şi frânge gâtul !

Mi-am adus aminte de vorbele acestea ale lui Pherechyde după ce au apărut Memoriile lui Marghiloman. Asta nu însemnează însă că regret anii petrecuţi alături de Alexandru Marghiloman. Oricare vor fi fost scăderile lui şi ale lui Ionel Brătianu, amânduorora li se datorează înfăptuirea idealului nostru naţional.

www.dacoromanica.ro

CAP. V.

Atentatul dela Serajevo. — Isbucnirea războiului. — Consiliul de Coroana. — Intrigă și pregătire. — Șovaelile lui Arion. — Take Ionescu despre Emil Costinescu. — Românismul din Basarabia. — Moartea Regelui Carol.

In drum spre Nămăești, am aflat de asasinarea Arhiducelui Frantz-Ferdinand. Imediat mi-am dat seama de gravitatea momentului. La Nămăești am găsit un administrator nou, pe Berbescu, care mi-a făcut numaidecât vizită și foarte curând ne-am împrietenit. El mă ținea în curent cu toate. La 18 Iunie se vorbea în Câmpulung de trecerea Românilor în Transilvania și la începutul lui Iulie erau conflicte la granița cea nouă a Dobrogei. Trei zile în urmă, satul era plin de soldați și de ofițeri, cari făceau recunoașteri prin munți. La 18 Iulie, în cele mai multe regimente se chemau complectașii din 1912. La poduri și lângă puțuri, milițienii făceau de straje. Vilegiaturiștii părăsiră Nămăeștii. Berbescu mă anunță că s'a convocat un Consiliu de Coroană și mă îndeamnă să mă duc și eu la București. Trenul era tixit de ofițeri cari vorbeau ca în ajun de mobilizare, siguri că intrăm în războiu, dar nedumeriți alături de cine ne vom prinde în hora sângeroasă. In gara de Nord nu găsesc trăsuri. Dejunez la Hotelul Traian și mă sui în birja ce adusese acolo două sârboaice fugare. Pe înserate merg la Mitică Șoimescu. El aflase că Procurorul General ar fi telefonat că se decretează mobilizarea. Plecând la Sinaia, Ministrul Justiției își luase ziua bună dela funcționari, spunându-le că după Consiliul de Coroană, se formează un guvern național. Se da absolut sigur că Brătianu rămâne la Războiu, Marghiloman vine la Interne și Carp la Externe. Cei mai mulți ziceau că Președinte al Consiliului va fi Theodor Ro-

www.dacoromanica.ro

setti. M'am întors acasă uluit şi zăpăcit. Era zăpuc mare şi m'am culcat în chioşcul din fundul grădinei. Pe Bulevardul Maria un sgomot infernal, încât nu am putut aţipi decât în zori de zi. Dimineaţa sergentul din colţ îmi spune, că nu s'a decretat nici o mobilizare. Am pornit la Sinaia, să văd pe mama. Gara de Nord era plină de Nemţi, Unguri şi Slavi de toate soiurile, cari plecau la războiu. Unii din ei îşi mărturiseau pe faţă regretul că România rămăsese neutră. Românii erau toţi mulţumiţi cu ce se hotărâse în Consiliul de Coroană, unde se zisese că a merge cu Rusia era o imposibilitate morală, dar că nici în ajutorul Austriei nu putem sări.

Carp singur fusese de părere, că trebue să mergem cu Nemţii. Regele citise — e drept, un memoriu în care se pronunţa pentru intrarea în acţiune alături de Puterile Centrale, dar s'a raliat numaidecât la părerea celorlalţi. Din Cartea Roşie Austriacă se ştie că două zile înainte de acel Consiliu, el declarase lui Czernin că România va rămâne neutră. Marghiloman mi-a istorisit cum, după ridicarea Consiliului, Regele l-a reţinut împreună cu Brătianu şi cu Take Ionescu, ca să redacteze cu ei răspunsul telegrafic de dat celor ce-i ceruse ajutor. Brătianu concepuse o depeşe în care se spunea că întrucât România nu era încă pregătită, Consiliul de Coroană decise a se păstra neutralitatea. Marghiloman a observat însă, că ne angajem să ne pregătim pentru a veni în ajutorul Centralilor. A propus dar o altă redacţie, în care se spune că România rămâne neutră, întrucât Austria a luat ofensiva şi deci nu ne aflăm în cazul prevăzut în tratatul de alianţă. Regele a venit la fereastra unde cei trei discutau şi a zis lui Brătianu: Are dreptate! Fă cum zice Marghiloman!

Am stat atunci mai multe zile în Bucureşti, din pricina alegerilor parţiale dela colegiul I de Cameră, unde s'a ales Carp. In dimineaţa de 25 Iulie, am găsit la Marghiloman pe Mişu Deşliu. Spunea că guvernul vrea să amâne revizuirea Constituţiei. — Asta nu primesc, zice Marghiloman. — S'ar putea face o revizuire în grabă şi în bună înţelegere observ eu. — Asta primesc!

In ziua aceia Marghiloman m'a asigurat că în urma Consiliului de Coroană, Brătianu voia să se formeze un Minister Naţional, dar că el s'a opus. Mai târziu amintindu-i aceasta şi zicându-i că nu a făcut bine, mi-a răspuns că în momentul acela ar fi trebuit să-l accepte şi pe Take Ionescu în guvern; dar că

www.dacoromanica.ro

el era înțeles cu Regele ca la 15 Noembrie să se constitue un cabinet liberal-conservator, în așa fel ca revizuirea să o facă un minister compus din reprezentanții celor două partide ce au votat Constituția la 1866. „Voiam o înțelegere cu Brătianu pe tema revizuirei și n'am contat cu moartea Regelui," mi-a zis Marghiloman.

A fost o imprudență din parte-i, căci Regele trecuse peste șaptezeci și șapte de ani și era bolnav.

Cu toată neutralitatea hotărâtă la Sinaia, la 27 Iulie în Nămăești se adunau merinde și se primeau ordine privitor la formarea Comisiilor și Subcomisiilor de rechiziție. Se dase chiar un ordin pentru ca imediat ce se va decreta mobilizarea, toți Ungurii și Nemții din plasă să fie arestați. Trupe și baterii de munte treceau la Rucâr, dar la 29 se desconcentrau două contigente.

La începutul lui August scoboară din munte sute de căișori plini de vioiciune, murgi, negri sau bălțați, toți cu coame pletoase. Era o plăcere să privești la ei, cum adăstau în fața Administrației și prin curțile oamenilor. Fuseseră aduși spre a fi rechiziționați pentru artileria de munte.

La 7 August, Administratorul primește poruncă să pună în vedere autorităților abonate la „Românul" ori alte publicațiuni din Transilvania, să scrie acolo că nu le mai poate trimite nici un ban. — Ce-o mai fi și asta se întreba Berbescu, arătându-mi ordinul. La 12 în Câmpulung, pe strada Matei Basarab, o companie în marș cânta în cor: Oștile stau față'n față".

Peste patru zile sosește din București Hildebrand Frollo. Fusese pe la Filipescu și îmi spune că acesta a văzut pe Secretarul de Stat Iagov care, era absolut sigur de victoria Germaniei i-a zis că, dacă România atacă pe Rușii, va dobândi Basarabia și Odesa cu tot hinterlandul ei, dar că nu se va face așa, fiindcă peste câteva zile Antanta va oferi României un miliard și o parte din Basarabia (Hotinul) cu condițiunea să intre imediat în Transilvania. A doua zi (17 August), pe stradele Câmpulungului întâlnesc soldați cari cântă „Să mergem la Pesta".

In Nămăești zilnic sosesc dezertori, cari îmbrăcați mocănește, cari în plină uniformă austriacă. Unii își aduceau cu ei și pușca. Berbescu îi cerceta pe toți, adesea în prezența mea. Câțiva mi-au povestit că la înrolare le-au jurat că Regele Carol cu Românii au pornit și ei împotriva Rusiei, dar văd că i-au mințit și nu vor să se mai bată. Toți, dar absolut toți, ziceau că au venit să se

www.dacoromanica.ro

înroleze în armata română, ca să se bată cu Ungurul. Unii, destul de mulți, pretindeau că toată românimea din Ardeal și din Țara Ungurească s'ar răscula împotriva Ungurilor, dar că îi ține de rău popii și învățătorii.

Intr'o zi pe seară, zăresc lume multă adunată la Administrație. Intru să văd ce-o fi. Berbescu era dus prin plasă. Toți dau busna de luau în palme și la pumni, pe un băețandru ce nu avea pe el decât o cămașe terfelită și care tremura vargă. Am strigat la ei, să-i dea pace. Dar ei ziceau, că e un spion ce face pe mutul. Dacă au văzut că asta nu mă convinge pe mine s'au potolit și o femeie s'a dus de i-a adus o pâine și i-a spălat ranele depe el cu țuică. Eu l-am luat cu binele, până a început omul a se desmeteci. I-am dat un plaivas în mână și a scris, că îl chiamă Tudor Frățilă, meseriaș în Târnava. Am spus jandarmului, că nu cred să fie spion și că trebue să-l ducă imediat în oraș. In acest scop i-am trimis dela mine rufe, un rând de haine, niște ghete și o pălărie de pae.

Medicul dela spitalul din Câmpulug, cum l-a văzut, a spus că a amuțit din emoție și că-și va recăpăta graiul peste câteva zile. Când și-a venit în fire, bietul băiat a povestit că era dezertor din oștirea austriacă. Fusese jefuit și bătut de niște ciobani în așa fel că amuțise. Jandarmii din Dragoslavele l-au găsit așa prin munți. L'au închis într'un coteț și l-au schingiuit câteva zile dearândul, crezând că-l vor face să vorbească. In bătăi a dus-o nenorocitul până l-am găsit eu. Astea sunt orori pe care nu le poate justifica nimic pe lume, decât doar că sunt consecințele fatale ale războiului ; dar atunci un cuvânt mai mult, împotriva războiului și pentru pace.

La 28 August vine poruncă de ascuțirea săbiilor. Prefectul de Muscel spune lui Berbescu că, dacă Nemții sunt bătuți în Galiția, trecem și noi în Transilvania și în Bucovina. Am plecat iar la București.

La 30 August la 9,30 seara stradele Capitalei, erau tixite de lume adunată să manifesteze pentru Filipescu, care sosea dela Sinaia

In calea Rahovei din zece în zece pași, câte un soldat cu pușca la subțiori. Toate astea erau rezutatul faptului că Take Ionescu se dusese la Filipescu și-i declarase că se pune la dispoziția lui, numai și numai ca să intrăm numaidecât în război.

www.dacoromanica.ro

Se constituise triumviratul Costinescu — Take Ionescu — Filipescu. Se asigura că acest triumvirat, va sili pe cârmuitori să intre în acţiune la 10 Septembrie. In Muscel erau gata. La 2 Septembrie soldaţii cântau pe uliţele oraşului."

Vom merge înainte,
Vom trece în Ungaria
Să luăm Transilvania.

La Rucăr un profesor Universitar, pe atunci takist, ţinea o conferinţă ca să spună oamenilor, că într'o săptămână Armata Română porneşte în Ardeal. Berbescu, foarte îngrijat, îmi zice că Maiorul Trăilescu cu care lucrează la rechezitii, opreşte în drum pe soldaţi şi le spune că sunt datori să dea năvală în Ardeal, ca să răpue Austria.

Sâmbătă 6 Septemvrie se telefona jandarmilor, să dea ordin soldaţilor din regimentele de Vânători, să pornească imediat la corpurile lor. In toiul crizei acestea a sosit în Câmpulung, Costică Arion. Ne-am întâlnit de două ori. Intâiaşi dată (7 Septembrie) mi-a zis că trebue neapărat să eşim măriţi din războiul acesta. Dacă ne-am fi declarat dela început contra Rusiei, ar fi aproape sigur că vom recăpăta Basarabia. Aşa ar fi trebuit să facem. Acum însă e prea târziu, fiindcă opinia publică e contra Austriei. Apoi nici nu se ştie bine cine va birui. Arion pretinde că biruită alături de Germania, Dinastia e pierdută. Consecinţele ar fi mai puţin grave pentru Dinastie, dacă vom fi învinşi de Puterile Centrale.

Un Ardelean din cei fruntaşi i-a zis dăunăzi, la Sinaia: „Dacă puteţi veniţi în Transilvania, să ne bucurăm cu toţi. Dar dacă intraţi să nu mai ieşiţi de acolo. Altfel e prăpăd mare: Distrugeţi Românismul din Monarhie! —" Peste trei zile Arion era şi mai apocaliptic.

Avea şi de ce. In Bucureşti sub ferestrele Palatului, se pusese „De închiriat". Costinescu ceruse convocarea altui Consiliu de Coroană. In cele din urmă Brătianu, Marghiloman şi Take Ionescu, dau un comunicat prin care constată că nimic nu s'a schimbat în situaţie şi nu are nici un rost convocarea altui Consiliu de Coroană. Cu ocazia semnării acestui Comunicat, Take Ionescu i-a zis lui Marghiloman, dela care deţin informaţia,: Costinescu prea vrea multe, şi să intrăm în războiu şi să dăm jos pe Brătianu.

Ce a voit Costinescu, nu prea ştiu, dar ceeace ştiu este

www.dacoromanica.ro

că demisia nu şi-a retras-o, decât trei zile înainte de moartea Regelui. Pentru mine devenea tot mai clar, că nu era exclus să intrăm în războiu alături de Rusia. Mă preocupa prin urmare, ce devine Basarabia lăsată pradă rusificărei. Pentru a salva Românismul din Basarabia în acest caz, nu mai era decât un mijloc: Să fie scoşi Românii de acolo de sub autoritatea S. Sinod din Petrograd. Am scris cuiva din apropierea lui Filipescu, că ar fi prudent a se cere Rusiei o declaraţie formală, că se opune împotriva Unirei tuturor Românilor, inclusiv cei din Basarabia, cu Roma. In faţa unei Rusii ce se slujea de Ortodoxia-Neunită spre a rustifica, singurul zăgaz era Ortodoxia-Unită. Răspuns n'am primit la scrisoarea aceasta, dar când ne-am întâlnit, cel căruia îi scrisesem ca să deschidă ochii lui Filipescu, mi-a zis: Era prea târziu, din nenorocire. Rusia e prea puternică şi ne porunceşte.

In Bucureşti m'am reinstalat, către sfârşitul lui Septembrie. Am aflat dela Costică Iancovescu [27]). că, într'adevăr în primele zile ale lunei fusese primejdie de intrare în războiu, dar acum nu mai era vorba de aşa ceva. La 27 Septembrie am pornit spre Sinaia, să văd pe mama. Până în Ploeşti am fost singur în vagon. Priveam cine e în gara de acolo, când numai că se sue un domn în vagon şi îmi zice speriat: „A murit Regele!" Nu-mi venea să cred. L-am rugat să coboare să controleze ştirea. S'a întors, spunându-mi că i-a fost confirmată de Şeful Gărei. In timpul acesta vagonul s'a umplut de călători. In compartementul meu au pătruns, Preşedintele Tribunalului Prahova Drăghiceanu, un alt judecător, împreună cu avocaţii Emilian şi Obrocea. Se duceau la Buşteni, la o descindere într'un proces al Casei Regale. Prezidentul le-a spus că se duc degeaba, fiindcă nu vor putea lucra din pricina morţii Regelui. Vestea morţii acesteia, pe mine m'a mişcat şi m'a întristat. Dar numai pe mine; toţi ceilalţi tovarăşi de călătorie, pretindeau că Regele nu avea sentimente româneşti şi că făcea o politică nefastă. In zadar m'am încercat să-i desmeticesc. Scoborându-mă la Sinaia, am auzit pe unul din ei esclamând: „Acum o să ne înfăptuim şi noi idealul! Nu voia să asculte măcar, pe cei ce nu-i vorbeau pe plac."

Inainte de a părăsi Sinaia, m'am dus la Peleş. Fulguise până pe la $4^1/_2$ după amiazi, când a început o ploaie măruntă şi cu măzăriche. In drum spre castel, n'am întâlnit decât patru-cinci fete de şcoală şi câteva slugi. La Castelul păzit de doi sergenţi

www.dacoromanica.ro

în ţinuta zilei, besnă. Portarul mă ajută să cobor din trăsură şi mă conduce în holl. Acolo pe o masă de stejar, lângă un sfeşnic de argint, o lumânare ce da atâta lumină, cât să te poţi iscăli în registru. Dela portar, aflu că Regele era eri bine de tot, pe la opt ore seara primise pe D. Virgil Arion, apoi a cinat şi s'a culcat. In zorii zilei o sforăitură a speriat pe Regina, care a trimis după doctori. Murise.

Până în momentul când am pătruns la Peleş, nu venise nimeni din Bucureşti. Prinţul Ferdinand era la Pelişor. In drum spre gară, am întâlnit automobilele ce duceau la Castel, pe Preşedintele Consiliului însoţit de Ministrul Justiţiei. Mergeau să constate, în chip oficial, decesul. Când am ajuns în gară, a început ploaia să toarne cu găleata, iar clopotele dela mănăstire să tragă a jale.

Eu l'am plâns pe Regele Carol din toată inima. Mă doare şi azi când văd ce legendă nedreaptă apasă asupra memoriei sale. In zadar stă realitatea, în zadar însuşi Ionel Brătianu, în Conferinţa dela Ateneu, a mărturisit că dacă, trei zile înainte de moartea lui Carol I, a iscălit cu Rusia o Convenţie prin care în schimbul neutralităţei ni se asigura Transilvania, este că a avut aprobarea Regelui său. In zadar totul. E destul un rând din broşura nu ştiu cărui nespălat, pentru ca aceleaşi scuze şi explicări să se încerce, în favorul celui care nu are nevoe de scuze şi de explicări dela nimeni.

Emanoil Porumbaru, care îl văzuse pe Regele două zile înainte de moarte, mi-a povestit la Iaşi că era foarte afectat de neâncrederea ce i se arăta.

E oare cu putinţă ca după patruzeci şi opt de ani de domnie, să existe Români cari să se îndoiască de mine şi să bănuiască că aşi fi adversar al idealului Românesc? Cum e cu putinţă, o astfel de neâncredere; l-a întrebat îndurerat pe Ministrul său de Externe. Adevărul e că Regele Carol jumătate neamţ, jumătate francez, era un oportunist. Mare căpitan nu aşi îndrăzni, să zic că a fost. Avea însuşirile unui bărbat de Stat prudent şi era mare diplomat. Deaceia în Iulie 1914, când victoria Germaniei era probabilă, dar nu absolut sigură, el a jucat aşa ca fără să lege soarta României de a vreunia din beligeranţi, el personal să aibă aerul că fusese favorabil Germaniei. Nu voia ca România să mai plătească o dată, poate şi mai scump, imprudenţa cu

www.dacoromanica.ro

care la 1870 s'a grăbit a se declara favorabilă Franței. După Marna, a autorizat pe Brăteanu să negocieze o neutralitate favorabilă Antantei, în schimbul Transilvaniei. De trăia la momentul oportun, Regele Carol, ar fi intrat în acțiune. Idealul Național ni-l realizam cu el, mai complect și cu mult mai puține jertfe. Aceasta este adânca mea convingere. Și deaceia nimic nu mă revoltă mai mult de cât când văd că încă nu ne dăm seama de ce mare a fost Carol I și ce a pierdut țara cu moartea lui. Ar fi păcat să continuăm a face ca Prusienii din zilele lui Frederic Wilhelm II cari își atribuiau lor meritul de a fi mărit Prusia cu o parte din Polonia și cu Principatul de Bayreuth și Antspach; pe când în realitate — cum observă așa de bine Weber în a sa Istorie Universală — succesele acelea nu erau decât consecințele fatale politicei făcute de Frederic cel Mare.

Cel ce necontenit și-a dat seama, de ce datorim noi lui Carol I, a fost Regele Ferdinand. Nimic mai mișcător, decât chipul cum nu pierdea nici o ocazie, ca să ne reamintească de recunoștința ce datorim noi Românii, unchiului și predecesorului său.

www.dacoromanica.ro

CAP. VI.

Domnie nouă. — Popa Lucaciu. — La Regele Ferdinand. — Culoarea de Albastru. — Liedertafel. — Ce nu se știe. — In defensivă. — In România episcopi români. — Moartea Reginei Elisabeta. — O încercare a lui Filipescu. — Svonuri. — Mangalia. — Craiova.

Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor, spune o vorbă veche. In zilele noastre e obiceiul ca Miniștrii să dimisioneze, când se schimbă Capul Statului. Potrivit acestui vechiu obiceiu, Ionel Brătianu a prezentat Regelui Ferdinand dimisia cabinetului. A fost însărcinat să formeze un guvern național, dar nu a fost cu putință. Emil Costinescu cerea să intre în guvern, atât Filipescu, cât și Take Ionescu. Cel dintâiu pretindea Războiul și al doilea Externele. Marghiloman nu a voit să intre într'un cabinet așa constituit. A făcut să eșueze încercarea formării unui guvern național. Regele a respins dimisia Miniștrilor lui Carol I și cu ei a guvernat, până la Iași. Dacă aș fi fost eu, în locul lui Marghiloman, admiteam pe oricine în guvern, dar pretindeam, ca imediat și înainte de orice, să se înceapă revizuirea Constituției. In toamna aceia Popa Lucaciu a fost ales Președinte al Ligei Culturale și a venit să mă vadă. A sosit deadreptul dela Cotroceni, unde fusese în audiență la Regina. Era convins că Antanta va birui curând și România va intra numaidecât în acțiune. I-am mărturisit că nu eram așa de sigur. A plecat pe gânduri. Peste două ore, mi-a telefonat rugându-mă să-i capăt, pentru a doua zi chiar, o audiență la Marghiloman. L-am satisfăcut. In seara zilei în care a fost la Marghiloman, Lucaciu a plecat la Galați. Nu l-am mai revăzut decât la îngropăciunea Episcopului Dumitru Radu, când a venit la mine și am stat mai mult de vorbă. Luca-

www.dacoromanica.ro

ciu era sincer şi înfocat naţionalist, dar avea slăbiciuni ce făceau din el o cârpă în mâinile politicianilor. Din pricina asta, s'a dedat la gesturi nepotrivite, ce i-au atras răspunsuri usturătoare. In ajunul Crăciunului, Filipescu mi-a spus că se aşteaptă să intrăm în acţiune în primele zile ale lui Ianuarie 1915. Tot aşa asigurase şi Generalul Coandă pe Dr. Tatuşescu. La fel şoptea tuturor la ureche un inspector dela Casa Rurală că-i spusese Vintilă Brătianu.

La 16 Ianuarie, Regele Ferdinand m'a primit în biblioteca în care altădată stam de vorbă cu unchiul său. Purta dolmanul negru al Generalilor de Cavalerie şi la gât avea Lâna de Aur.

Pe când era Prinţ Moştenitor fusesem la Cotroceni în audienţă la el. Mă impresionase atunci de ce simpatie avea de Brătieni, lucru ce nu se poate spune de Carol I. Recunoscuse în faţa mea că Brătienii formează a doua dinastie şi că el nu vedea nimic rău în aceasta. — Atunci ca în Japonia de altă dată: Micado şi Şuguni? — Dece nu? A mers aşa secole întregi şi a fost bine; mi-a răspuns. Acum voiam să aflu ce gândeşte privitor la războiu. Deşi se sfia să vorbească pe şleau, nu mi-a fost greu să pricep că politica lui Carp îi era tot atât de antipatică, ca şi a lui Filipescu. Nu a lăudat decât pe Brătianu şi pe Marghiloman, dar cu aşa măsură de nu am putut ghici, pe care îl preferă. Se interesa de soarta catedrei de istorie dela Facultatea de Teologie. Citise lucrările tuturor candidaţilor şi îi judeca destul de bine. Mi-a zis că cei mai buni dintre profesorii dela Teologie sunt buni de profesori de liceu în cursul inferior. I-am răspuns, că cunosc unul ce poate ocupa o catedră de cursul superior.

— Nu cred. Care? — Dragomir Demetrescu de limba elină, i-am zis. A râs.

Cam tot pe atunci Contele Czernik rugase pe Arhiepiscopul Netzhammer să întrebe pe Rege dacă în schimbul Bucovinei s'ar putea dobândi neutralitatea definitivă a României. — Acum atât numai e destul, i-a răspuns Regele. La 20 Aprilie, Costică Dobrescu [28]) colegul meu din liceu, mi-a spus că în dimineaţa aceia lucrase cu D. Duca Ministrul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, care îi zisese că peste câteva zile se vor concentra cinsprezece contigente şi în Maiu dăm iama în Ardeal. La înmormântarea Drului Râmniceanu, Bibicescu mi-a spus la ureche că Regele Italiei a scris Ţarului, să dea lui Brătianu toate asigurările pe care

www.dacoromanica.ro

le cerea ca să intre în acțiune. Azi se știe că Rusia nu a voit să renunțe la pretențiile ei asupra a o parte din Bucovina, nici să sfătuiască Serbia a recunoaște drepturile României asupra Banatului. Așa a împiedecat Rusia pe Români să intre în acțiune în 1915, când Brătianu ar fi avut și concursul lui Marghiloman.

Inainte de asta, prin Februarie, a murit Mitică Șoimescu. Fiindcă înaintea lui fusese șef al consenatorilor din Albastru Nicu Filipescu, el considera culoarea aceia drept un fief al său și voia să impue el pe urmașul lui Șoimescu.

Marghiloman însă a ținut să iau conducerea. Vorbesc de acest incident microscopic, pentrucă presa i-a dat atunci oarecare importanță. Unii credeau că Filipescu va profita de aceasta, spre a rupe cu Marghiloman. Filipescu însă țintea să-l răstoarne pe Marghiloman, șicănindu-l și silindu-l a se retrage singur. De aci manifestațiuni și scandaluri ce au obligat pe Marghiloman să adune la Liedertafel Congresul Partidului. Marea majoritate a Congresului s'a pronunțat în favoarea politicei lui Marghiloman. Filipescu ca să nu iasă complect înfrânt, a isbutit să pună mâna pe Iancu Lahovary, proclamându-l șef al unei disidențe. Pretându-se la acest joc, Lahovary a dat lovitura de moarte Partidului de care se ținea legat prin amintirea răposaților lui frați. Se zice că Lahovary cunoștea în fond Dreptul Roman. Avea o memorie formidabilă, și un debit oratoric, la fel. O peltea cum rar se întâlnește.

Acesta era omul, pe care Filipescu l-a convins să rupă Partidul, făcându-l să creadă, că astfel va putea juca rolul la care râvnea, dar pe care nu-l justifica cu nimic. Peste câteva săptămâni a murit subit speriat de ce făcuse. Alexandru Constantinescu, când l-am întrebat dacă e adevărat că dimisionează Costinescu, așa cum se svonea, mi-a răspuns: Nu ese nimeni din guvern; fiindcă nici Ionel nu zice că va merge cu Nemții, nici Costinescu nu pretinde, să pornim acum în contra lor. Când va fi însă să intrăm în acțiune, Ministerul se va remania. Brătianu va băga în guvern 2 conservatori și 2 democrați, ca să-și acopere răspunderea. Am spus lui Marghiloman ce zice Ministrul Domeniilor, iar el a exclamat: Nu putem intra în acțiune, decât atunci când victoria va fi sigură; când vom putea cuceri ceva și când păstrarea teritoriilor cucerite va fi neândoioasă.

La 30 Maiu Pherechyde mi-a zis: Mare proroc este cel ce știe dacă intrăm sau nu în acțiune.

Dacă isgonirea Rușilor din Galiția și din Bucovina calmase

www.dacoromanica.ro

pe cei ce voiau să intrăm în Transilvania, acum luaseră câmpii prieteinii lui Carp. La un dejun dela Marghiloman, Lupu Kostache se lupta spre a ne convinge, că trebue să intrăm numaidecât în Basarabia . Nu a isbutit să convingă pe nimeni. Tot în ziua aceia — (23 Iunie), George Stirbey îmi zicea : Pare că biruesc Nemții. Dacă o fi așa, eu dau drumul tuturor Nemților din serviciul meu, că o să devină așa de obraznici, de nu va mai fi chip să le poruncesc ceva.

La 26 Iunie din Sinaia la București, am călătorit cu Take Ionescu. Am luat chiar masa împreună. Nu l-am mai văzut din seara aceia, când m-a asigurat că războiul se sfârșește cel mult peste un an și cu înfrângerea Germaniei. Zicea că tot Aurul o să treacă în America, ce va stăpâni Europa și Ierusalimul. Va fi nevoe de un impozit egal cu valoarea cuponului. Monarhiile toate se vor prăbuși și Sfântul Scaun își va ridica prestigiul, deaceea el a sfătuit pe Brătianu să nu mai adeste și să încheie imediat Concordatul.

Nămăeștii din 1915 erau cu totul altceva decât cei din 1914. La Câmpulung nimeni nu mai pomenea de cucerirea Ardealului. Vreo câțiva doar, foarte timid, se întrebau de nu ar fi bine să intrăm în Basarabia. Berbescu primea ordine contradictorii, pe care mi le arăta și căutam amândoi să le ghicim rostul. La 17 Iulie se deschide Exportul ; dar tot atunci telegrafic vilegiaturiștii, sunt opriți a mai face excursiuni prin munti. Ardelenii sunt internați în interiorul țării. Se dau ordine de stricarea tuturor șoselelor făcute în pripă, în toamna trecută. Brădetul dela Dâmbovicioara fusese tăiat. Tunuri de apărare s'au așezat pe Mateiaș. La Rucăr o divizie întreagă sta în defensivă. La Constanța am aflat, că toate proveneau din faptul că Generalul Falkenheim, preconiza ofensiva contra României. Brătianu a isbutit să liniștească pe Nemți, dându-le grâu până a trecut primejdia. Apoi a început să șicaneze exportul. Fiindcă D. Iorga începuse să-l bănuiască că a schimbat politica, la Senat față de prietenul meu răposatul Grigore Procopiu [29]), Ionel Brătianu îi dă cuvântul de cinste, că la momentul priincios România va intra în acțiune alături de Antantă.

In tot timpul acesta, Brătianu venea de se sfătuia cu Marghiloman. Odată eram la Marghiloman în biurou, când Panait Vizanti [30]), îl anunță pe Brăteanu. Primul-Ministru s'a schimbat la

www.dacoromanica.ro

față, când a dat cu ochii de mine. Ne-am strâns mâna în tăcere. Așa ne-am întâlnit întâi după ce o rupsesem politicește. Ciudat este că peste patruzeci și opt de ore ne-am reântâlnit în cabinetul lui Pherechyde.

Marghiloman la 15 Septembrie, a căutat să se întâlnească cu Carp, spre a-l convinge, să renunțe la idea de a ne războiu alături de Nemți. N'a isbutit.

In anul 1915 a murit Vlădica Nicolae Camilli, Episcopul latin al Iașilor. M'am ocupat să împiedic să vină în locu-i. cineva care să strice tot ce înfăptuise răposatul ierarh. M'am adresat unui defensor eclesiastic, ce fusese coleg de liceu cu Ministrul Cultelor. L-am făcut să înțeleagă, că ar fi bine să profităm de moment, spre a pune un român în fruntea eparhiei văduvite. I-am spus că la Săbăoani era paroh un român din Maramureș, călugăr franciscan și om cu învățătură, un fost profesor de liceu. Defensorul a alergat și s'a ostenit în favorul Părintelui Grațian. N'a făcut însă nimic, fiindcă Ministrul Duca i-a zis că nu trebue români în fruntea eparhiilor latine, căci cu asta se scade prestigiul episcopiilor orientale. N'am priceput, dar asta era mentalitatea celor din 1915. Azi, din fericire, nu mai există om politic român, care să nu priceapă cât de rătăcită era mentalitatea aceia.

In Februarie 1916 a murit Regina Elisabeta. Cultă, muzicantă pasionată, artistă și poetă, văduva lui Carol I avea inima bună și făcea bine chiar celor ce nu meritau. La 1877 a fost într'adevăr mama răniților. Vatra Luminoasă, Căminul Orbilor, e neperitoarea ei operă.

Visătoare lipsită de simț politic, incursiunile ei în domeniul politicei n'au fost fericite, dar din fericire, ele au fost foarte rare. La 1881 i-au pus pe frunte o coroană numai de aur, pentrucă, așa cum zice actul încoronării, singurele nestimate care să-i dea strălucire trebue să fie virtuțiile celor care o vor purta. Regina Elisabeta a fost într'adevăr o femeie virtuoasă și iubită de popor. Cu Regina Elisabeta a intrat în mormânt o lume întreagă. Cu ea s'a stins secolul lui Carol I.

La începutul lui 1916, lumea toată credea că nu mai eșim din neutralitate. Pe primăvară circula zvonul în oraș că vom avea un minister Brătianu-Marghiloman.

Intr'o zi la Capșa Dr. Gianii[31]), se așează lângă mine și îmi zice: „Ce mult aș dori să fim iarăși împreună! Eu nu desesperez

www.dacoromanica.ro

că o să mai fie ce a fost." Peste câteva zile (16 Aprile), revine spre a-mi spune: „Voiu să-ți fac o propunere. Să ne înțelegem amândoi și să atăcăm amândoi guvernul, pe chestia de politică internă. Dumneata la „Steagul" și eu în „Epoca." Ar fi de dorit un minister prezidat de „un ramolit" și în care să intre Marghiloman, Take Ionescu și Filipescu." La zi întâiu de Maiu Gian[i] mi-a mărturisit că e autorizat de Filipescu să vorbească cum mi-a vorbit, în vederea unui minister deconcentrare conservatoare. Peste două săptămâni, m'a întrebat din nou de e nădejde să facem ceva. Am dat din umeri, Marghiloman, pus de mine în cunoștința acestor propuneri, îmi răspunsese: „Te mai poți încrede în Filipescu.?" Socotea neutralitatea asigurată. Eu nu eram însă așa de sigur ca Marghiloman. Miltiade Adamescu [32]), aflase dela Panco [33]), amicul său că Brătianu iscălise un act ostil Puterilor centrale, act al cărui rezultat avea să iasă la iveală în curând. Dr. Bardescu venind dela Călimănești, îmi povestise, că acolo s'a întâlnit cu Filipescu. Acesta i-a spus, că în August Antanta, va sili pe Brătianu, să iasă din neutralitate. De aceia, pentru ca nevasta-mea să nu piardă cura dela Tekirghiol, ce-i făcuse atâta bine, am pornit-o acolo, mai de vreme ca de obiceiu. Intr'o zi ne-am dus împreună la Mangalia.

Peste câmpii deasupra cărora sburau păsări mari cât o găină, împodobite cu pene vii ca de fasan, păsări necunoscute dincoace de Dunăre. Am trecut prin sate tătărești cu casele zidite din pământ și învăluite în stuf, caii turcului ce goneau de două ceasuri, au adus trăsura la bariera vechiului Galatis. Bătrâna și vestita republică, nu mai era acum decât un târguleț pitoresc, dar nu tocmai curat. Case vechi închise cu ziduri de piatră, altele în ruină, se învecinau cu ziduri moderne, lipsite de gust, dar care păstrau încă caracterul turcesc. Menită a fi numai de piatră, biserica românească se ridica încet de tot pe un maidan din mijlocul orașului. Pe o coastă în malul mării, sta biserica grecească, iar în mijlocul unei grădini cu pomi și verdeață, se zăria giamia apărată de ziduri de cetate. In portul genovez, un singur caic sub pavilion otoman se leagănă pe valuri, plictisit.

Pe stradă mocani, tătari și greci. In cafenele sordide picoteau turci legați la cap cu turbane ce odinioară fuseseră albe. In fața unei cafenele mai curățele, la mese ce ocupau întreaga stradă, zărim fruntașii Mangaliei. Judecătorul de ocol juca ruteste

www.dacoromanica.ro

table cu popa cel grecesc, în rasă cu mânecele largi de măturau caldărâmul. Plaja era încântătoare! Interesante şi movilele ce se ţin lanţ din Tomis la Galatis, movile ce împrejurul Mangaliei se adună de pare că sunt lipite unele de altele. Acestea, fără îndoială, că sunt morminte. Arheologii nu sunt însă de acord ce pot fi, cele din drumul mare. Am părăsit Mangalia pe înserate, cu simpatie pentru târguleţul ce peste câteva săptămâni avea să fie jefuit de Bulgari.

Spre sfârşitul lui Iunie, am însoţit pe mama la Craiova. Aşa mi-a fost dat să mă mai adăpostesc pentru o dată şi ultima oară în casa străbună. Cu amintiri duioase, am cutreerat stradele din jurul vatrei părinteşti. Din fundul grădinei sălbătăcite, am admirat soarele apunând. In curtea în care crescuse iarba până la brâu, am visat ca din tinereţe. In odăi, portretele de pe pereţi şi cărţile prăfuite în dulapuri de nuc şi de frasin, se îmbiau să le mai răsfoesc odată. Săltau de bucurie când mă atingeam de ele, ca în copilărie. Am fost la Cimitir la Sinesca şi în grădina Bibescului. Am vizitat muzeul Aman şi m'am dus la Jiu spre Mofleni. In seara din urmă, am luat pe mama de am mers amândoi la grădina Mihai Bravul. Altădată loc de întâlnire a toată lumea albă, iar acum părăsită de toţi. Pe băncile goale, am revăzut cu mintea cocoane bătrâne stând la taifas şi prin alee mi se părea că aud foşnetul rochilor sau ciripiturile tinerimii din zilele mele. Unde vor fi acum toţi şi toate, mi-am zis oftând şi m'am dus să mai dorm o noapte încă între zidurile mie scumpe. Peste câteva luni, ele aveau să fie spurcate de streini înainte de ce, graţie unei înşelăciuni, toporul avea să fie pus la temeliile lor.

www.dacoromanica.ro

CAP. VII.

Asigurarea pacii generale. — La Namăești in 1916. — Bucureștii în ajunul intrarii în acțiune. — Caderea Turtucaei. — In bejenie. — Ocuparea Bucureștilor. — Cine a fixat momentul. — Ce ar fi fost de făcut. — Greșelile lui Marghiloman. — și ale lui Ionel Brătianu.

La sfârșitul lui Iunie 1916, tunuri cu gurile întoarse spre miază noapte rânjeau din Valea mare spre Carpați. In arhondăria schitului din Nămăești se instalase comandantul bateriei. Căpitanul era convins că prin intrarea în acțiune sfârșim războiul și împiedicăm isbucnirea unui alt răsboiu în Europa. Nu știu întru cât mai este acum convins de acest lucru. Briand avea altă soluțiune pentru asta. Am și eu una, care cu siguranță ar pune cap măcelăririi oamenilor nevinovați: Să se legiuească că Șeful Statului și Miniștrii cari vor trimite un ultimatum cât și cei ce socotesc că unui ultimatum nu se poate răspunde, decât lăsând să vorbească armele, să fie obligați — sub pedeapsă de moarte — a se înrola numaidecât ca simpli soldați și să lupte în prima linie a frontului până la încheerea păcei.

Sunt absolut sigur că, de s'ar legiui așa, toate conflictele viitoare nu se vor mai rezolva decât prin negocieri diplomatice și arbitraje.

Dar să mă întorc la 4 Iulie când, dela un Colonel, Berbescu aflase că s'au revocat toate concediile militare. La 15 în Costiță, ne întâlnim cu soldați cari veneau din Rucăr, cu pușca în bandulieră. Se duceau la Morenii de lângă Petroșița. — Ne ducem acolo, o companie cu mitraliere. Miroase a praf de pușcă, Domnule, îmi răspunde unul mai desghețat. La 24 toate contingentele primesc ordine de Concentrare. Cu două zile înainte, soldați în

www.dacoromanica.ro

grupuri, trec la munte. Vlădica Vartolomeu Stănescu, îmi spune că manifestul Universitarilor a fost dorit de guvern. Credea că începe focul.

Cu toate astea, un moment s'a făcut iar liniște. A început să se vorbească de un minister Maiorescu, cu Brătianu la Răsboiu, Marghiloman la Finanțe, Take Ionescu la Externe și Filipescu la interne. La 2 August se afla însă că artileria pleacă din Rucăr, unde vine o divizie întreagă. In noaptea de trei spre patru, întreaga cavalerie părăsea Bucureștii. In Tulcea se aflau Muscali și Colonelul Tatarilor se întâlnea cu Vintilă Brătianu. In ziua de 5, la Creditul Fonciar nu mai aveau argint în casă. La 7 însă Administratorul Plășei și Comandantul Bateriei primeau ordine ce denotau iar o calmare. In ziua aceia am cunoscut la Berbescu acasă pe Comandantul Bateriei dela Posada. Locotenentul Murgu se plângea, că nu le-au sosit nici caii nici tunurile, că nu are decât oamenii. — Dar cum faci atunci Domnule, îl întreb. — Cum pot, îmi răspunse. După plecarea sa, Berbescu îmi povestește, cum tot Locotenentul acela a găsit ghiulelele fără praf în ele, a raportat mai marilor, dar nu a primit răspuns. De este așa nu se poate să intrăm în răsboiu, mi-am zis. Peste două zile însă era panică și Colonelul Rizeanu care la 4 după amiazi îmi zisese că mai ramâne în Valea Mare cel puțin o săptămână, la 6 se zăpăcise de tot, primind ordin să pornească spre Rucăr. Marți la 10 August, Berbescu mă asigură că se pregătește acum ceva serios de tot. Mă sfătuește deci să mă duc pe la București să văd ce-o să fie. Joi de dimineață am pornit într'acolo. Vineri seara, fratemeu Stefan zicea că intram în război, peste două s'au trei zile. Ce-l intriga însă, era că în dimineața aceia întâlnise pe Iliescu dela Slatina [34]). care-l asigurase că Brătianu dimisionează și se va forma un cabinet Pherechyde care va dura câteva luni. Și mie, tot în dimineața aceia, Marghiloman îmi spusese că Brătianu își dă dimisia și vine Maiorescu. Era absolut sigur că rămânem neutrii,. Cu toată siguranța lui Marghiloman că nu mișcăm încă, m'am dus la Marmorosch-Blank de am ridicat un depozit. Bine de tot mi-a prins scepticismul acesta, că cel puțin de bani nu am dus lipsă în timpul ocupațiunei. Păcat însă că nu totdeauna, am fost sceptic.

Văzând noi liniile încărcate de vagoane pline cu arme și muniții, am înțeles că am ajuns la ajunul războiului. Ne-am

www.dacoromanica.ro

decis, cum vom ajunge în Nămăești, să luăm pe toți și pe toate ce avem acolo ca să ne stabilim la un hotel în Pitești, până se va alege într'un fel. Dar pe valea Argeșului era așa de frumos, atât de senin și de liniște, încât nu ne-am îndurat să plecăm imediat. Am rămas până Luni, când ar fi urmat să plecăm la Pitești. Așa ne-a prins mobilizarea pe loc.

Trenurile s'au întrerupt și ca să plec la București, să predau automobilul meu, a trebuit să aștept câteva zile. Atât cât a fost nevoe, ca în gara din Câmpulung să aflu dezastrul dela Turtucaia. Șapte ceasuri am făcut până la Golești. Aci s'au întrerupt trenurile. Am dormit într'o casă de lângă gară. Cine știe cât mai stam noi acolo, de nu trecea un tren militar cu regimentul colegului meu de liceu, Generalul Al. Stoinescu. Ne-a luat în vagonul său dimineața pe la nouă și aproape de zece seara ne-a lăsat în gara dela Obor.

Era întuneric beznă. Doi ofițeri foarte amabili ne-au condus printre sentinele la Hotelul Solacolu și a doua zi într'o căruță de Herasca, am sosit însfârșit în Bulevardul Maria. Chiar în dimineața aceia m'am dus la Marghiloman. Mi-a istorisit ce a fost în Consiliul de Coroană dela Cotroceni. Două zile înainte de asta, Regele chemase pe Maiorescu și îi spusese să-și aibe cabinetul format gata. Dacă nu va fi unanimitate în Consiliul de Coroană pentru intrarea în acțiune, îl va însărcina să formeze un cabinet, care să mențină neutralitatea. In ajun însă l-a chemat din nou ca să-i spună, că nu se poate păstra neutralitatea și să-l roage să-i dea ajutor pentru ca intrarea în războiu să fie admisă în unanimitate. La această unanimitate mult dorită, nu s'a ajuns însă. După consiliu, Regele și Brătianu s'au ținut de Marghiloman să intre în cabinet cu reprezeutanții tuturor partidelor. A refuzat. Când mi-a povestit toate acestea, Marghiloman era convins că lucrase, cum nu se poate mai bine.

Mi-a vorbit și de o misiune diplomatică secretă, cu care l-a însărcinat Brătianu a doua zi când a venit la el și i-a zis că întrucât i-a promis că se pune în serviciul Statului, îl roagă să facă ce mi-a spus că i-a cerut. Cum în memoriile sale, Marghiloman nu pomenește de această misiune, mă opresc aci. Nu spun ce i-a cerut să facă și cum a îndeplinit acea misiune. Insemnez însă ce i-am zis eu când a terminat de vorbit: De, Domnule Marghiloman, o fi cum zici și cum văd că cred toți; dar mie

www.dacoromanica.ro

dă-mi voe să am altă părere. Mă tem că junimiștii săvârșesc acum greșala ce a săvârșit Lascar Catargi la 1877 și la 1881. — Nu de asta mi-este acum teamă, mi-a răspuns.

La Club, toți găsiau că Marghiloman a lucrat ca un înțelept bărbat de Stat. Nimeni nu mi l-a lăudat mai mult că refuzase să intre în guvern, ca Mișu Seulescu [35]). Se uitau ciudat la mine, că nu sunt așa de încântat de ce făcuse. Unul singur m'a luat de braț și a trecut cu mine pe balcon, ca să-mi spună pe șoptite. Ai dreptate, Maitre Carada, când zici că Marghiloman greșește. Greșește însă, nu fiindcă a refuzat să intre în guvern, ci fiindcă nici nu vrea să stea de vorbă, cu cei ce sunt gata să silească pe Regele să facă imediat pace.

Am crezut că lozește, cel ce vorbea așa. Mai târziu, mult mai târziu, povestind acest straniu incident lui Marghiloman, el mi-a mărturisit că într'adevăr i-se făcuse o propunere în felul acesta imediat după căderea Turtucaei și nu voise să o asculte. In Capitală era panică mare. Măsurile stăpânirei și știrele ce circulau, speriase lumea. Marți 30 August la 5 dimineața, o birje ne adăsta în poartă, ca să ne ducă la gara de Nord. Pe capră sta un piciu ce sosise în ajun din Giurgiu. Ne spune că Bulgarii trăgeau cu tunurile în oraș, dar că ai noștri nu trag în Rusciuc: că vor să-l ia în stăpânire, „fără ca să-l strice".

Joi un curier de-al Regimentului 30 Infanterie ne aduce, în Nămăești, vești proaste dela Șercaia. Pe înserate un sergent din Reg. 6 Artilerie ne asigură că tunurile românești au fost salvate, dar Prefectul telefonă un buletin, ce nu fu afișat, pentrucă vorbea de o înfrângere pe Valea Streiului. Un negustor dela Ploești aduce știri îngrozitoare, despre bombardare aeriană a Bucureștilor. Bombardamentul l-a găsit încă în gara de Nord și nu a mai îndrăznit să intre în oraș. Se reîntoarce acasă prin Târgoviște. Nămăeștii s'au umplut de Bucureșteni, goniți de acolo de bombe. A venit și frate-meu Caton cu toți ai lui, căci Generalul Iancovescu l-a asigurat că aci este Verdunul României.

Trecerea Dunărei de către Generalul Averescu, m'a făcut să sper că înfrângerile erau doar trecătoare, dar dezastrul dela Flămânda, mi-a luat orice nădejde.

—Coconașule, se aud tunurile de pe deal, vine speriat de-mi spune un băiat ce-l aveam în serviciu. Cu asta m'au deșteptat la 24 Septemvrie. Un sfert de oră mai în urmă am auzit și eu tunurile din geamlâc. Canonada a ținut până la unu și cinci minute.

www.dacoromanica.ro

A reînceput la cinci şi a continuat până seara la nouă. Aşa că în toate zilele următoare.

In noaptea de 27 spre 28 am visat un vis ciudat. L-am povestit imediat a lor mei. Din dimineaţa aceia, a început să sboare la aeroplane şi peste Nămăeşti. La 29 pe înnoptate, dau de nişte soldaţi veniţi din Rucăr. Un plutonier mergea cu ei din casă în casă, să-i cuartiruiască.

—Eram în tranşee, dar ne-au scos de acolo, îmi spune — Cine v'au scos, Nemţii? Plutonierul zăpăcit îngână ceva ce nu pricep şi o ia la fugă.

Cu trei zile înainte eram pe Costiţă cu frate-meu şi cu Berbescu, când nişte mueri mă opresc ca să-mi arate cum de pe Mateiaş, o tuleau la vale de-ai noştrii. Faptul că în acelaşi timp Reg. 16 Artilerie suia în sus spre Dragoslave, ne-a făcut să nu luăm lucrul în prea tragic.

In dreptul Şcoalei însă, un ofiţer ce venea călare de pe Pravăţ, ne spune că inamicul atacă Braşovul şi ai noştrii nici măcar să aşeze tunurile bine, nu pot. — E grav Domnule, zise ofiţerul. Generalul Crăiniceanu se ţinea de manevre şi de reglementat dimensiunea cuferelor ofiţereşti. Caton dacă aude aşa, îmi zice că ar trebui să plecăm din Nămăeşti. Eu însă nu voiam să văd realitatea. Fusesem pentru neutralitate, atât pentrucă sunt din principiu pacifist, cât şi pentrucă nu socoteam momentul potrivit să intrăm în acţiune. Odată însă porniţi pe calea aceia, doream succesul. Nu admiteam înfrângerea.

La 30 Septembrie m'au sculat din somn, ca să-mi spună că toată noaptea a huruit pe Mateaşi căruţele ce fugeau din Rucăr. In zori de zi, Berbescu şi-a pornit nevasta la Râmnic. Ne-am decis să ne retragem şi noi la Câmpulung, la fabrica de Hârtie [36]). Am fost dar acolo şi le-am spus, să ne pregătească un apartament, în care să stăm până vor înceta luptele ce socoteam trecătoare. Caton a închiriat şi el, pe o lună, o casă în Şchei.

La patru după amiazi, am condus la fabrică pe mătuşe-mea împreună cu o călugăriţă. A doua zi de dimineaţă, ar fi urmat să venim şi noi cu bagajele. Drumul până la fabrică era pustiu, de nu vedeai un câine măcar pe şosea. Linişte. Intorcându-mă, în Valea mare am dat de zarvă. Oamenii încărcau carele şi se pregăteau de fugă. In Nămăeşti frate-meu era gata să plece şi el. Zicea ca să fac şi eu, aşa. N'am vrut. Am dat poruncă să scoată

www.dacoromanica.ro

caii și m'am dus la Administrația Plășii să aflu noutăți. Pe la 4 mai fusesem eu acolo, dar nu era nimeni. Doar pe birou o telegramă a Prefectului, prin care Administratorul era înconștiințat că circulă svonuri minciunoase și care trebuesc desmințite. Să țină lumea pe loc căci nu e nici o primejdie. Va fi răspunzător de neurmare. Așa spunea depeșa, pe care o citisem și care mă îmbărbătase. Acum găsesc în jurul mesei din Cancelarie pe Berbescu negru verde și vre'o trei ofițeri. Plouați studiau o hartă și nu crăcnesc un cuvânt. Berbescu îmi tot strângea mâna. Am crezut că eram de prisos acolo. Am dat să es. Berbescu aleargă după mine ca să-mi șoptească la ureche: Pleacă, pleacă cât mai repede!

Am pornit dar pe nemâncate. Ce schimbare în drum! Pe șosea mergeau la pas, tunuri, chesoane, soldați de infanterie și ofițeri, ca după o bătălie pierdută. Până la fabrică am făcut două ceasuri. Ca să nu se sperie mătușe-mea, ne-am oprit la un han de lângă fabrică. Madam Aneta hangioaica, ne-a pus numaidecât masa. Nici n'apucasem să gustăm ceva, când sosește și cumnată-mea. Intâlnise pe prefect în automobil cu un general și le zisese să nu le apuce orele zece mai încoace de schitul Golești. Ce ne facem?

Am deșteptat pe mătușe-mea și am pornit la vale prin târgul luminat ca la 10 Maiu. In dreptul gării, culcați prin șanțuri, soldați din Reg. 82 Infanterie. Un ofițer îmi spune că vin de pe Olt, unde nu-i mai bine ca acilea. Mă întreabă, dacă nu cred că a sosit momentul ca Regele să chieme pe Carp, să facă pace. Mă fac că nu i-am auzit întrebarea. Mergem înainte printre căruțe ce gemeau de oameni și de calabalâc. Se înfrigura, dar cerul era senin și luna plină lumina drumul ca ziua. Trăsura noastră cu caii la pas, lasă în urmă carele dela etape, ambulanțele și târgoveții cari fug cum pot. Pe Președintele Tribunalului și pe simpaticul Radu Popescu Judecătorul Ocolului, îi zăresc gâfâind prin pulberea din mijlocul șoselei. Din când în când, câte un automobil ne sboară înainte, lăsând în urmă nouri de praf sau șueratul plângător al sirenelor ce parcă dau glas de alarmă.

In zori de zi, iată-ne iar în Valea Popei. Ne scoborâm în aceiaș casă ca și în 1913, dar cu totul alt suflet. Ne odihnim cum putem. Mă întorc apoi în gara Furnicoși, ca să găsesc pe fratemeu. Privim la trenul ce venea din București și din care se a-

www.dacoromanica.ro

runcau soldaților, jurnale ce vesteau moartea lui Filipescu. Soldații nu se sfiesc să-l judece aspru pe cel de curând reposat. Il socoteau răspunzător de intrare în acțiune.

Nedrept este a zice, cum au zis unii, că Filipescu a devenit războinic numai fiindă Marghiloman era neutralist. Adevărul e că venise din Germania încrezător în victoria Germaniei. Admițând ideea că trebue să mișcăm spre a dobândi Basarabia. Marna și francofilia românească l-au impresionat mai mult decât s'ar crede. Era patriot, naționalist. Diplomat nu era însă deloc și se credea dator să se arate răsboinic, tocmai ca și un cavaler medieval. Un impulsiv ce avea în el ceva sângeros, care îl împiedeca să aprecieze cum se cuvine, o situație politică. Nu admitea târguelile, fiindcă i se părea că nu se poate să câștigi ceva fără de vărsare de sânge. Deaceia nu și-a dat pace până nu a scos România din neutralitate.

Un lucru ce în vecii vecilor nu ar fi putut face Take Ionescu ori Emil Costinescu, căci nu aveau autoritatea morală a lui Filipescu. Asta știa și el. Se simția dar responsabil de dezastrul din toamna lui 1916. Remușcările acestea i-au scurtat zilele. A murit îngrozit și furios pe sine și pe alții. Așa l-am judecat în gara Furnicoși, așa îl judec și azi Patriot impulsiv, lipsit de perspicacitatea unui stăpânitor de noroade. După amiazi am ajuns la Stâlpeni. Aci am aflat că Nemții intraseră în Dragoslavele. In Stâlpeni am întâlnit un fost ofițer, un Câmpulungean care, foarte serios explica, celor ce voiau să-l asculte, că nu era vorba decât de o retragere strategică menită să atragă pe Nemți între Muscele ca să fie făcuți ferfeliță. " Nu pricep însă de ce vrea Averescu să distrugă numaidecât și cu desăvârșire pe Nemți, se întreba foarte serios.

Prin câte am trecut, până am reușit să-i aduc pe ai mei în Pitești, nu mai spun. Destul că eu am rămas în urmă, mulțumit că dusesem acolo pe nevasta-mea cu trenul și că mătușe-mea într'un mic automobil pus la dispoziția mea de Prefectura Județului Argeș. Eu am ajuns în Pitești într'un car cu fân, la miezul nopței, după zece ceasuri de drum greu și amar.

In Pitești nu era decât un batalion de pontoneri ruși, de care se spunea că pregătesc ceva extraordinar contra Bulgariei. Comandantul, ședea în acelaș hotel cu noi și nu l-am văzut o singură dată treaz. Când a plecat, au scos o zi întreagă sticle

www.dacoromanica.ro

goale din camera lui. In locu-i s'a mutat Generalul Cocorescu, sosind la 13 din Oltenia cu Divisia XI. Era rănit la un picior şi nu eşea în oraş. Venea de sta de vorbă cu noi. Mi-a spus că: Oltenia e pe jumătate pierdută. Când mi-am arătat nădejdea că inamicul va fi ţinut la hotare, mi-a răspuns: Iţi spun eu, că o să intre în ţară, dar tot noi o să-i răpunem. Dacă a dat Dumnezeu şi am putut porni tot bagajul spre Bucureşti, la 18 Octombrie am plecat şi noi.

Prefectul Brânzău dase ordin şefului de gară să ne rezerve un compartiment. De îmbulzeală ce era, nu cred că ar fi putut să ne servească. Norocul a fost că a venit dela Curtea de Argeş un tren militar, în care frate-meu Ştefan era tare şi mare. Ne-a luat pe toţi în compartimentul lui. Tot el ne-a condus din gara de Nord acasă, într'o camionetă militară.

Pe când eram în Nămăeşti, eram decişi că, de o merge tot rău, plecăm în Moldova. Scrisese chiar unei prietene din Galaţi, să ne închirieze un apartament acolo. Ce-am păţit în drum dela Nămăeşti până la Piteşti, ne-a hotărât să rămânem în casa noastră, lăsând soarta să hotărască de noi, cum va voi.

Bucureştii erau goi acum. La Capşa şi pe strade, câţiva ofiţeri francezi şi încă mai puţini muscali. La 27, pe când treceam prin dreptul bisericei Antim am auzit iar bubuituri de tun. Pe uliţi trăsuri cu bagaje. La gară bătăi pe locuri din vagoane. La 30 Octombrie cade Orşova, peste patru zile Târgul Jiu şi la 8 Noembrie Craiova. Din ziua aceia dau prin oraş de Olteni, pe cari nu-i mai văzusem din copilărie, copii ajunşi bătrâni şi bărbaţi deveniţi moşnegi. Mă mir şi se miră şi ei că îi recunosc.

Voe a vorbi nu este, dar minciunile se ţin lanţ. Un ajutor de primar, îşi permite lugubra farse de a ticluí o victorie, pe care Curtea de Casaţie o prăznueşte prin discursuri şi ridicarea şedinţei. Negustorii puseseră steaguri la prăvăliile lor. Vlădica Vartolomeu Stănescu îmi spune a doua zi de dimineaţă, că Nemţii şi bulgarii au trecut Dunărea la Zimnicea şi la Islaz. In seara zilei aceleia am dat în Str. Carol de fugari de prin spitalele evacuate. In Bulevardul Maria întâlnesc un convoi sinistru. Galbeni şi despoiaţi cu câte o pâne la subţioară, răniţii se duceau unde nici ei, nici cei ce-i mânau, nu ştiau.

Inainte de 15 Noembrie, Marghilonan s'a întâlnit cu Carp. Nu s'au înţeles. Carp pretindea să meargă toţi la 15 Noembrie la

www.dacoromanica.ro

Cameră şi să ţină şedinţă oricâţi vor fi. Ţinea una şi bună : amânarea Parlamentului era neconstituţională. In principiu avea dreptate, dar de fapt ar fi fost ridicol. Asta i-a spus-o verde Marghiloman. Dealtfel soarta ţării nu avea să se hotărască pe Dealul Mitropoliei ci pe malurile Argeşului, unde militarii adăstau o victorie ce nu a venit. In noaptea de 20 spre 21 Noembrie, poliţia a sculat lumea din somn ca să facă lumină în odăi, căci vin Nemţii. De dimineaţă am aflat că în timpul nopţii diviziile IX, XIII şi XIX fuseseră zdrobite. După amiazi se afişa o ordonanţă a Generalului Mustaţă Prefect de Poliţie, ce nu mai lăsa îndoială de ce se apropie. Cu toate acestea, la Capşa doi ofiţeri de cazaci beau bere şi-şi băteau joc în gura mare de ordonanţa lui Mustaţă strigând că e o prostie, căci 200.000 de Muscali apără Bucureştii. Ceva mai înainte defilase pe Bulevardul Elisabeta un regiment de cazaci cântând în cor. Deasupra localului Legaţiunii Ruse, fâlfâia însă drapelul American, mai vorbitor decât răţoelile căzăceşti. Agonia Bucureştilor a ţinut trei zile. In noaptea de 23 spre 24 au trecut necontenit trupe pe strada 11 Iunie. In zori, trei bubuituri formidabile m'au făcut să sar în picioare. Sbura Arsenalul. Mareşalul Makensen a intrat în Bucureşti la 24 după prânz. Deaceea până la amiazi pe Bulevardul Maria au mai trecut căruţe dela Domneşti spre Băneasa. La patru după prânz, un escadron de ulani trecea pe calea Rahovei. I-am zărit depe o fereastră dela mine şi m'a podidit plânsul.

La Iaşi amicul meu Crigore Procopiu, a făcut aspre mustrări lui Ionel Brătianu, pentru intrarea în acţiune. Procopiu mi-a spus că Brătianu, ca să se justifice, l-a poftit acasă. I-a pus la dispoţie un dosar întreg cu acte, ca să le studieze pe îndelete. Procopiu m'a asigurat, că din acele acte, reeşea că Brătianu fusese silit să intre în acţiune. Astăzi se ştie că Antanta îi declarase că, de nu intră în acţiune până la 15 August, nu mai garantează României Transilvania aşa cum se angajase trei zile înainte de moartea Regelui Carol.

Maiorescu a murit indignat pe Regele Ferdinand, fiindcă socotea că-i indusese în eroare şi-şi bătuse joc de el. Am puternice cuvinte să cred, că nu fusese tocmai aşa şi că foarte serios a fost un moment vorba de un Minister Maiorescu. Ce-a făcut pe Brătianu să-şi ia răspunderea intrării în acţiune la un moment aşa de nepotrivit, nu ştiu, dar ceeace ştiu este, că un Minister

www.dacoromanica.ro

Maiorescu ar fi isbutit să impună Antantei, dacă nu mărirea făgăduelilor din Septembrie 1914, cel puţin o mai categorică confirmare a lor. şi aceasta numai în schimbul neutralităţei. Multe suferinţe şi jertfe inutile ne-ar fi fost cruţate. Deaceia Brătianu a comis o greşală la 14 August, că nu s'a dat în lături în faţa lui Maiorescu.

Marghiloman până la 24 Noembrie 1916 a comis şi el mai multe greşeli. Cea dintâiu este, că a împiedicat formarea unui guvern naţional după Consiliul de Coroană dela Sinaia în 1914. A doua că a refuzat să intre în guvern la 14 August 1916. Cea mai mare a fost, că nu a intrat în guvern la 28 Septembrie 1916, când a fost implorat de Brătianu. Nu trebuia să pună condiţiuni, ce au asvârlit pe Brătianu în braţele lui Take Ionescu. Dacă ar fi intrat atunci în guvern, impunea planul Generalului Culcer, care cerea scurtarea frontului prin părăsirea Olteniei şi apărarea Oltului. Impiedeca astfel ocuparea Bucureştilor şi Nemţii nu mai ajungeau niciodată pe Siret. Marghiloman a plătit scump greşelile acelea. O spun acilea, aşa cum nu m'am sfiit să i-o spun lui în 1916, când atâţia şi atâtea îl admirau pentru gesturi pe care eu unul, nu le-am înţeles nici un moment.

www.dacoromanica.ro

CAP. VIII.

Ocupații. — Wilhelm II oferă pace. — Delegația Guvernului. — Aprovizionarea sărăcimii cu lemne. — Direcția Mitropoliei. — Moartea Olgăi Stolojian. — Arestarea Brătienceior. — O ședință a Comitetului Executiv Conservator. — Moartea lui Maiorescu. — Giranții. — Marghiloman la Călinești. — Doi nemți. — 2 Maiu 1917. — Moartea lui George Știrbey. — Redactări și scrieri. —

Nemții când au intrat în București s'au arătat foarte moderați. Afară de câteva escese față de cei pe cari îi socoteau răspunzători de intrarea României în războiu, cu populația au fost cuviincioși. In primele zile nu numai soldații, dar chiar și unii ofițeri salutau pe trecători. Au ținut de scurt pe Turci și pe Bulgari. Căutau vădit simpatii în vederea propunerei de pace, ce avea să asvârle Impăratul German.

Mareșalul Makensen a comunicat oferta de pace a lui Wilhelm II lui Carp, Maiorescu, Marghiloman și Arhiepiscopului Netzhammer. S'ar fi dorit ca Bucureștii să se pronunțe în favorul păcei, dar gestul lui Wilhelm II nu a găsit ecou printre noi. Carp era chiar furios că se propusese pacea. Zicea că pacea se impune, nu se propune. Nu pricepea de loc de ce Nemții se codesc să pătrundă în Moldova, ca să gonească pe Muscali. Oprirea lor pe Siret, o critica cu asprime. Nici un moment nu a bănuit măcar, că era rezultatul unor tratative cu Rusia, cum a fost. Dacă i s'ar fi garantat că România este neștirbită prin pacea ce se oferea, Marghiloman s'ar fi dus la Iași, să vadă de e ceva de făcut. Makensen însă nu a putut, să dea o astfel de garanție.

Când s'a văzut că Bucureștenii nu sunt așa de docili, s'a renunțat la politeță prea multă și pumnul german se simți. Inven-

www.dacoromanica.ro

toriarea proviziunilor, rechizițiile, amenzile, închisorile au început și au durat aproape doi ani. Bulgarilor, cărora nu li se îngăduise să iasă din fundul mahalalelor, li se pune la dispoziție Capșa. Turcii fură lăsați să defileze cu muzica în frunte pe Calea Victoriei în ziua de 28 Noembrie, la căderea Plevnei. Părăsind capitala, Brătianu lăsase aci o delegație în felul celei pe care au avut Francezii în Bordeaux la 1871. Lupu Kostache era delegat la Interne, D. S. Nenițescu la Răsboi, Mihail Popescu la Instrucția Publică și Culte, Inginerul Panaiot la Lucrări Publice și D. Oscar Kiriacescu la Finanțe și D. Nedelcu la Justiție. Marghiloman avea să rămână pe loc ca Președinte al Crucei Roșii. Lăsându-i opt milioane lei, pentru plata funcționarilor polițienești și pentru ordinea publică, Brătianu arăta Delegației Guvernamentale că avea să cârmuiască după indicațiile lui Marghiloman, de a cărui credință Regele nu avea nici o îndoială. Nemții au ignorat cu desăvârșire, la început, pe Președintele Crucii Roșii iar din Delegații Guvernamentali nu stau de vorbă decât cu Lupu Kostache. Makensen face o singură vizită semnificativă: lui Carp.

Bucureștii nu fuseseră aprovizionați cu lemne pentru iarnă. Toți ne gândeam cu groază de ce va face sărăcimea, când va veni gerul. Griguță Cantacuzino îmi trimite o scrisoare prin care „cu autorizația Dlui Marghiloman mă poftea la o consfătuire în Str. Fântânei, la Casa de Dotație a Oastei. Ni s'a spus acolo, că Nemții nu pot aduce combustibil pentru sărăcime și este datoria noastră, să ne gândim ce este de făcut ca să nu moară oamenii de frig. Bine înțeles în prima ședință nu s'a putut lua o decizione. Ne-am mai adunat de câteva ori în Sala de Jos dela Ministerul de Interne. Ne-am întâlnit acolo printre alții, cu D. S. Nenițescu, Dobrovitz, D. Matache Dobrescu, Oscar Niculescu, Grigore Cantacuzino, Al Crăsnaru, Duca dela Casație, Corteanu, Ion Rădoi etc. Au venit și două doamne: Lina Pherechyde și Doamna Lidia Filipescu. S'au emis felurite păreri. Singura soluție era, rechiziționarea lemnelor din casele celor refugiați în Moldova și împărțirea lor, pe preț redus, sărăcimei. Poliția nu inspira încredere, spre a săvârși operația. S'a decis ca la fiecare sector comunal, să se creeze câte o comisie care să execute lucrarea, având la ordine Poliția. Ministrul de Interne avea să denumească pe prezidenții acelor comisiuni cu facultate pentru ei de a-și constitui comisiunea, cum va crede de cuviință. D. Bărbătescu fu

www.dacoromanica.ro

numit Preşedinte al Comisiunii dela Ocolul I, Corteanu la II, Matache Dobrescu la III, I. G. Stoian la IV, Dobrovitz la V şi la VI, eu.

M'am pus imediat pe lucru constituind comisiunea, din Vlădicii Meletie Dobrescu, Evghenie Humulescu şi Teofil Mihăilescu, cu Dragomir Demetrescu, Ep. Ciocanelli, Popescu Pasărea şi alţi câţiva avocaţi preoţi profesori şi proprietari din partea locului. Aşa am isbutit să împărţim nevoiaşilor din Albastru 188.000 Kgr de lemne şi câteva tone de cărbuni, fără să jignim pe nimeni. Pe când lucram în comisiunea aceasta a apărut Ordonanţa prin care stilul cel vechiu era înlocuit dela 19 Decembrie, pretutindeni prin stilul cel nou. Aflând că nu făceau excepţie nici în ce priveşte cele bisericeşti, am alergat la Arhiepiscopul Netzhammer, care păstorea şi pe Uniţi, de i-am spus că de se aplică întocmai ordonanţa aceia, vom fi lipsiţi de Crăciun şi de sărbătorile ce urmează Crăciunului. L-am rugat prinurmare să se ostenească spre a se reveni asupra unei aşa de aspre dispoziţiuni. Arhiepiscopul m'a înţeles. El a alergat şi a obţinut o nouă ordonanţă care amâna întroducerea stilului nou până la 7 Ianuarie. Arhiereii din Comisiunea pe care o prezidam, se văitau şi ei din pricina aceasta. Când leam spus ce am făcut şi ce am obţinut, au fost încântaţi. Ei se arătau îngrijoraţi de greutăţile cu care se sbătea Primatul. I se cerea să-şi pună iscălitura pe un act prin care Poporul Român ar fi fost deslegat de jurământul de crdinţă prestat Regelui, care ar fi intrat în războiu, călcând Constituţia.

In ajunul Crăciunului m'am pomenit la mine cu Humulescu, ca să-mi spună că Primatul doreşte să mă vadă. M'am dus la Mitropolie a doua zi de Crăciun. Am găsit pe Primatul zăpăcit cu desăvârşire. Mi-a cerut concursul meu. Apoi mi-a adus dosarul privitor la schimbarea calendarului şi m'a întrebat ce zic eu, că trebue să facă. L-am sfătuit să stea de vorbă cu cei dela Guvernământul Imperial, ca să nu se zică mai târziu că s'a supus de bună voe, după capul lui. Mi-a mulţumit de sfat şi pentrucă obţinusem amânarea schimbării calendarului până după Bobotează. S'a plâns că l-au lăsat singur şi că nimeni nu calcă pe la el. M'a ţinut două ceasuri şi mai bine de vorbă. Nu m'a lăsat să plec, până ce nu i-am promis că cel puţin o să vin şi să-l văd regulat, ca să se sfătuiască cu mine. Deabea ajunsesem acasă, când iată un aprod mi-aduce din parte-i o fotografie cu autograful lui.

www.dacoromanica.ro

Vlădica Meletie, cu câteva zile înainte, îmi vorbise de ideea că trebue să iau Direcția Mitropoliei. In ziua de Sfântul Ștefan, Humulescu a venit iar pe la mine trimis tot de Mitropolit. Pretindea că se simte la Mitropolie „nevoia unui canonist care să fie și diplomat". Zicea că numai eu aș fi în stare, să-i ajut să treacă cu bine peste greutățile zilei. Așa mi-a zis și Dragomir Demetrescu la 28. La obiecțiunea mea că mi-e frică să nu mă pot înțelege cu Primatul până la sfârșit și că a-și fi mai mulțumit să ia el Direcția, promițându-i tot concursul meu la nevoe, mi-a răspuns: Numai Dumneata poți să-l salvezi, căci ai mai multă autoritate asupra-i, ca noi. Nu-l lăsa să-și pună singur ștreangul de gât, a conchis Marele Nomofilax al Patriarhiei Ecumenice. A doua zi m'am dus pe la Vlădica Meletie. L-am găsit în conferență cu un călugăr foarte ambițios și neodihnit. Deacolo am plecat la Marghiloman, pe care l-am pus în curent cu situația. Mia scris în urmă că trebue să primesc Directoratul Mitropoliei. El era preocupat să împiedice, cu chipul acesta, pe Primatul de a face vreun act ostil Dinastiei.

In ziua aceia (29 Decembrie) am dejunat la Dragomir Demetrescu cu Sofronie al Râmnicului, Calist al Argeșului, Meletie Dobrescu și Evghenie Humulescu. Toți aceștia au ridicat toasturi în cinstea mea și m'au rugat să nu care cumva să mă dau în lături. M'am decis. In ajunul lui Sf. Vasile m'am dus la Primatul de i-am spus, că mă pun la dispoziția lui în anume condițiuni și numai pentru câtva timp, până va trece greutățile. Incântat m'a pus în curent, cu ordinul ce dase pentru convocarea Sinodului și a Consistorului bisericesc pe a doua zi, ca să decidă în chestia calendarui. I-am observat numaidecât, că uzurpează prerogativele regale și că eu nu-mi iau răspunderea unui astfel de act. Nu primesc Directoratul, i-am zis, decât dacă revoci convocarea aceasta. Odată cu scrisoarea prin care mă numea Director la Mitropolie, mi-a remis și ordonanța pentru convocarea Sinodului și a Consistorului ca să fac cu ea ce cred. Ne-am îmbrățișat amândoi și cu cei de față, adică cu Vlădicii Evghenie și Teofil și cu Marele Nomofilax. A chemat apoi, pe popa ce ocupa postul de subdirector de mi l-a prezentat, dându-i ordin să-mi remită Direcția Mitropoliei. Popa acela mi-a înfățișat personalul, în cabinetul în care m'am instalat și unde nu mai călcasem de când

www.dacoromanica.ro

era Cornoi Director. La instalare a fost de față și Diaconul Nicolae Popescu care mi-a atras atențiunea că instalarea mea are loc în ziua de Sf. Melania, la praznicul sfintei în onoarea căreia cu câțiva ani înainte scrisesem un volum. După prânz, am petrecut câteva ore de vorbă cu Mitropolitul. Ciudat mi s'a părut că ridica obiecțiuni copilărești la semnarea delegațiunii, fără de care o secundă măcar nu aș fi primit Directoratul. Căci pentru a contrasemna adresele și rezoluțiunile altuia, ajungea subdirectorul pe care îl avea. Seara am fost la Chiricescu, care m'a ținut cu el până după miezul nopței, de am revelionat împreună.

A doua zi, protopopii încinși în brâe mohorâte și cu culioane roșii pe cap au venit de m'au hiretisit, ținând în mână toiege lungi cu mânere de argint. Nu știau ce trebue să facă, cu ordinul Primatului, care oprea pe popi să mai meargă cu botezul la Bobotează și la zi întâiu. Le-am zis să-l considere revocat. Mi-au raportat că se încearcă răscularea populațiunei, pe tema calendarului. Le-am răspuns, că am să încerc să obțin amânarea acelei schimbări până după Rusalii. Le-am explicat însă ce este calendarul și cum nu e la mijloc nici o chestiune de rit măcar, necum de dogmă, un simplu calcul științific ce trebue să fie exact. După amiazi Primatul mi s'a părut și mai năucit. Delegația mi-a spus că o iscălește a doua zi. La despărțire și-a adus aminte de nevastă-mea și m'a rugat să o salut din parte-i urându-i ani mulți fericiți. In ziua următoare mi s'a înfățișat în ținută de gală, Revizorul Eparhial Negulescu care a pronunțat un discurs învățat pe de rost. I-am răspuns rece și l-am poftit să stea jos. Mi se raportase în ajun că era unul din cei ce încercau să răscoale lumea, pe chestia calendarului. S'a roșit, a tăgăduit și mi-a dat asigurări formale că nu o să iese din cuvântul meu, că are să-mi fie cel mai credincios. L-am expediat hotărât să-l înlocuesc. După prânz Primatul, părea că uitase că fusese vorba de primenirea personalului și iar mi-a cerut modificarea textului delegațiunei, sub pretext că „prea seamănă a procură pentru Tribunal". Am plecat plictisit. In poalele Mitropoliei, întâlnindu-mă cu Parohul dela Sf. Nicolae Vlădica din Prund, i-am spus că eu unul nu pot lucra cu Mitropolitul și am să-l las în plata Domnului.

Intr'adevăr a doua zi nu am mai intrat în biuroul Primatului, decât ca să-i trântesc demisia pe masă și am eșit. In capul scării, am întâlnit pe Episcopul Argeșului care venise chemat de

www.dacoromanica.ro

mine. I-am spus că am dimisionat. „Păcatele noastre, boerule", a exclamat Vlădica Calist, strângându-mi mâna călduros. Mai târziu, am aflat că intriganți de meserie speriaseră pe Mitropolitul că Sinodul o să-l caterisească, fiindcă și-a luat drept prim Sfetnic, un Unit.

De astă frică a schimbat tonul și am ajuns să nu ne mai înțelegem.

Bătrân, fără pic de inteligență, lipsit de memorie și plin de imaginație, Primatul se încurca în propriile sale povești. Om rău nu era. Nici lacom de bani. Arhimandritul Cernicanul îmi zicea odată că a cunoscut Mitropoliți cari jupuiau pe călugări, știa de pe cei ce nu luau nimic dela monastiri „dar Mitropolitul Conon ne milueşte, Domnule! Asta nu aşi fi crezut în ruptul capului că se poate găsi". Un astfel de om era fatal să cadă victima intriganților așa cum a și căzut. Era de o credulitate fenomenală, credul și neîncrezător.

Din cele ce i-am spus, a rămas cu frică să deslege poporul de jurământ față de Rege. De rămâneam lângă el, nu iscălea nici chemarea ce i-au pus sub nas intriganții, ce roiau în juru-i. Ei l-au mâncat fript. De „Chemarea" asta am aflat de la Vlădica Meletie, cu care m'am pomenit la mine trei săptămâni după ce o iscălise, adus la Mitropolie de Lupu Kostache și era îngrijorat de ce o fi. L-am ascultat mirat și, după ce a plecat, am zis lui Cernoianu care se afla la mine în biurou: Să știi că o să-i împuște ai noștrii, când s'or întoarce. M'am dus apoi la Marghiloman, să-i spui și lui ce aflasem. M'a rugat să-i repet încă o dată tot, „căci vrea să însemneze lucrul în jurnalul său". In memoriile ce s'au tipărit după moartea lui nu se găsește o astfel de însemnare: o dovadă că au fost ciopârțite. Răspunderea greșalelor lui Conon o poartă cei ce au ales Mitropolit un astfel de om și mai ales cei ce l-au lăsat în București. Nenorocitul a voit să plece în Moldova, dar Guvernul a trimis pe Prefectul de Poliție în gara de Nord, de l-a întors la Mitropolie. Pe când eram dus la Marghiloman, să-i spun cum și dece am dimisionat, m'a căutat acasă un agent dela Comandantură. A lăsat răspuns să-l adăst a doua zi la două după amiazi când va veni să mă ia cu el. Nu a mai venit. Dimisionasem. Nu mai era nevoe să mă închidă pe mine, ca să pue stăpânire pe Primatul, cei ce credeau că pot ajunge în episcopii, cu ajutorul Nemților.

www.dacoromanica.ro

Era ger groaznic şi eu încă incomplect restabilit de gripă, când am deschis gazeta, care anunţa moartea Olgăi Stolojian. O cunoşteam din ziua când, în sunetul muzicei suise scara caselor în care locuia soţul ei, vecinul nostru. Era aşa de frumoasă, că nu-mi venea să-mi iau ochii dela ea. Zilnic o vedeam alergând prin curte şi prin geamlâc, în capot crem cu funte roşii şi cu coadele pe spate. N'aveam încă zece ani, dar eram admiratorul ei, în toată puterea cuvântului. Ştia şi era măgulită de impresia ce făcea asupra-mi. Am regăsit-o în Bucureşti, unde primea şi ospăta în casele ei, tot ce era mai de seamă în vremea aceia. M'a îmbrăţişat ca pe un frate mai mic. Necontenit s'a arătat faţă de mine prietenă adevărată. Aşa fiind nici gerul, nici boala nu m'au putut împiedeca să merg în Strada Cosma să o mai văd odată. In catafalcul din hollul caselor, ce astăzi sunt Palatul Legaţiunei Italiene, am găsit dormind la lumina făcliilor de ceară, un chip de bătrână ce nu mai amintea de loc pe cea care fusese Olga Stolojian. Era bolnavă şi murise subit. Plictisită ce-i făceau Nemţii ca soacrei lui Vintilă Brătianu şi teama că o vor închide pe fie-sa, i-au scurtat puţinele zilele ce mai avea de trăit.

De svonul că Nemţii vor să închidă pe Dna Pia Brătianu cu toate fetele şi nurorile ei, auzisem încă dela 4 Decembrie 1916. Imediat şi pe jos am pornit în strada Esculap, la Arhiepiscopul Netzhammer. L-am rugat să intervină în favorul lor, pe lângă Mareşalul Makensen, de care ştiam că vine adesea ori să ia ceaiul la Arhiepiscopie. Vlădica Netzhammer mi-a promis că a doua zi chiar o să-i vorbească Mareşalului. Mi-a comunicat îndată, după aceia că nemţii voiau să facă aceasta, ca să silească pe cei din Iaşi să dea drumul tuturor internaţilor din Moldova. Doamnele acestea erau în reală primejdie. Ca să le vin în ajutor, am recurs dacă nu la un neadevăr, dar desigur la o exagerare. Am asigurat pe Arhiepiscop, că cele rămase în Bucureşti sunt în dihonie mare cu soţia Primului-Ministru. Prinurmare arestarea lor, nu va sluji la nimic alt, decât să dea prilej pressei de pe toată faţa pământului să ţipe şi mai tare contra Nemţilor, cari schingiuesc o bătrână octogenară şi nişte femei care nu se ocupă decât de casa lor, ori de aşezăminte caritabile. Nemţii vor apare ca nişte barbari ce se răzbună pe nişte femei nevinovate, de răul ce li-au făcut fii ori fraţii lor. Vlădica mi-a dat dreptate, şi mi-a promis că va repeta Mareşalului din cuvânt în cuvânt tot ce-i

www.dacoromanica.ro

spusesem. Sunt convins că această intervenție, așa cum a fost presentată a decis mai mult ca orice, să se dea pace Dnei Pia Brătianu. Bănuesc că, de ar fi fost mai prudente, nici una din cele ce au fost mai târziu închise, nu ar fi fost tulburate. Cu toate că atunci când au surghiunit pe două din ele la Pasărea, Marghiloman care și el se ostenise, să împiedice acest lucru, mi-a spus: Nu Nemții fac trebile acestea. Tot din ai noștrii sunt cei ce pun la cale lucrurile.

Doamna Brătianu și celelalte, habar nu aveau de stăduelile mele în favorul lor. Nimic prea extraordinar prinurmare că atunci când eu nerugat frizam păcatul minciunei, ca să le evit suferințe, unele se uitau în gura mișeilor de ambe sexe ce mă bârfeau. Mi s'a spus că repetau chiar băsnelile acelea. Extraordinar că una le repeta, inventând chiar basme.

Nemții au înlocuit Delegația guvernamentală, pe care o constituise Brătianu, prin așa zisul Guvern al Giranților. Girant la Interne a rămas Lupu Kostache, la Finanțe a venit D. S. Nenițescu, la Domenii D. Antipa, la Justiție Hina și la Instrucție Publică și culte Lizica până la Iunie, când a fost înlocuit cu D. Virgil Arion. Lupu Kostache se socotea drept Președinte al Guvernului, dar era sub zilnicul control al Witzfelfelbelului Rozenberg.

Carp la începutul lui 1917, a crezut că va putea înființa sub acest guvern, căpităniile lui generale. Voia să împartă teritorul ocupat în patru regiuni în fruntea cărora să pună pe Paul Theodoru, Mișu Ractivan, D. Ionescu-Dolj și D. Dristoreanu. Asta a decis pe Marghiloman să convoace Comitetul Executiv al Partidului, la 1 Februarie, stil nou.

Ninsese toată noaptea și până la amiazi. De trăsură nici vorbă. Am pornit-o dar pe jos. Am lăfăit prin zăpada ce ajungea la genunche un ceas până am ajuns acasă la Marghiloman. Ne-am adunat acolo: Maiorescu, Costică Arion, G. Știrbey, Matache Dobrescu, Grigore Cantacuzino, Paul Teodoru, Mișu Ractivan, S. Mehedinți, Dr. Bardescu, Dristoreanu, Corteanu, Nicu Iorgule, Andreescu dela Câmpulung, Berceanu, dela Brăila și încă vre'o doi.

Lipsea Nenițescu. Ni s'a spus că fusese la o ședință a Comitetului Consultativ în care, din partea lui Carp, ceruse ca Partidul Conservator să declare că nu mai recunoaște pe Ferdinand

www.dacoromanica.ro

ca Rege al României. El le zisese atunci că dacă nu se primeşte cererea lui Carp, nu mai dă nici un concurs Partidului. „Nici măcar sfaturi nu o să ne mai dai?" l-a întrebat Maiorescu.

Marghiloman a deschis şedinţa la $2^1/_2$ d.a. spunând că ne-a convocat să ne declare că împărţirea teritorului ocupat în 4 regiuni, pe care unii dintre ai noştri o sugerează ocupanţilor este contrarie Constituţiei, ce nu cunoaşte decât judeţe şi contrară Convenţiunei dela Haga, ce nu îngădue ocupantului să schimbe legile ţării pe care o ocupă. Deci dar, Partidul Conservator nu admite această legiuire. Nu îngădue celor ce fac parte din partid, să primească cârmuirea vre'unei regiuni. Din pricina aceasta, Paul Teodoru a rupt cu Marghiloman, dar împărţirea ţării altfel decât în judeţe, nu s'a înfăptuit.

Şedinţa a ţinut mult, căci au vorbit chemaţi şi nechemaţi. Grigore Cantacuzino a conjurat în termeni mişcători pe Marghiloman a se înţelege cu Carp, Arion a luat cuvântul de trei ori, apropiindu-se tot mai mult spre sfârşit de concepţiile lui Marghiloman. A luat în cele din urmă cuvântul Maiorescu. A spus că la Iaşi e guvernul ţării, incontestabil guvernul de fapt al ţării. Cu el cei din teritoriul ocupat nu se pot răfui. Acest guvern trăeşte, există. Dacă va birui Antanta; Brătianu îşi va impune politica sa, cu sprijinul Aliaţilor pe care şi-a ales. Carp crede în victoria Germanilor! Dacă Germania va învinge, Dumnealui îşi va realiza idealul său politic, cu sprijinul Germanilor. Dar ce se face România, dacă nu birue nimeni şi se încheie o pace tranzancţională? Cine va vorbi în numele ei la Congresul păcei? Cine o va guverna? Acesta va fi rolul partidului Conservator, foarte onorabil, covârşitor chiar. Politica lui Marghiloman i se pare singura indicată, pentru cine vrea să joace acel rol. Deaceia Maiorescu zice că trebue să sprijinim necondiţionat pe Marghiloman căci lucrează înţelepţeşte. Astea au fost ultimele cuvinte ale lui Maiorescu. Peste cinci luni a murit subit. Vestea mi-a comunicat-o Marghiloman, printr'o scrisoare ce începea cu „Nenorocirile se ţin lanţ". Avea perfectă dreptate. Dacă Maiorescu mai trăia doi ani, multe greşeli ar fi fost evitate, căci Marghiloman asculta de Maiorescu.

După moartea lui Maiorescu, s'a făcut interveniri pe lângă Marghiloman să stea încă odată de vorbă cu Carp. Inainte de a vorbi de această întâlnire trebue să spun, că Marghiloman nu

www.dacoromanica.ro

era bine văzut de Nemți. Alexandru Crăsnaru [37]) îmi spunea în 1927 la Băile Olănești că într'un moment Nemții se gândeau să-l interneze pe Marghiloman la Arnota. Sigur știu că odată a fost chemat la Comandantură, împreună cu un secretar ce-l avea la Crucea Roșie și se credea că-l vor aresta. Se făcuse intrigi împotrivă-i.

Când mi-a vorbit de asta, i-am zis că ar fi bine să se explice cu Makensen, de care auzeam că era un militar loial, care pricepea că sunt lucruri ce nu se pot pretinde unui român. Se temea să nu fie primit. Am rugat pe Arhiepiscopul Netzhamer să vadă de nu ar putea să-l îndulcească pe Mareșal față de Marghiloman. A reușit a face ca Mareșalul să dorească a cunoaște și pe Președintele Crucei Roșii Române.

Aceasta nu a împiedecat încercarea unui plebiscit în favorul lui Carp, dar a permis lui Marghiloman să-și continue politica sa, fără teamă de a fi închis. A lucrat fățiș contra plebiscitului și l-a făcut să eșueze. Mă mândresc că în Albastru, unde toți mă ascultau, eșecul a fost complect. Pe timpul când se lucra pentru adunarea iscăliturilor în favorul lui Carp, Marghiloman ne-a convocat într'o după amiazi la el. Ne-a spus că fusese la Călinești și dejunase cu Carp. Acesta i-a istorisit că s'a prevalat de drepturi că făcuse parte din același corp Universitar ca și Wilhelm II, ca să-i scrie. I-a arătat, în acea scrisoare, în ce anume condițiuni ar primi Președinția unui Guvern Provizoriu: Mai întâiu Nemții să-i gonească din Moldova pe Muscali și Dinastia. Viitorul Rege ar putea fi un strănepot al vestitului Prinț Frederik-Karl, Prințul Frederic-Wilhe al Prusiei, care era Landrath, Subprefect, în Polonia.

— Bine, dar ăsta nu are decât fete, i-am zis lui Marghiloman. Căci mai auzisem și din altă parte vorba asta, și căutasem în Almanahul de Gotha, să văd cine este prințul acela. Aflasem prinurmare că era căsătorit cu o prințesă de Hoheloken și avea numai patru fete. Marghiloman nu s'a mirat prea mult, doar „Așa e Carp", mi-a zis.

Astă ședință am ținut-o în terasa cu geamuri de la Marghiloman de acasă. în aceiași terasă în care ceva mai târziu ne-a comunicat cu lacrimi de bucurie în ochi, victoria dela Mărășești.

Câteva luni mai înainte (la 2 Mai stil nou) eșind dela Marghiloman am luat-o pe jos spre casă, pe Bulevardul Brătianu.

www.dacoromanica.ro

După ce am trecut peste strada Clementei, acorduri de clavir ce se auzeau în depărtare la fiecare pas deveneau mai sonore. In casele Doamnei Brătianu ferestrele dela salon erau deschise, clavirul ce-l știam în colțul camerei, fusese tras lângă fereastră. Un soldat în tunică cenușie și cu toca verde pe ureche, trăncănea o arie patriotică, pe clavirul la care altădată ascultam pe altcineva cântând sonate și nocturne. Prin ferestrele deschise. am zărit, la locul unde le știam, pe pereți, fotografii ale familiei regale, daruri de anul nou ale lui Carol I lui Ion Brătianu. Eram pe trotuarul din față. Am înlemnit acolo câteva secunde. Fără să știu ce făceam, am scos ciasornicul dela brâu și l-am deschis. Erau orele trei și douăzecișinouă de minute. Abia după aceia mi-am venit în fire și am plecat înainte, bătându-mi inima. In timpul ocupațiunei, foarte puțin eșiam din casă. Așa că aproape nu am cunoscut nici un neamț. Doar la Arhiepiscopie am găsit odată pe Dr. Pasken, un preot erudit ce se ocupa de chestia romană și de unirea răsăritenilor. Dela dânsul am aflat că la Nunciatura din Viena luaseră parte la conferință în vederea Unirei, câțiva episcopi bulgari. Intr'o dimineață am găsit în cabinetul Arhiepiscopului pe Contele Bloom, în uniformă de colonel austriac. Mult m'am mirat atunci de câte taine ale alcovului bucureștean cunoștea. M'am mirat fiindcă, nu știam că era căsătorit cu o Știrboaică.

Ca să-mi uit necazul, pe timpul ocupației am cetit și am scris foarte mult. De atunci sunt acele fragmente istorice, ce am tipărit mai târziu sub titlul de „Frământările trecutului". Tot atunci am creionat câteva portrete, ce ar putea face pendantul „Medaliilor și Plachetelor".

De două ori pe săptămână, mergeam în Calea Griviței unde sub președenția lui G. Știrbey, ne întruneam cu Mehedinți, Hamangiu și Andrei Corteanu. O comisie constituită de Marghiloman, spre a pregăti legile cu care voia să înzestreze țara. Știrbey și cu mine, am întocmit și redactat un proect de Constituție și o lege electorală. Cu Corteanu am pus mâna la redactarea unui proect de reformă administrativă prin care țara era împărțită în zece sau douăsprezece județe. Nu știu ce au devenit acele proecte.... De mai există, ar trebui să fie tipărite, pentru documentarea celor ce legiuesc acum așa de alandala. In Noembrie am luat în discuție reforma impozitelor. De unu au mai fost chemați în

www.dacoromanica.ro

comisie ca specialişti, Nicu Bărbulescu Director la Banca Naţională şi Leonida Mavroiani, fost prefect de Vaslui.

In ultimele zile ale lui 1917, George Stirbey a murit şi cu el viitorul Partidului Conservator. Drăguţ, modest, simpatic, harnic şi cult, desinteresat mai ales, oricum i-ar fi zis, de trăia lăsa urme pe lume. Urmaşul celor doi prinţi cari au domnit în Ţara Românească dela 1842 la 1856, George Stirbey moştenise şi talentul oratoric al lui Bibescu-Vodă, unchiu-său.

Tânărul acesta, prin înrudirile şi legăturile lui, era singurul care după moartea lui Maiorescu mai putea împiedeca comiterea acelor greşeli ce, din dreapta ca şi din stânga, săpară abisul între cele două partide istorice, abis în care s'a prăbuşit mai întâiu Conservatorii şi care mă tem că va trage şi pe Liberali în prăpastie.

www.dacoromanica.ro

CAP. IX.

Spre Pace. — Ministerul Marghiloman. — Basarabia. — Antidinastici. — Bisericile din Dobrogea. — Disolvarea Parlamentului. — La Iași în Senat. — Plecarea din Iași. — Căderea lui Marghiloman. — Cabinetul Coandă. — Brătianu iar la Guvern. — Sultana Carada.

Oricine poate critica politica lui Ionel Brătianu. Lui și lui Marghiloman, nimeni nu are dreptul să le tăgăduiască patriotismul. Eu nu tăgăduesc patriotismul niciunuia din cei ce au făcut politică în toiul marelui războiu, dar mi se pare că unii subordonau interesele României altor considerațiuni. La 1914 după Consiliul de Coroană dela Sinaia, Marghiloman sculându-se în picioare, îmi zicea: Nu fac nici o mișcare, care ar putea pune în primejdie, existența Statului român! Deaceea la Consiliul de Coroană dela Cotroceni nu a mai fost de acord cu Brătianu. La sfârșitul lui 1917 în Iași, Brătianu a înțeles, că de mai continuă a se războiu, primejduește existența Statului român. Nimeni nu l-a mai putut împiedeca, să dorească pacea. A propus-o. După ce a primit telegrama lui Makensen care declara că Germania e gata să trateze pacea, nu însă cu Miniștrii în funcțiune, nici cu oameni ce se declaraseră contra Germaniei, înainte de 14 August 1916, Brătianu a dimisionat.

Până în clipa aceia în Iași, s'a crezut că Nemții vor trata pacea cu Brătianu, cum și ar fi fost abil din partea lor. Au vroit însă să-l pedepsească. S'au fript, fiindcă nu se poate să nu se arză, cei ce-și închipuesc că politica răzbunărei folosește cuiva. Cine nu știe ierta, să nu facă politică! Să nu facă nimic, Dumnezeu stă împotriva răzbunărei și răzbunătorilor!

După moartea lui Știrbey, Marghiloman a însărcinat pe Co-

www.dacoromanica.ro

stică Arion să prezideze Comisia Legislativă. Arion a lărgit-o convocând şi pe Grigore Cantacuzino, Dr. Bardescu, Tzigara-Samurcaş şi V. V. Maltezeanu. Nu ne-am mai întrunit însă decât de trei ori la Arion în strada Primăverii şi de două ori la Gr. Cantacuzino în strada Clemenţei. Lucrarea s'a împotmolit la un articol din legea impozitelor. In schimb discutam politică, lucru ce nu se făcea cât a trăit Ştirbey, când am lucrat mai asiduu decât actualul Consiliu Legislativ şi cel puţin tot cu atâta râvnă.

Ultima şedinţă a Comisiunii noastre s'a ţinut într'o caldă zi de Martie, la Cantacuzino acasă. I-am găsit pe toţi foarte nervoşi. Socoteau preliminările dela Buftea dezastruoase şi ziceau că Marghiloman nu trebue sub nici un cuvânt, să primească guvernul, dacă i l-ar oferi Regele. Eu nu eram de părerea lor. Le-am spus că România seamănă, cu un om prins în codru, de o ceată de tâlhari. Omul acela, nu are alt mai bun de făcut, decât să le dea tot ce-i cer, în nădejde că jandarmii dacă vor prinde pe tâlhari îi vor da îndărăt, ce i se furase. Curios că mai târziu am aflat, că la Iaşi Ionel Brătianu acelaş exemplu l-a dat, celor ce nu pricepeau, că la începutul lui 1918 nu mai era nimic de făcut, decât pacea. Am adăugat că Marghiloman ar greşi de ar protesta împotriva păcei, cum pretindeau ei şi ar refuza concursul ce i s'ar cere, ca să o îndulcească. Am ieşit cu Corteanu. In drum spre Club mi-am vărsat focul, contra unei politici aşa de strâmte. Am vorbit într'una, încât Corteanu nu a putut deschide gura decât când ne apropiam de poarta clubului. M'a întrebat cât e ceasul. — Şase, i-am zis.— Ei acum Marghiloman e plecat la Iaşi de un ceas. A venit Colonelul Mircescu azi dimineaţă de l-a poftit din partea Regelui şi Nemţii i-au pus un tren la dispoziţie, pentru orele cinci.

In club nu ştiau nimeni nimic. A doua zi însă, toată lumea a aflat că Regele s'a adresat lui Marghiloman. Se ştie că Regele nu a primit pe Grigore Cantacuzino la Domenii aşa cum era trecut pe lista lui Marghiloman. Lista ministerială nu a plăcut tuturor. Generalul Grigorescu era nemulţumit, că nu i se oferise lui Ministerul de Răsboi, foarte mulţi militari desaprobau numirea Generalului Hârjeu. Mai târziu din lipsă de foşti miniştri, Marghiloman nu mai părea şeful unui partid de guvernământ. A fost criticat că la început, lăsase două interimate (Lucrăcile publice şi Domenii), şi apoi din August Finanţele. Evident că dacă ar fi ţi-

www.dacoromanica.ro

nut numai, Preşedinţia Consiliului dând Internele altuia şi punând titulari la cele trei ministere ce au fost vacante, şi-ar fi format un stat major mai cu autoritate în faţa vulgului, care nu ştie a judeca decât după titluri şi galoane.

Până s'a iscălit Pacea dela Cotroceni, se lansau fel de fel de svonuri. Avea să se formeze o Regenţă compusă din Carp, Lupu Kostache şi Primatul, dacă Marghiloman nu va voi să primească un loc în Regenţă.

Costică Arion avea să fie însărcinat cu formarea Guvernului. In serios, nu am luat niciun moment veştile acestea. Nu e cu neputinţă însă ca Nemţii să fi dorit să se întâmple în Bucureşti ceva la fel, cu ce s'a petrecut la Paris la 4 Septembrie 1870. Să se joace cu ai noştri cum s'a jucat cu Impărăteasa Eugenia şi cu Mareşalul Bazaine, ca să obţină condiţii mai avantajoase dela Guvernul Apărării Naţionale.

„Mai bine îi lăsa să ocupe Moldova toată decât să închee Marghiloman o astfel de pace," îmi zicea un carpist în Cişmigiu. Erau sinceramente convinşi, că Germania ne-ar fi oferit o pace mai bună dacă se ducea Regele Ferdinand. Cele ce-au urmat, le-au dovedit că se înşelau, că erau militari prusieni, cari ar fi dorit să dea jos pe Regele Ferdinand. Ei vorbiau în acest sens şi erau cari să-i creadă. La 13 Aprilie, Arhiepiscopul Netzhammer îmi spunea că a fost pe la el Imputernicitul Austriei. Ii dase ca lucru absolut pozitiv, că Germania stărue la Viena să dea României un arhiduce, drept Rege „fiindcă cei din Berlin nu au nici o încredere în Regele Ferdinand." Marghiloman s'a luptat voinicește. A reuşit să apere dinastia şi să salveze oştirea de dezarmare. Când se va face istoricul tratativelor din primăvara lui 1918, se va şti cu câtă diplomaţie s'a slujit de Austria ca să împiedice detronarea Regelui şi de Germania, în chestia munţilor şi până la un punct în favorul Dobrogei.

Dobrogea îmi aminteşte cum în primăvara aceia, Arhiepiscopul Netzhammer a vizitat parohiile latine din acea provincie şi cum s'a întâlnit atunci cu Protopopul Judeţului Constanţa. Protopopul i-a spus, că în bisericile româneşti din acel judeţ, se slujea numai în bulgăreşte, fiindcă în toiul luptelor au dispăut antimisele, iar ocupanţii nu au dat popilor altele, decât cu condiţiunea de a sluji în bulgăreşte. Protopopul nu vedea scăpare, decât dacă Mitropolia, pe ascuns printr'un călător nebănuit, îi va tri-

www.dacoromanica.ro

mite antimise pe care le-ar fi împărțit popilor. Arhiepiscopul mi-a comunicat aceasta ca să fac tot ce pot, căci așa îl rugase protopopul. Adică să previn pe cei în drept. Cu Primatul eu însă nu mă vedeam. Am încunoștiințat prinurmare pe Ministrul Cultelor de ce este vorba. D. Mehedinți m'a asigurat că va cere Primatului să facă rost de antimise. N'a făcut însă nimic, sub cuvânt că Mitropolia nu poate trimite antimise în eparhie streină! Nu s'a găsit nimeni, să-l întrebe cum se poate atunci că face acest lucru Mitropolia Bulgară. Noroc că dete Dumnezeu de s'au întors lucrurile astfel și Bulgarii au eșit din Dobrogea, căci cu astfel de oameni și astfel de mentalitate, Pravoslavia mai slujea odată la desnaționalizarea Românilor.

D. Mehedinți ținea mult să facă ceva pentru ridicarea Bisericei Autocefale Române. Cum a intrat în guvern, m'a întrebat ce cred eu că ar trebui să facă la culte. După ce i-am spus, cum văd eu lucrurile, m'a rugat să pun pe hârtie ideile mele și să i le remit în scris. I-am făcut pe voe. Dânsul a stat însă prea puțin în guvern, ca să știu de ar fi isbutit sau nu, să săvârșească binele pe care îl dorea.

Din ziua căderei Bucureștilor și până în ziua păcei dela Cotroceni, pot zice că Marghiloman nu a făcut nici cea mai mică greșală. Când mă gândesc la tot ce s'ar fi încercat în teritoriul ocupat, dacă nu rămânea el în București, îmi vine să cred că nu a greșit nici când a refuzat în toamna lui 1916 să intre în guvernul Brătianu. Marea lui greșală a fost însă dizolvarea Parlamentului. In memoriile sale, Marghiloman nu însemna sfaturile ce i se dau. De ar fi făcut așa, s'ar citi în ele că înainte de semnarea preliminariilor dela Buftea, i-am zis că de va fi chemat la guvern să nu dizolve Camerile. Ar fi fost deajuns să declare vacante locurile parlamentarilor fugiți din țară, lăsând majorității ce sprijinise guvernul ce declarase răsboiul și sarcina de a vota pacea, consecință a acelui act. In Mai, fără doar și poate acele majorități ar fi ratificat pacea.

Nu m'a ascultat, cum nu m'a ascultat nici când i-am vorbit de caracterul Parlamentului. Camerile de revizuire alese în Iulie 1914, își terminau legal activitatea în Iulie 1918. Dreptul Coroanei de a le dizolva, era incontestabil. Dizolvate ori ajunse la capătul vieții lor constituționale, întrucât ele nu terminase revizuirea tuturor articolelor ce fusese supuse revizuirei, Camerile ce

www.dacoromanica.ro

urmau, erau și ele tot de revizuire. I-am spus că prinurmare, socotesc că Parlamentul pe care îl pregătea era în drept și dator, să continue revizuirea începută și nesfârșită. De făcea așa cum era constituțional, se ajungea la stabilirea Sufragiului Universal, se vota legea electorală și cea de expropriere. Astfel încât Săvârșea revizuirea începută în 1917 și loviturile de Stat dela sfârșitul lui 1918, deveneau absolut cu neputință. N'am avut însă fericirea să-l conving. Ar fi trebuit să revin, căci poate nu insistasem îndeajuns ori nu mă explicasem destul de clar. Căci la alegeri a ținut seamă de cuvântul meu. Am reușit să-l fac să pue pe liste mai pe toți cei ce credeam că trebue să intre în Parlament. Eu am cerut să intre în Senat și am fost în fruntea listei dela colegiul II de Ilfov. Senator am fost ales în ziua de 3 Iunie, cu 535 de voturi.

In ajunul alegerei, a venit un prieten speriat să-mi spună că Mitropolia dase ordin popilor să anuleze buletinul meu de vot. Un călugăr l'asigurase că am să cad în balotaj, fiindcă atât popii cât și protestanții nu mă votează. I-am răspuns să nu-mi poarte grija, căci protestanții nu cred să fie printre alegătorii mei, iar popii mă preferă pe mine Mitropolitului. In adevăr numai douăzeci au anulat buletinul, lipind pe el o bucățică de hârtie pe care au scris: „Tu și toți tâlharii voștri o să ratificați contractul de sclăvie încheiat de cel mai mare trădător al timpului, pe socoteala nenorocitului popor român. Mai bine ați fi lăsat această națiie în stăpânirea Germanilor, în mâna cărora ar fi fost de mii de ori mai fericită." Păstrez o fițuică de astea, căci e caracteristică.

Drumul până la Iași, în tren a fost grozav de ostenitor. Vagoanele nu aveu nici ferestre nici lămpi și erau pline de stelnițe. N'aveam idee de așa mizerie. Ași fi dus-o rău de tot, de nu mă pofteau în compartimentul lor Episcopii Buzăului și al Dunării de jos, cari cunoșteau halul în care căzuse Căile Ferate Române și erau înarmați spre a lupta cu mizeria din vagoane.

In gara Iașilor mă adăsta P. Bălan. El care m'a condus la Episcopia Catolică, unde Administratorul Apostolic îmi pregătise găzduirea în chiar salonul Episcopiei. Am căzut sdrobit de oboseală și am dormit vreo câteva ceasuri.

Când m'am deșteptat și am eșit în stradă, prima persoană cunoscută cu care am dat ochii, a fost o doamnă cu care mă

www.dacoromanica.ro

cunoșteam din copilărie. Locuia nu departe de Episcopie. De aceia am revăzut-o peste câteva zile și am stat de vorbă cu ea. Era furioasă pe Nemți. Prevedea lucruri, ce la acea epocă păreau neprobabile, dar cari în urmă s'au adeverit. A fost foarte vehementă cu mine în dimineața aceia, Doamna în rochie de pichet alb și cu pălărie de pai crem pe cap. Mi-a imputat că am intrat în Parlament sub Nemți. Pretindea că mă făcusem vinovat față de țară și înaintașii mei. Vorbea cu atâta patimă și elocință încât — de ce ași tăgădui? — m'a tulburat. Ca să mă reculeg, m'am suit într'un muscal, care m'a dus la Copou. Pe o bancă, în adânca liniște a grădinii de acolo, m'am recules. Mi-am făcut examenul conștiinței și m'am încredințat că privindu-mă de sus, unchiu-meu nu de mine putea fi mâhnit. Lucrasem în perfectă bună credință, fără alt gând decât de a feri țara de primejdii cât s'ar fi putut și apoi să o văd vindecată mai curând de rănile de care suferea.

In acest scop eram convius că se inpunea încetarea luptelor dintre partide. In chiar seara deschiderei Parlamentului, am luat pe Corteanu [38]), și am intrat cu el în loja Regală de jos, unde i-am spus că trebue să lucrăm împreună pentru o înțelegere cu Liberalii. — In principiu ai dreptate, mi-a răspuns, dar nu se poate, fiindcă nu vor nici Liberalii, nici ai noștrii. Lupta se dă ori, ori, care pe care. Brătianu sau Marghiloman.

Pe mine vorbele lui Corteanu, nu m'au convins deloc. Am căutat dar să ajung la scopul meu, înțelegându-mă cu Emanoil Porumbaru. Eram prieteni vechi. M'am dus să-l văd și am isbutit să-l pornesc la Brătianu, ca să-i vorbească în favorul unei înțelegeri cu Marghiloman. A doua zi mi-a zis: Știi că Ionel cunoaște ideile Dumitale? Când i-am vorbit cum ne-am înțeles, mi-a răspuns: Văd că ești sub influența lui Mariu!

Cu ocazia dării în judecată a Miniștrilor, am făcut opinie separată. Dacă ași fi știut de atunci, că darea în judecată era consecința unui protocol, al Păcei dela Cotroceni, nu m'aș fi sfiit să spun că executarea acelui Protocol, nu cade în sarcina Puterii Legiuitoare, ci a Capului Puterei Executive. — Adevărul e că Marghiloman a căutat să tergiverseze, dar alții i-au silit mâna, mai mult decât se știe. Bănuesc că de ar fi știut că Regele îl chemase la guvern, urmând sfatul lui Brătianu, probabil nu-și lua așa ușor el răspunderea actului. Din nenorocire, nu a

www.dacoromanica.ro

aflat că Brătianu l-a adus la putere, decât cu câteva zile înainte de a cădea: In ziua când Siguranța descoperind o tipografie clandestină, au dat acolo de un cufăr în care s'a găsit ciorna corectată de mâna lui Brătianu, a sumarului Consiliului de Coroană din 17 Februarie 1918.

In Septembrie Marghiloman nefiind de acord cu Regele asupra consecințelor, ducerii la Odesa a Principelui Moștenitor, a dimisionat un moment. De persista, probabil aveam un minister Arion. In primile zile ale lui Octombrie, în tren din București la Iași, D. Virgil Arion m'a întrebat: De ce nu dimisionează Marghiloman? De ce adastă să-l dea afară Regele? La 18 Octombrie seara am plecat și eu la București. De dimineață am fost pe la Porumbaru. Fostul Președinte al Senatului, m'a rugat să spun lui Marghiloman, că Brătianu a pus la cale formarea unui cabinet Mișu. Acesta, sub cuvânt că Parlamentul nu poate fi disolvat înainte de a-și fi terminat mandatul, va convoca pe cel disolvat, trimițând acasă pe cei în activitate. „Să facă dar ceva, că altfel vine Brătianu iar la guvern. Spune-i să se miște cât mai e timp!" Când am spus acestea la Senat lui Marghiloman m'a ascultat cu interes și apoi bătându-mă pe umăr mi-a zis: N'ai nici o grijă.

Luându-mi ziua bună dela Matache Dobrescu, Președintele Senatului m'a întrebat când mă întorc. I-am răspuns: După Sf. Dumitru, dacă vom mai fi atunci la putere. — Adică crezi că s'ar putea?... — Nu știu, dar eu îmi iau cu mine tot ce am în Iași.

Se știe că Marghiloman a fost concediat două zile înainte de Sf. Dumitru. Dr. Bardescu mi-a povestit următoarele, privitor la căderea lui Marghiloman: „In ajun seara, am auzit vorbindu-se de o criză ministerială. M'am dus dar de dimineață la Președinție, să văd ce zice Marghiloman. Cum am intrat, mi-a spus să nu deschid ședința la Senat, până nu vine el dela Cameră. Voia să răspundă el, la o interpelare ce-i făcuse un senator. I-am răspuns că o să fac așa, dar că în oraș se vorbește de criză ministerială. — Nici vorbă, mi-a răspuns. Am lucrat aseară cu Regele până la miezul nopții, are toată încrederea în noi! Am plecat de acolo complect liniștit. Am pornit încet spre cantina parlamentară să dejunez. Acolo câțiva deputați sar să mă întrebe, ce e cu căderea guvernului. — Uite cum zăpăciți lumea, le-am

www.dacoromanica.ro

zis. „Vin dela Marghiloman. Nu e nici vorba de criză. — Așa crezi? La Palat însă prestează jurământ Generalul Coandă și miniștrii cei noui!

Șeful de cabinet al lui Arion mi-a spus că în ziua aceea, a sosit cu el din București. In gară la Iași, au aflat de căderea guvernului. El a însoțit pe Arion la Marghiloman care le-a povestit cum l-a chemat Regele așa în grabă și cum nu îndrăznea să spună ce voia. — Ce e Sire, vrei dimisia Guvernului? Da, da, Mi-a fost cerută. — Și tu ce ai făcut, l-a întrebat Arion, n'ai zis nimic? — Ce era să zic? I-am spus că i-o trimit numaidecât și i-am trimis-o. — Quand même, a reflectat Arion, mângâindu-și mustața și uitându-se cu coada ochiului la șeful său de cabinet.

Miltiade Adamescu m'a asigurat că atunci când s'a prezintat la Cameră Generalul Coandă, el s'a dus la Marghiloman și i-a zis că ar fi bine să se ridice darea în judecată a miniștrilor. — Ba nu! Deloc. Cu asta păstrăm în mânile noastre o armă puternică, i-a răspuns fostul Președinte al Consiliului. Se înșela grozav. De făcea așa nu se dizolva Parlamentul, nu se anulau lucrările sale. Căci toate acestea nu s'au făcut decât pentrucă altfel Ionel Brătianu și colegii săi nu puteau redeveni miniștrii, până ce nu-i judeca Casația.

Jenat a fost bietul Marghiloman, când a dat ochii cu mine. M'a asigurat că chiar în seara zilei când i-am dus mesagiul lui Porumbaru, a fost la Regele. L-a întrebat dacă nu crede că a sosit momentul, să-și remanieze cabinetul pe alte baze, ori chiar să formeze alt cabinet. Regele i-a răspuns însă, că nu e nevoe, fiindcă Clémenceau i-a trimis răspuns că Franței îi este absolut indiferent, cine e la guvern. Totul este a se reveni la o acțiune comună, când va sosi timpul. Și Regele i-a zis că asta o să fie în primăvară, peste șase luni.

Așa mi-a vorbit Marghiloman, adăugându-mi că întocmai ca și mine el era de părere a se înțelege cu liberalii, dar că Brătianu a greșit grăbindu-se.

Pe de altă parte însă, știu că a negociat reântregirea paridului conservator, oferind portofoliuri ministeriale lui Mișu Cantacuzino, D. Greceanu și altor adversari de ai Brătianului. Asta pe când eu, din București la 22 Octombrie, îi scriam prin Adamescu, conjurându-l a se înțelege cu Brătianu...

www.dacoromanica.ro

Şeful censurei mi-a istorisit, că în dimineaţa zilei de 29 Noembrie i s'a adus „Viitorul" cu lista noului cabinet Brătianu. A şters-o, dar Directorul gazetei i-a spus că o şterge, nu o şterge, el tot o publică aşa cum i-a fost dată. Censorul s'a dus dar la Generalul Coandă, să-i raporteze incidentul şi să-i ceară instrucţii, ce să facă în caz că „Viitorul" va apare cu lista ministerială. Preşedintele Consiliului i-a dat ordin să-l confişte.

N'a fost însă cu putinţă a se executa acel ordin, pentrucă în momentul când apărea „Viitorul", Ionel Brătianu presta jurământ ca Preşedinte al Consiliului, în locul Generalului Coandă. Marghiloman a fost demis la 24 Octombrie, când eu împlineam cincizeci de ani, iar Ionel Brătianu a redevenit Şef al Guvernului, la 29 Noembrie, când unchiu ar fi împlinit optzeci şi trei.

In ziua aceia eu nu m'am gândit la cele politiceşti. Mă întorceam dela Ţigăneşti unde, în ajun, dusesem trupul neînsufleţit al mătuşe-mi Sultana Carada, să doarmă somnul de veci acolo, la umbra a doi stejari şi unde în clipa când îmi va veni ceasul, voi să mă ducă şi pe mine alţii. Ea murise în seara de 25 Noembrie.

Cu „muma", că aşa i-am zis, am pierdut pe a doua mea mamă. O mama ideală. Ii datorez ei mai mult decât pot spune acilea. Aproape tot ce e bun în mine, ea mi l'a însuflat. Multe porniri rele le-a smuls din sufletul meu, ori le-a îndulcit. S'a jertfit pentru mine.

www.dacoromanica.ro

CAP. X.

Partidul Progresist. — Anarhia din 1918. — La Paris. — Consiliul Dirigent. — Cabinetul Văitoianu. — Alegeri Generale. — Federația. — Cabinetul Vaida. — Anarhie mai rău ca în 1918. — Greva Tipografilor. — Viitorul Prinat. — Framântari. — Inlocuirea Dlui Vaida prin Generalul Averescu. —

Modul cum a fost demis Marghiloman a jignit cu drept cuvânt pe toți amicii lui, dar asta nu a împiedicat pe nici unul să judece mai independent. Președintele Senatului, îmi zicea a doua zi după Formarea Cabinetului Coandă: „Ai dreptate, suntem datori să rămânem toți lângă Marghiloman, cu o condiție însă: să fie mai comunicativ!"

Când în sfârșit s'a întors și el în București, m'am dus imediat să-l văd. Saloanele din casele lui erau tot atât de ticsite, ca și când revenise din Iași ca Președinte al Consiliului. Veneau acum să-i strângă mâna și să-l asigure de devotamentul lor. Nu știu însă dacă în 1925, când a murit, un sfert din aceia îi mai rămaseră credincioși. In Noembrie 1918, credeau însă toți că Ministerului Coandă, va urma unul compus din toate partidele. Așa era logic și înțelept, dar logica și înțelepciunea nu sunt musai legate de politică. Dovadă că nu numai unul din cei ce strâmbaseră din nas, când vorbisem cum vorbisem în Senat, îmi mărturisea pe șoptite că acum vede clar ce dreptate aveam când le spuneam, că greșim când ne gândim la distrugerea Liberalilor și a lui Brătianu. Mă întrebau dacă nu cred că trebue să renunțăm la numele de conservator, Gr. Cantacuzino preconiza ideia a ne zice partid constituțional, cum încercaseră junimiștii a-și zice altă dată. Marghiloman nu voia să audă de schimbarea numelui și

www.dacoromanica.ro

m'au rugat să-i vorbesc, ca să-l fac să înţeleagă că nu mai poate fi vorba de partid conservator, în România.

Socoteam că aveau dreptate, nu pentrucă poate fi ţară în care să nu existe un partid frână, dar pentrucă sub numele de partid conservator dreapta făcuse greşeli prea multe şi se dovedise incapabilă. De aceea am luat pe Marghiloman de braţ şi am trecut în seră. Mi-a spus cum a fost concediat şi ca răspuns la cele ce-i scrisesem prin Adamescu, oftând a zis: „Eram la acelaş gând cu Dumneata. Mare greşală a făcut Brătianu, că s'a grăbit!"

—Acum nu mai e vorba de asta. Griguţă zice să luăm numele de partid constituţional! — Asta nu se poate. Ar fi o laşitate, ne dăm singuri în cap!

—Nici eu nu zic, asta. Înţeleg că lepădându-ne acum de această denumire, n'ar fi elegant. Ar fi chiar o umilire de prisos. — Nu e aşa? — Absolut. Dar nu e mai puţin adevărat, că e ridicul să vezi trei grupări ce-şi zic partid conservator: amicii lui Filipescu, Carpiştii şi noi. Apoi dece să mai tăgăduim că în jurul Dumitale nu sunt decât vechii junimişti, şi că denumirea de conservator nu e nici simpatică, nici cu noroc. — Şi atunci ce să facem? — Uite ce cred eu să facem: să ne zicem conservatori-progresişti, şi apoi pe indelete, fără să se bage de seamă, rămânem progresişti sadea. Ne scăpăm de tot ce este greoi în cuvântul de conservator. — Asta primesc; mi-a zis numai decât Marghiloman.

Aşa am devenit naşul Partidului Progresist şi aşa Marghiloman a murit şef al Progresiştilor. Dar când hotăram noi astea, anarhia se întindea în ţară. Impropietărirea şi Sufragiul Universal acordat cu nesocotirea Constituţiei şi a legilor în vigoare, fusese în exemplu rău. Şi stăpânirea, care din fericire putea să se bizue pe oştire, îşi risipea autoritatea în acte de răsbunare politică când, ce avea de făcut, ar fi fost să adune pe toţi oamenii de ordine şi de legalitate şi astfel, cu puteri unite, să ţie piept valului dela Răsărit. Din pricina asta, nimeni nu se gândea la primejdia ce ameninţa ţara, când pe strade se plimbau la pas nesupăraţi bărbaţi şi femei, cântând imnuri revoluţionare şi desfăşurând steagul roşu. La 11 Decembrie i s'a strigat Regelui: Trăiască Republica şi peste patruzeci şi opt de ore, oştirea a trebuit să tragă în manifestanţi.

www.dacoromanica.ro

Pe mine m'a impresionat efectul represiunei. Căci pe Bulevardul Maria, ce de zece zile era teatrul de manifestații sindicaliste, la 14 Decembrie nu vedeai decât lucrători de ambe sexe, sindicaliștii ce înjurau surugește și blestemau în gura mare pe cei ce-i sfătuiseră „să se pue rău cu guvernul". Mai multă energie la început, ar fi permis să nu fie nevoe de represiune. Șovăelile și târguelile de a doua zi, au făcut din sângeroasa zi de 13 Decembrie, o oroare inutilă. Era fatal! Spre a fi energic, trebue să te simți tare, și tare, în Decembrie 1918, nu putea fi însă decât un guvern sincer constituțional, sprijinit de toate partidele. Totuși adevărul e că după 13 Decembrie, oarecare liniște s'a făcut în țară.

In urma represiunei dela 13 Decembrie, Marghiloman ne-a convocat la Club. „Ce se arată e grav, zicea acolo Arion. Brătianu poate să mă închidă, dar bolșevichismul distruge Societatea". Marghiloman nu prea era dumerit ce trebue să zică, asculta dar pe ceilalți ce spun. La 16 Decembrie mi-a declarat însă, că e gata să intre într'un Cabinet Averescu, alături de Take Ionescu. I-am observat că va mai curge apă pe Dâmboviță, până a se ajunge la o astfel de combinație. Până atunci, credeam că Populiștii lui Averescu, Progresiștii lui Marghiloman și Democrații lui Take Ionescu, ar trebui să caute a se apropia într'o Uniune Constituțională, ca să cerem împreună, și în așa chip încât să nu se poată refuza, revenirea la regimul Constituțional. — Cum; m'a întrebat el. — Intrucât colegiile electorale au fost împiedecate prin Decret Regal a se aduna în termenul prevăzut în Constituție, disolvarea Camerilor a devenit nulă și Parlamentul nostru ar fi chiar dator, să se întrunească și să-și reia activitatea. Așa dar nimic mai constituțional decât convocarea lui în sesiune extraordinară, spre a ratifica expropierea și a vota o lege electorală. Apoi ar declara că este loc la revizuirea întregei Constituții, și după votarea propunerei de revizuire în forma în care cere această Constituție, Parlamentul s'ar disolva singur și s'ar proceda la alegeri pentru Camere de Revizuire. — A rămas pe gânduri și peste două zile ne-a convocat iar la club. Gr. Cantacuzino a cerut ca Partidul Progresist să ia apărarea proprietarilor, loviți prin expropriere. Marghiloman părea să fie de acord cu el; dar imediat am luat cuvântul Arion, D. Mazilu și cu mine, de am declarat că Partidul e apărătorul ordinei și al legalității, dar nici

www.dacoromanica.ro

când al unei clase oricare ar fi aceea. Marghiloman ne-a dat dreptate.

—„Răsbunarea mea o să fie, că voi sfătui pe Rege să cheme pe Averescu" îmi zicea Marghiloman la 4 Ianuarie 1919. Ca orice om de bun simț, nu pricepea rostul represiunei, dacă autoritățile cochetează cu revoluționarii.

—Nu avem nici un bărbat de Stat. Ce ne-o aduce Ardealul nu știu, dar așa nu mai merge; îmi zicea, tot pe atunci, bătrânul meu profesor și liberalul neclintit ce a fost C. Nacu. Și atunci când un Nacu vorbea astfel, nimic mai firesc ca prin Februarie să fie vorba de un Cabinet militar.

Toată stima, admirația chiar pentru ofițerul ce-și da viața pentru țară, dar nimic decât întemeiată antipatie de ofițerul politician. *Cedant arma togae*, a fost și este pentru mine, un principiu sfânt. De aceea de guverne militare avem groază. Doream un minister național și parlamentar, prezidat de Pherechyde, de Averescu, sau de un ardelean. N'aveam nimic nici contra ideii ca Brătianu să fie Președintele unui astfel de guvern, dar compus din oameni de valoare din toate partidele, cu escluderea tuturor gheșeftarilor.

N. P. Ianovici m'a asigurat (la 4 Martie) că Take Ionescu scrise din Paris, că el nu intră decât într'un Cabinet format din toate partidele și din care ar fi făcut neapărat parte și Marghiloman. Tot așa mi-a spus mult mai târziu și Colonelul Caretasu amic personal a lui Take Ionescu, asigurându-mă că Șeful Democraților își dădea perfect seama că în momentele acelea nu se putea face nimic de folos țării, decât cu concursul tuturor.

Este spre cinstea lui Take Ionescu aceasta și regretabil că Ionel Brătianu nu a văzut la fel. A crezut că va fi destul a se duce la Paris, însoțit de General Coandă, D. Alexandru Vaida și Inculeț, ca să obție tot ci i se făgăduia în August 1916. Lumea nu credea că atât ar fi de ajuns, și în Martie toți își închipuiau că Regele va însărcina pe D. Maniu să prezideze un Minister în care ar fi figurat Brătianu, Marghiloman, Averescu și Take Ionescu.

In timpul acela am văzut pe Porumbaru care mi-a spus că Toma Stelian era gata să formeze un guvern, „dar nu vrea să se facă paravanul lui Brătianu". Marghiloman ne declară la club, că e gata să susție pe ori cine va „rezista pe chestiile politice și

www.dacoromanica.ro

economice, dar că în privința frontierelor trebue făcute concesiuni !"

Am eșit dela club cu Arion. — De cât Take Ionescu mai bine Brătianu, mi-a zis fostul Vice-Președinte al Consiliului. Câteva zile înainte de asta, în carnetul meu zilnic îmi ziceam : Când vor înțelege în sfârșit Marghiloman și Brătianu, că trebue să-și dea mâna ?

Habar n'aveam atunci de tratativele dintre Marghiloman și Pherechyde în acest scop. N'am aflat de ele decât mult mai târziu. Dar înțelegeam că pentru ca trecerea în Ungaria să dea rezultate bune, măcar atât trebuia să se facă.

La 5 Iulie mi s'a vorbit foarte serios de un cabinet liberal-progresist sub președinția Dlui Maniu. Rezistența a început (la 16) cu sprijinul Progresiștilor și a Ardelenilor, dar fără ca guvernul să-și schimbe caracterul.

Incă din Decembrie 1918 un prieten ardelean îmi zicea : Ai noștri de loc nu se arată încântați de Liberali și au să dovedească aceasta !

Această antipatie a Consiliului Dirigent față de Guvernul Liberal a început să se vădească, imediat după ocuparea Buda-Pestei. Din Cluj, Președintele Consiliului Dirigent bombarda Coroana cu telegrame.

Din pricina aceasta la 10 Septembrie mi s'a vorbit de o combinație foarte înțeleaptă dar care, din nenorocire nu s'a realizat : un Minister Pherechyde — Brătianu — Marghiloman. S'a crezut mai abil un Minister C. R. Manolescu, pe care Ardelenii l-au răsturnat, înainte de a eși din ghioacă. In urma acestora s'a ajuns la Ministerul Văitoianu, guvern militar și deci mie unuia absolut antipatic. Marghiloman însă era încântat. La curse (în ziua de 28 Septembrie) mi-a zis : Ministerul Generalilor era cea mai elegantă eșire dintr'o situație inextricabilă !

Eu n'am zis așa și când mai târziu, din jurul Brătienilor, am aflat că în ajunul alegerilor Brătianu i-a propus o înțelegere de care n'a voit, mi-am zis : Altă greșală !

L-am aprobat însă că a refuzat să se retragă dela alegeri cum i-a propus Averescu, și cum s'au dus cu automobilul să-i spue la Albatross, Corteanu și Stoian. Ai noștri erau gata a-și retrage listele. Intr'o ședință a Comitetului Central Electoral era chiar să se dispue așa, dacă nu mă opuneam, spunându-le că e

www.dacoromanica.ro

vorba de un act politic ce nu putem decide, în lipsa Şefului Partidului. Marghiloman foc s'a făcut, când a aflat. A venit la club unde a făcut declaraţiuni categorice, contra abţinerei dela alegeri.

Işi făcea iluzii, că abţinerea lui Averescu îi va aduce voturi multe şi va fi consfinţit ca „opoziţia Majestăţei Sale". Când colo Progresiştii n'au eşit decât treisprezece în Parlamentul în care de patru mai mulţi ca liberalii au pătruns Ţărăniştii, un partid necunoscut şi care îşi datorează naşterea, greşelei Generalului Averescu de a se abţine şi unei confusiuni. S'a crezut la ţară, că listele ţărăniste erau cele dorite de Generalul Averescu.

Ceea ce ştiu eu este că spre a obţine voturile ţăranilor, Ţărăniştii s'au servit de orice mijloc ce le-a stat la îndemână. In timpul perioadei electorale m'am ocupat nu numai de Albastru ci şi de satele catolice din judeţ. Am găsit acolo aproape pe toţi bine dispuşi şi cu entusiasm s'au angajat, să voteze lista noastră. Un lucru mi-au cerut: să nu li se mai zică Bulgari. „Noi ne-am bătut cu Bulgarii ca oricare alt român, şi apoi nici nu suntem Bulgari, că nu ne putem înţelege la vorbă cu ei şi bătrânii noştri veniţi din Banat aici, erau Sârbi, dar noi Români suntem şi vrem să fim români, dar catolici!"

Cred că erau sinceri şi contam pe voturile lor. In ziua de alegeri pentru Cameră, după prânz, mă pomenesc cu un om călare venit din Popeştii-Leurdeni. Gâfâind îmi zice: Venii într'o fugă, că mă trimiseră oamenii să vă întreb, Conaşule, dacă Dumneavoastră aţi trimis pe omul ce ne-a adus azi dimineaţă ordinul? — N'am trimis pe nimeni! Ce ordin v'a adus? — Păi să vedeţi, Conaşule, ce s'a întâmplat. A venit azi dimineaţă unul ce ne-a adunat pe toţi, de ne-a spus că e ordin dela Dumneavoastră să votăm secerea. Oamenii l-au crezut şi făcură aşa; dar în urmă ne veni frică să nu ne fi înşelat. De aceea mă trimiseră la Dumneavoastră, să vă întreb de a fost omul trimis de Dumnevoastră, ori ba!

Fără de trucul acesta, lista progresistă la Cameră mai căpăta câteva sute de voturi şi foarte probabil intra în Cameră şi Arion. Dela Senat nu m'am mai interesat de ei, fiindcă-mi dam seama că nu aveam nici o şansă.

Cu toate că în vechiul regat, ţărăniştii puseseră în minoritate pe liberali, dacă Ardelenii se ţineau de cuvântul dat la Si-

www.dacoromanica.ro

naia şi Progresiştii de ce propovăduiau prin „Steagul" [42]), în Parlamentul din 1919 se găsea o majoritate puternică pentru politica de rezistenţă.

Răposatul Dumitru Radu, Episcopul Oradiei, îşi făcea faţă în faţa mea că el a fost cel ce a convins pe Ardeleni să-şi dee mâna cu Ţărăniştii ca să iscălească pacea dela Paris. Nu l-am felicitat. Socoteam şi încă şi azi cred, că România putea şi trebue să nesocotească ordinele celor din Paris, şi să închee o pace separată cu Ungaria. Aşa am fi dobândit Banatul întreg, dictatura triumviratului Wilson-Clémenceau-Lloyd George da faliment, şi împăciuirea Europei se face mai iute şi mai lesne. Se sfârşea cu abuzul puterilor cu interese nelimitate, mai de mult şi spre fericirea lumei întregi. Din nenorocire Ardelenii ţineau să-şi arate antipatia lor de Liberalii, ce din alegeri eşiseră înfrânţi.

Iar Progresiştii şi-închipuiau că Ţărăniştii nu cereau nimic mai bine, decât a se pune sub conducerea lui Marghiloman, spre a răpune pe Brătianu. Mai toţi ziceau că Ţărăniştii nu sunt decât conservatorii de mâine, pe când în realitate ei erau stânga de atunci, de azi şi de mâine. Dar nu aşa vedeau oamenii serioşi şi de bună credinţă dintre progresişti. N'au isbutit să împingă pe Marghiloman la gesturi şi n'au avut alt rezultat decât să-l isoleze.

Când a răspuns în Cameră lui Brătianu deşi a terminat cuvântarea în aplauzele frenetice ale tuturor Deputaţilor, mai puţin cei liberali, o doamnă soţia unui fost prefect liberal a exclamat în loja din care era şi destul de tare ca să o audă şi altii: Les imbéciles! Nu atât de proşti cât i se păreau. Prin aplauzele lor Ardelenii şi Ţărăniştii căutau să adâncească prăpastia dintre liberali şi progresişti şi să-şi facă ei cari n'aveau talente, din marele talent oratoric al lui Marghiloman, o armă în contra lui Brătianu. Asta a permis ca Marghiloman să dobândească satisfacţia ce i se cuvenea, căci de adâncirea abisului e vinovat mai ales Brătianu care l-a atacat în mod „crud şi nedrept" cum a zis Marghiloman şi la care Brătianu a răspuns că a fost numai crud. In realitate a mai fost şi stângaci, căci un om abil profita de moment să ierte ce avea de iertat şi să întindă în public mâna, lui Marghiloman, ca să apere împreună ordinea de Stat şi socială

Guvernul Federaţiei nu putea face aceasta. Din pricina slăbiciunei acelui guvern anarhia ridica fruntea mai dihai ca în Decembrie 1918. Pe uliţe sindicaliştii cu femei şi copii în cap cântau imnuri comuniste şi grevele nu se mai sfârşiau.

www.dacoromanica.ro

Greva tipografilor mi-a dat şi mie de lucru. Eram preşedintele Coniliului de Adiministraţie dela Gutenberg, instituţie de arte grafice şi editură. In Consiliul de Administraţie se ciocneau părerile lui Stoian cu cele ale lui Corteanu. Directorul General al Băncei Naţiunei zicea să acordăm lucrătorilor tot ce cereau ca să nu se mai pue în grevă, iar Directorul „Steagului" să rezistăm dând afară pe toţi greviştii. N'au făcut însă nici una nici alta. Am chemat pe lucrători şi am stat de vorbă cu ei, până ce i-am convins să nu se pue în grevă nici unul. Am iscălit cu ei un contract prin care se îndatorau a nu se servi nici când în revindicările lor de arma grevei, ci să-şi supue pretenţiile la judecata unui tribunal de arbitrii, compus dintr'un arbitru desemnat de societate, altul de lucrători şi al treilea de Primul-Preşedinte al Tribunalului Ilfov, Acest tribunal avea să-şi dea hotărârea în cel mult cinci zile.

In urma acestei soluţiuni, Corteanu a voit să suspende apariţia „Steagului", ce sa tipărea la Gutenberg. Asta era treaba Partidului Progresist al cărui organ era „Steagul". Spre a decide Marghiloman a convocat Comitetul Consultativ, la ale cărui şedinţe mă chema şi pe mine din 1919. Acolo sprijinit de Arion, i-am convins pe toţi că suspendarea apariţiei foilor progresiste („Steagul" şi „Le Progrês") ar fi fost o manifestaţie inoportună şi de prisos.

In altă şedinţă a Comitelului Consultativ, Marghiloman a pus chestia persoanei ce s'ar fi cuvenit să fie ales Primat al României, în locul Mitropolitului Konon, ce fusese demis. Mi-au cerut mai întâi părerea mea, ca specialist în materie de culte. „Fiindcă vreţi să hotărâţi care trebue să fie atitudinea partdului în această chestie. cred că cei dintre ai noştri ce fac parte din Parlament, trebue să voteze pe cel pe care-l vor alege majoritatea, ori care ar fi. Evident însă că dacă ni se cere mai'nainte părerea, trebue să avem una pe care să o susţinem. Din nenorocire mă tem că nimeni n'are să ne ceară nouă avisul! — Dar dacă ni se cere, intervine Marghiloman. — Atunci cred că cel mai bun lucru de sfătuit ar fi alegerea Mitropolitului Vladimir de Repta. Mitropolia Bucovinei, care nu e nici cât Potropopia Judeţului Doljiu, nu are nici un rost; destul ar fi o episcopie cu titlul de Rădăuţi şi Cernăuţi pentru acolo. Mitropolitului Vladimir, bătrân şi slăbănog să i se dee doi vicarí, pe Vartolomeu Stăne-

www.dacoromanica.ro

scu și pe Visarion Puiu. Ei sunt cei mai de seamă arhierei. Puși la treabă, se va vedea care merită să devie succesorul lui Vladimir de Repta, care nu cred să trăiască mai mult de doi-trei ani. Tocmai cât trebue, ca să-i vedem la lucru pe acești doi.

Știu că și Partidul Liberal a discutat la club pe cine să susție la Primație și că a fost vorba de realegerea Mitropolitului Athanasie Mironescu. Un deputat a combătut cu violență soluția aceasta, care nici n'a avut mulți aderenți. Eșind din club, pe scară Vintilă Brătianu i-a zis: Se vede că ești prieten cu Mariu!

Nu știu dacă cei dela guvern au căutat să afle ce vor Liberalii, dar de ce zicem noi Progresiștii nu s'a sinchisit nimeni. Intocmai așa cum prevăzusem. Marghiloman tot avea însă iluzii. Președintele Consilului Vaida, fusese la el înainte de a pleca la Londra. Stătuse o noapte întreagă de sfat cu el, și-i ceruse să intre în guvern, ca ministru de Finanțe. Titularul se dovedise slab de tot și Vaida era decis, la întoarcerea sa din Londra, să-l treacă la Industrie în locul Dlui Bontescu. Numai faptul că D. Vaida a fost revocat pe când se afla încă în Londra, a împiedicat pe Marghiloman să devie Ministru de Finanțe în Cabinetul Vaida.

De altfel cocoane ce mergeau la Cotroceni, cu o lună înainte de revocarea Dlui Vaida spuneau, că Generalul Averescu va fi chemat din nou la guvern și foarte curând.

Totuși nu știu cine a sugerat Regelui să se adreseze lui Amos Frâncu. Ar fi urmat să i se dee Finanțele și apoi să fie însărcinat el, cu formarea unui alt guvern. In acest gând l-a chemat Regele dela Cluj. Inainte de a se duce la Cotroceni Amos Frâncu a fost pe la mine. Chiar eu, în automobilul meu, l-am condus la Cotroceni.

Distinsul avocat din Cluj, fusese zugrăvit Regelui ca șeful unui al doilea partid ardelean și avea reputația unui avocat mare. Își făcuse faima apărând pe cei trimiși în judecată din pricina Memorandului. rămăsese pasivist și în 1918 el cel dintâi a scos Clujul de sub stăpânirea Ungurească, declarându-se pentru alipirea de România imediat și fără condiții. Acestea toate la un loc făceau, a se crede că ar putea distruge regionalismul și pe regionaliștii din Ardeal.

Din nenorocire fire romantică, exaltat în acțiunile sale și om al ultimului volum cetit, Amos Frâncu nu corespunse adăstărei Regelui și celui ce-i vorbiseră de el — mi se pare Take

www.dacoromanica.ro

Ionescu. — La 12 Martie 1920, Generalul Averescu era numit Președinte al Consiliului.

Eram la Clubul Progresist când a sosit vestea revocării Miniștrilor și chemarea Generalului la guvern. Am plecat de acolo pe jos acasă. In drum pe toate fețele se citea mulțumire, ba pe Calea Victoriei am văzut doi inși îmbrățișându-se de bucurie.

Cu toate astea eu nu aș fi sfătuit pe un șef de Stat a se despărți de miniștrii săi, așa cum făcea Regele Ferdinand. Timiditatea lui nu-l lăsa a-și spune cuvântul decât în ultimul moment și când nu se mai putea altfel.

In 10 Martie 1920, lucrurile au ajuns acilea mai ales fiindcă Interimarul Președinte al Consiliului [13]), nu a voit să proroge Parlamentul, cum îi cerea Regele cu drept cuvânt, în urma manifestațiilor revoluționare din Cameră.

www.dacoromanica.ro

CAP. XI.

Întemeierea Băncei Naţiunei.— Nicu Ghika-Comănești.— Banca înflorește dar se aventurează.— Incercări de remediere.— Proect de fuzionare cu Banca Agricolă.— Svonuri.— Cracul.— Sinuciderea lui Ghika.— Un an de preşedinţie.— Incercări de salvare.— Marghiloman refuză a fi guvernator al Băncei Naţionale.— Un mare cordon ce i se datora.

Pe Stoian nu l-am cunoscut decât în clubul conservator. Ceva în urmă, mi-a spus că are de gând să fondeze o bancă şi m'a rugat să fiu Preşedintele ei. Am refuzat. Am auzit că se adresase şi lui Mitilineu cu acelaşi rezultat. Asta nu l-a împiedecat să-şi facă banca, mulţumindu-se să aibă drept preşedinte un pensionar cu avere, ce fusese pe vremuri vameş la Predeal.

O bancă modestă, in care am intrat pe vremea ocupaţiei pentrucă se găsea în drumul meu spre locuinţa mamei şi a frate-meu Nonu. Mi s'a spus că se muncea acolo. Nu m'am mirat când am auzit spunându-se că-i merge bine. Intrase în Consiliul ei Costică Dristoreanu şi Andrei Corteanu. I-şi mărise capitalul, când Stoian m'a rugat din nou să intru în consiliu, asigurându-mă că Nicu Ghika-Comănești aduce în bancă un capital însemnat şi va fi Preşedintele Consiliului de Administraţie.

In aşa condiţiuni am primit, pentrucă aşi fi dorit ca şi progresiştii să lucreze la desvoltarea economiei naţionale, să înceteze critica ce făceaŭ Partidului Liberal că ar fi un partid bancar. In mintea mea era şi asta un pas spre colaborare a Progresiştilor cu partidele de dreapta în care cel mai puternic, după răsboi, era cel liberal.

Odată intrat în Consiliu, am dat tot concursul meu celor ce voiau să facă din bancă ceva serios şi puternic. In cel mai prost caz, adunându-ne toţi prietenii lui Marghiloman la un loc şi pu-

www.dacoromanica.ro

nându-ne capitalurile noastre în bancă, putem face atât cât făcuseră Bonapartiştii, întemeiind le Crédit Lyonais. Ca să dau exemplu altora, am vândut toate acţiunele ce aveam la Generala, Marmorosch-Blanch, Banca Agricolă, Românească şi de scont, de am devenit unul din marii acţionari al celei ce avea în cap pe Ghika-Comăneşti. De altfel, însuşi Marghiloman ne ceruse să dăm tot concursul nostru Băncei Naţiunei. Intr'o zi (5 Octombrie 1919) Marghiloman m'a rugat să fac aşa ca să afle Brătienii, că el nu are nici o legătură cu Banca Agricolă şi cu Golescu. De vor să intereseze băncile progresiste la subscrierile ce deschideau, să se adreseze lui ca să le desemneze. La 17 primeam răspuns că Vintilă Brătianu „nu înţelege cu Progresiştii nici măcar o colaborare economică". Am aflat atunci că, în 1915, Banca Naţională se opusese formal la întemeerea Băncei Naţiunei, din pricina numelui ce-şi luase. Cum am aflat de lucrul acesta, am sfătuit pe Stoian să schimbe numai decât numele băncei. Nu m'a ascultat, căci nu-şi dădea seama ce greşeală era să sfideze Banca Naţională şi nici Ghika nu m'a priceput. Erau îngâmfaţi de succesele băncei ce conduceau şi plini de iluzii. Adevărul este că banca se desvolta în mod vertiginos. Asta nu era însă un cuvânt.

In toamna lui 1920, Andrei Corteanu şi Gică Ştefănescu mi-au zis că e absulut necesar ca Ghika să ia pe lângă el un om de meserie, căci Stoian e din fire imprudent şi n'are destulă experienţă. Marghiloman credea şi el că trebue adus director pe unul din băncile cele mari dela Viena ori din Praga, un moment el s'a gândit foarte serios la fuzionarea Băncei Naţiunei cu Banca Agricolă. In acest caz, ar fi luat Preşedinţia Consiliului de Administraţie, şi aveau în vedere pe D. Dobrovitz pe atunci director al Contabilităţii Generale a Statului, ca Director General al Băncilor Unite. D. Garoflid Ministrul Domeniilor ar fi fost dispus să acorde băncilor astfel contopite privilegiul de a cumpăra moşii, ca să le vândă în loturi de 50-100 hectare.

Marghiloman el însuşi mi-a vestit că Teodor Rosetti dimisionase dela Preşedinţia Băncei Agricole, pentru ca să vie el acolo şi să trateze fuziunea. Nu s'a făcut nimic, fiindcă peste câteva zile a venit la el Gr. Golescu Directorul General al Băncei Agricole, de l-a rugat să renunţe la ideea de a reintra la acea Bancă fiindcă s'ar fi opunând Banca Naţională. Aşa mi-a spus tot Marghiloman, ca să aflu că a renunţat la planul său. Când mă

www.dacoromanica.ro

gândesc că Banca Națională n'a avut nimic de zis contra lui D. S. Nenițescu care a rămas în Consiliul Băncei Agricole zece ani și mai bine, bănuesc că Marghiloman s'a grăbit când s'a lăsat de ce pusese la cale.

Banca Națiunei nu cădea, și Banca Agricolă nu încerca marile pagube ce a încercat. De aceea tare m'am întristat când am aflat că nu se mai face fuziunea. Ghika însă era încântat. Intenționa să modifice Statutele în așa fel încât să devie Președinte și Administrator-Delegat. „A présent c'est moi qui comande" mai zicea plin de încredere și de mândrie. Eu unul aș fi preferat să-l lase pe Stoian Administrator-Delegat și să aducă Director General un banchier de meserie. Apoi ași fi dorit să adune Comitetul de Direcție. Să nu se facă nimic fără știrea și aprobarea acelui Comitet. Din nenorocire Ghika s'a mulțumit cu mai puțin asigurându-ne că atât ajunge „pentru ca Banca Națiunei să întreacă în prestigiu și autoritate Banca Națională". Deaceea când acțiunele erau pe piață 720 lei și eu voiam să vând un pachet mi-a zis: „Nu vinde nici una, te rog să nu vinzi. Peste trei luni vor trece peste mie, îți garantez eu!"

A plecat cu Stoian în străinătate, și m'a lăsat pe mine să țin loc de Președinte. In lipsă-le am mers zilnic la Bancă, așa că directorii și subdirectorii m'au pus în curent cu toate afacerile curente. Se făcuseră afaceri evident bune, societățile afiliate erau în curs de desvoltare, dar prea se imobilizase capitalul. Mulți funcționari, cheltueli, luxul era de prisos și mult prea mare. Am început să reduc din funcționari. Când s'au întors în Martie 1921 din străinătate, ziceau că făcuseră minuni grație Prințului Sixte de Bourbon și lui Leroy-Duprés. Ne-au cerut să cooptăm în consiliu pe Lindenboom „un inginer cu mare capacitate financiară". Asta nu m'a împiedecat pe mine să-i spun lui Ghika că Directorul Contabilității e un incapabil, ce nu ține regulă cum se cade în scripte. Mi-a răspuns că „așa este pretutindeni după războiu, și nu trebue să mă alarmez„ fiindcă „banca face afaceri multe și mari". A recunoscut însă că trebue mobilizat capitalul și mi-a promis că va lichida câteva din societățile afiliate; lucru ce se putea face atunci foarte lesne și cu câștig. N'a făcut însă nimic, ba peste câteva zile mi-a spus că „Stoian este un génie". Lansarea Societății Sospiro era, în ochii lui, o afacere extraordinară, după urma căreia Banca va realiza câștiguri enorme și cu sigu-

www.dacoromanica.ro

ranță. Și Marghiloman tot așa vedea lucrurile, găsind că „Stoian est un débrouillard plin de noroc!"

Eu însă eram sceptic și la 24 Martie, după ce aflasem că repusese în slujbe funcționarii concediați de mine și lucrau tot ca și înainte, i-am spus lui Stoian că ași voi să mă retrag din Bancă. Am convenit ca Ghika să-mi cumpere toate acțiunele pe prețul de emisiune. Eram fericit. Spre marele meu nenoroc Miltiade Adamescu a insistat enorm de mine, să nu fac asta. Zicea că fără niciun motiv serios, aveam să dau Băncei și Partidului o lovitură. Am avut slăbiciunea să-l ascult.

Mă oprisem la ideea de a mă retrage cu încetul, refuzând reînoirea mandatului meu, când ar fi ajuns la termen. Până atunci pe îndelete ași fi vândut acțiunele, nu după Ianuarie 1922, când Ghika mă asigurase vă vor trece peste mie.

Din Iunie am plecat din oraș unde nu m'am întors decât la 18 Septembrie. In tren dela Mehadia spre București, am zărit la o încrucișare pe Stoian ce trecea în străinătate chemat de Ghika. La Banca Națiunei am găsit doar pe Murgășanu, care mi-a dat cele mai bune informațiuni despre Bancă. Prin oraș însă circulau svonuri ciudate, dar Marghiloman m'a asigurat că Stoian e un geniu, în felul lui, căci a descoperit mijlocul de a face operații minunate grație schimbului, lucru ce făcea geloase băncile celelalte. S'a întors și el în sfârșit. Când ne-am văzut (la 24 Octombrie), mi-a zis: Vezi ce bine ai făcut Maître Carada că nu ai vândut acțiunele, căci peste câteva luni ai să iei 150 lei devidendă de acțiune! M'a rugat apoi cu insistență, să dau mai des pe la bancă, fiindcă ar fi având nevoe de sfaturile mele. A doua zi mi s'a plâns de Crăciun, unui din directori, zicând că din pricina lui s'au protestat niște cecuri la Paris; iar douăzeci și patru de ore, după aceea, aflam dela el lucruri și mai grave.

Am alergat la Marghiloman pe care l-am găsit năucit și jenat, de ce-mi spusese câteva săptămâni înainte despre geniul financiar a lui Stoian. Plecă la Iași la Congresul Partidului. Mi-a lăsat o scrisoare să o dau lui Ghika cum o sosi, căci trebue să pice ca să prezideze o ședință a Consiliului de Administrație. Din cauza asta, eu am și renunțat a merge la Iași, cum promisesem.

Pe Ghika l-am văzut cum a sosit. Era complect deprimat și foc pe Stoian. In Consiliu a fost nu se poate mai penibil. Pretindea că a lăsat banca înflorind și o găsește prăbușindu-se, dar

www.dacoromanica.ro

nu da nici o explicaţie. Zilnic situaţia devenea mai gravă. L-am pornit deci pe Adamescu la Iaşi cu o scrisoare către Marghiloman, conjurându-l să vie numaidecât înapoi că se îngroaşă gluma şi Ghika l-adastă ca pe Messia. Din nenorocire nu numai că nu şi-a scurtat şederea la Iaşi, cum ar fi trebuit să facă, dar s'a mai oprit încă două zile şi la Buzău. Iar Ghika îşi pierdea tot mai mult busola.

Ultima oară când am luat parte la un Consiliu prezidat de el, şedinţa a ţinut dela şase la nouă şi jumătate seara. Inainte de ridicarea şedinţei Stoian i-a telefonat dela Preşedinţie, că Generalul Averescu i-a promis să pue la dispoziţia Băncei franci trebuincioşi pentru achitarea cecurilor neacoperite. De se făcea asta, ori dacă iscălia Ghika poliţa de zece milioane, cât cerea Banca Naţională ca să-i dea ajutor, Banca ar fi păstrat stocul de acţiuni Sospiro ce poseda până ce se ridicau, cum s'au ridicat la o mie lei bucata şi Banca era salvată.

Când i s'a comunicat ce promitea Generalul, Ghika mi-a zis: Adevărat o fi? — nu ştiu. Dar oricum o fi, adresează-te la Banca Naţională şi fă tot ce-ţi cere ea.

Acestea au fost ulimele cuvinte ce am schimbat cu Ghika. Căci m'am îmbolnăvit de inimă rea şi nu am mai putut ieşi din casă.

La 8 Noembrie 1921 dimineaţa la zece, Ghika s'a sinucis şi peste unsprezece ore deveneam atunci ceea ce refuzasem în 1915: Preşedinte al Consiliului de Administraţie al Băncii Naţiunii! Dacă n'am fost dar primul ei preşedinte, este că eram sortit să fiu ultimul, pentrucă cel ce mi-a urmat în fotoliu prezidenţial a fost preşedinte al Consiliului de Administraţie al Băncei Danubiene.

Administrator-Delegat a fost ales Andrei Corteanu, pe care-l socoteam cel mai indicat. Prevăzuse dezastrul şi-l consideram pregătit prin experienţa făcută la Băncile Populare şi ca Secretar General al Ministerului de Finanţe. Am primenit Consiliul cooptând pe DD. Tzigara Samurcaş, N. Mitescu, Radu Mandrea, Al. Chiriacescu, Gică Ştefănescu, I. Gr. Perieţeanu, Drag. Demetrescu şi G. Stoicescu.

Banca Naţiunei cu toate pagubele în acel moment, sta mai bine ca Banca Generală şi Banca Agricolă. N'a avut însă sprijinul Băncei Naţionale de loc. A fost lăsată a se sbate singură,

www.dacoromanica.ro

Dacă aşi fi căpătat un consilier technic în persoana amicului meu M.H Focşeneanu, care era dispus să mă ajute, cred că o puteam salva. Din nenorocire Banca Comercială Română nu l-a autorizat pe Directorul ei, să primească sarcina aceea.

De două ori am dimisionat dela preşedinţie, dar Consiliul de Administraţie nu m'a lăsat să plec. De două ori personal, am cerut sprijinul Guvernului. Am fost ascultat cu amabilitate şi simpatie chiar pot zice, dar n'am obţinut nimic din ce credeam indispensabil spre a salva avutul celor ce-şi pusese încredere în Ghika şi în noi toţi. Guvernatorul Băncei Naţionale, Mihail Oromolu, Vărul meu, mi-a promis în mai multe rânduri să facă ceva, din nefericire nimic n'a făcut. Sute dacă nu mii de oameni săraci şi-au pierdut astfel economiile lor, depe vremea când leul valora o sută centime aur.

După liberarea lui Stoian, Marghiloman îmi zicea : „Am crezut totdeauna că Stoian e deştept şi priceput, dar trebuia ţinut în frâu". Eu să-l ţin în frâu n'am putut, căci nici Marghiloman nici Ghika n'au făcut, ce trebuiau în acest scop. Puteam însă să ies la vreme, căci n'aveam optimismul lor. Aci am greşit rău, pentrucă nu bănuiam că se prăbuşeşte, aşa repede şi iremediabil.

De altfel adevărul este, că nu greşelile şi cheltuelile ce nu aprobam au adus dezastrul, ci Sospiro. După sfaturile lui Linderboom, Ghika şi Stoian s'au avânturat într'o afacere ce tot atât de uşor ar fi îmbogăţit rău Banca, cum au şi doborât-o. Apoi în momentul crizei Marghiloman s'a derobat, Ghika s'a împuşcat şi pe Stoian l-au arestat. Dacă aşi fi ştiut tot ce mi-a spus Stoian, după ce a fost liberat, puneam picioarele în prag. Aşa am făcut tot ce am putut.

La 23 Mai 1922, am fost la Vintilă Brătianu, cerându-i ajutor, i-am propus să-i dau Banca pe mână, numai să salveze pe acţionari. Mi-a promis că o să vorbească celor dela Banca Naţională şi dela Banca Românească. Mi-a cerut să-mi schimb Consiliul ; dar când l-am rugat să-mi desemneze el pe cine vrea să pun acolo, m'a trimis la acţionari. In teorie avea dreptate, dar în practică asta echivala cu un refuz.

O ultimă încercare am făcut la 27 Octombrie, ducându-mă la Ionel Brătianu. L-am rugat să facă şi el cu Banca Naţiunei ce făcuse guvernul din Danemarca cu Banca Landesmann, dar mi-a răspuns că statul român n'are parale ca să poată face ce-au fă-

www.dacoromanica.ro

cut Danezii. I-am cerut atunci să prelungească moratoriul Băncei pe doi ani printr'o lege, şi, în schimb Statul, să desemneze pe Administratorii şi Cenzorii Băncii, oameni capabili şi de ispravă. Mi-a promis că o să vorbească de asta lui frate-său, Ministru de Finanţe. I-a vorbit şi dacă nu a făcut mai mult, cel puţin a împiedecat Banca să fie acaparată de un consorţiu ce-şi asigurase concursul câtorva politiciani.

A doua zi după ce m'am întâlnit cu Şeful Guvernului, am convocat Consiliul de Admisistraţie la mine acasă şi mi-am dat demisia. In unanimitate mi-au respins-o. Am acceptat dar să semnez ca Preşedinte raportul către Adunarea Generală, în care am sfătuit pe acţionari să facă procese moştenitorilor lui Ghika şi ca să nu anuleze tranzacţia cu Leroy-Duprés. La Bancă n'am mai călcat însă. M'am mulţumit doar a mă interesa de tratativele cu Banca Naţională, sfătuind pe acţionari să scimbe numele Băncei în cel de Banca Danubiană, cum preconizasem de mult şi pentrucă în schimb Banca Naţională făgăduise un sprijin, pe care nu l-a dat.

In Octombrie 1922, mi s'a propus să mi se cumpere toate acţiunele mele cu 410 lei bucata. Am refuzat. Mi se părea că ar fi fost o dezertare dela datoria mea de Preşedinte, de a apăra până la ultima clipă interesele tuturor acţionarilor. Celui ce-mi zicea că fac o greşală, i-am răspuns: M'am născut ca să zic aşa în trăsură, am trăit în automobil, dar ca să-mi ţin fruntea sus în faţa oricui, prefer de acum înainte să merg în tramvai, ori chiar pe jos.

Depe urma Băncei Naţiunei am pierdut trei sferturi dintr'o avere formată din două moşteniri, muncă şi economie. Dar nu e nimic! Conştiinţa mi-e împăcată. Dumnezeu nu m'a lăsat să mor de foame, nici în urma acestui crac.

Dela începutul lui Decembrie 1921 prin băncile cele mari din Bucureşti, se lăţise vorba că la 1 Ianuarie va fi numit Guvernator al Băncei Naţionale, în locul lui I. G. Bibicescu căruia îi expira atunci mandatul, Marghiloman. Mai toţi, — zic mai toţi numai ca să nu zic toţi— găseau alegerea excelentă. Când l-am întrebat pe Marghiloman de unde a pornit svonul, mi-a zis: „Din cercurile guvernamentale, fiindcă mie mi-a vorbit ceva în sensul acesta Argentoianu, dar m'am făcut că nu pricep." M'a întrebat apoi ce aşi zice de numirea lui Mitilineu ori a lui Arion. I-am zis, că dela noi din partid cel mai indicat, ar fi Mitilineu.

www.dacoromanica.ro

Mai târziu, am aflat însă că Regele îl rugase să primească succesiunea lui Bibicescu. De mi-ar fi spus aşa, nimic nu m'ar fi împiedecat să-i arăt, că asta înseamnă că Regele era decis a nu se mai adresa lui ca la un şef de partid, şi i-o spune în chipul acesta. De aceea, probabil, ascundea Marghiloman de unde pornise svonul. De mi-ar fi mărturisit totul i-aşi fi spus verde că trebue să primească ce i se oferea şi să disolve Partidul. Aşa cum a făcut după încoronarea dela Alba-Iulia, când i-am zis, Dumitale era dator să-ţi dea Marele Cordon al Ordinului Carol. Nendându-l nimănui cordonul acela, se putea zice că a fost numai un gest nepoliticos. Dar când l-a dat lui Saligny şi Dumitale nu, nepoliteţa asta dobândeşte o semnificaţie politică. Cine ştie câţi printre rânduri, înţelege că a voit să arate că nu te mai consideră şeful unui partid de guvern. — Ai observat asta ? Aşa e, era dator să-mi dea cordonul ordinului Carol ; mi-a răspuns roşindu-se până în vârful urechilor.

M'a durut mult să vorbesc aşa, dar văzându-l cât era de optimist, dragostea sinceră ce aveam de el m'a obligat să-i spun adevărul în faţă. Aşa aş fi făcut şi în Decembrie 1921, dacă ştiam că Regele îi ceruse, ca un serviciu, să devie Guvernator al Băncei Naţionale. Dar în optimismul lui iremediabil, Marghiloman era convins că de cade Averescu, Regele nu va avea încotro şi-l va însărcina pe el cu formarea guvernului. Optimismul acesta i-a făcut cele mai mari boroboaţe lui Marghiloman.

www.dacoromanica.ro

CAP. XII.

Alegerele generale din 1920. — Pentru un cartel cu liberalii. — Alte convorbiri cu liberalii. — Optimismul lui Marghiloman. — Cochetării cu țărăniștii. — Intrevederea dela Lugoj. — Criza din Decembrie 1921. — Negocieri. — Dimisia Generalului Averescu. — Cabinetul Take Ionescu.

Ardelenii mai mult tact politic de ar fi avut în Martie 1920, puteau împiedeca disolvarea Parlamentului. Sprijinind alături de liberali și de progresiști Cabinetul Averescu, erau stăpâni pe situație și regimul averescan ar fi dăinuit doar câteva luni. Luând atitudinea aceea revoluționară ce se știe, au făcut pe placul Generalului, care a dobândit din pricina aceasta disolvarea ce dorea.

Progresiștii pretindeau că Averescu-și pierduse din popularitate, și că în Parlament vor reintra mai mulți decât erau în cel disolvat. Nu asta era însă părerea mea. Când avocatul Porsena pe care-l aveam colaborator la societatea Gutemberg pe care o prezidam, m'a întrebat câți progresiști cred că vor pătrunde în viitoarele camere, i-am zis: Nici unul.— Cum, nici Marghiloman? Nici! Și totuși cât p'aci a fost să intre unul în Senat și acela să fiu eu.

Două zile înainte de începerea alegerilor de Cameră, am primit o telegramă din Lugoj, să mă duc la Lupeni să candidez acolo pentru Senat. Telegrama făcuse trei săptămâni în drum și eu n'am voit să plec până nu am votat, ca nu cumva voturile mele să-i lipsească lui Marghiloman. Când am sosit în Lupeni, expirase termenul cerut pentru depunerea candidaturilor. Am cinat la Protopopul Zugravu, care m'a găzduit, și a doua zi în zori, am luat drumul înapoi spre casă. De porneam acolo îndată ce primisem depeșa, probabil mă alegeam. Că și așa Guvernul a pi-

www.dacoromanica.ro

erdut toate locurile acolo atât la Cameră, cât şi la Senat. Bănuesc că tocmai din pricina că guvernul se simţea slab la Lupeni, telegrama ce mă chema acolo a făcut douăzeci şi una de zile din Lugoj la Bucureşti.

In Bucureşti am făcut campania electorală cu Arion, care-mi zicea pe drum în vizitele electorale: Dacă vom face ceva la alegeri, va trebui să ne gândim la o fusiune cu alţii. Dacă însă rezultatul va fi prost, trebue să lichidăm. Dacă alegătorii nu mai vor de noi, siliţi suntem să tragem consecinţele voinţei lor. Marghiloman nu poate avea egoismul să ţie legaţi de el, oameni cari altfel ar putea fi folositori ţărei.

Tocmai de aceea m'am gândit eu la un cartel cu Liberalii. Şi fiindcă Marghiloman pomeneşte de asta în memoriile lui trebue să pun lucrurile la punct. Văduva lui Ion C. Brătianu era moartă atunci şi nu cu dânsa am vorbit eu, ci cu fiica ei cea mai mică, tot Pia Brătianu, dar domnişoară, nu doamnă cum se citeşte în memoriile lui Marghiloman.

Celei ce azi i se zice Dna Pia Alimănişteanu, i-am scris în ziua de 21 Aprilie 1920, cerându-i o întâlnire. Mi-a răspuns că mă adastă a doua zi, la zece dimineaţa. M'a primit într'un mic salonaş, în odaia în care altă dată locuia unchiul meu, şi am stat două ore de vorbă. M'a ascultat şi mi-a promis că va spune lui Ionel ce doresc eu. A venit acolo şi Dna Tatiana Niculescu-Dorobanţu, care dacă a auzit de ce era vorba a exclamat: Asta e o idee fixă la Dumneata şi, crede-mă, ideile fixe nu sunt sănătoase. Mai bine mă ascultai pe mine la Iaşi, când ţi-am zis să demisionezi din Senat şi să reintri în Partidul Liberal!

Totuşi în ziua de Sf. Gheorghe, la cinci după prânz, Pia Brătianu m'a chemat la telefon şi mi-a vorbit aşa: „Ţi-am făcut comisionul. Ionel ştie cât ai lucrat pentru împăciuire. Trebue însă să ştii că şi el, când a revenit în Bucureşti, a împiedecat orice acţiune contra Marghilomaniştilor. Şi mai trebue să ştii că în ajunul alegerilor de astă toamnă, el a trimis răspuns lui Marghiloman să înceteze orice luptă, şi tot ai Dumneavoastră au început să dea în el. Acum nu crede folositor un cartel al opoziţiei, pentrucă de pe urma lui ar câştiga partidele extremiste. Te roagă însă pe Dumneata să stărueşti de amicii Dumitale să înceteze atacurile, pentruca aşa mai târziu să fie cu putinţă acordul partidelor de ordine",

www.dacoromanica.ro

Am raportat imediat lui Marghiloman rezultatul acestui demers făcut de mine, din propriu imbold și fără știrea lui. A găsit că făcusem bine și a dat imediat ordine gazetelor progresiste să înceteze orice atac în contra Liberalilor, autorizându-mă să-i comunic lui Ionel Brătianu, că e de acord cu ce pretinde dela progresiști în vederea unei viitoare colaborări. Prin Mai, Marghiloman era convins că atacat de ardeleni și de țărăniști, guvernul Averescu se va prăbuși și Regele va chema la guvern pe liberali și pe progresiști. Visul meu. In ziua de 1 Septembrie îmi zicea: „Înțeleg Liberalii că trebue să ne dăm mâna? Căci dacă e posibilă colaborarea cu ei, cu Take Ionescu e cu neputință. Ar fi un dezastru moral!"

Știindu-l pe Marghiloman în astfel de dispoziţiuni nimic nu m'a mirat mai mult, decât să văd că „Steagul" începe iar să se lege de Liberali. Din pricina asta (la 16 Septembrie) l-am găsit pe Marghiloman furios pe Corteanu. „Putea să-l atace personal pe Corbescu, dacă vrea, deși între noi: ce temei poate pune cineva pe spusele lui Filoti?"

Am continuat dar să mă străduesc să-mi văd visul împlinit. Stând de vorbă cu D. Mihail Berceanu, i-am spus că eu unul cred că dacă i s'ar propune, Marghiloman e gata să intre într'un cabinet presidat de Ionel Brătianu. Peste câteva zile, D. Berceanu m'a rugat, în numele lui Ionel Brătianu, să-l întreb lămurit pe Marghiloman, dacă ar fi dispus să intre într'un cabinet Brătianu și dacă mă autoriză să-i declar acest lucru, în numele lui.

La 17 Decembrie 1920 cerându-i dar autorizarea, Marghiloman mi-a zis: Dragă Mariu, situaţia e prea gravă ca să mă uit la altceva decât să salvez ce se mai poate salva. Pe mine să mă cheme Regele, refuz să formez un guvern de partid. I-am zis lui Arion, să-mi arate în partid la noi, cei desemnați să fie miniștri de Interne, de Externe, la Finanțe și la Comunicaţii! Numai printr'o colaborare cu oameni de mâna întâi se mai poate face ceva și de Liberali nu ne desparte nici o chestie de principii: „Am revăzut dar pe D. Berceanu în ziua de 24 Decembrie, de i-am dat răspunsul lui Marghiloman, așa cum m'a fost autorizat. La 25 mi-a zis că Brătianu dorește să fie bine înțeles, că el formează guvernul și împarte portofoliile. Asupra împărțirei portofoliilor s'ar putea înțelege de mai'nainte în secret cu Marghiloman. Esențialul e că pentru lumea cealalaltă să fie clar că el și

www.dacoromanica.ro

numai el, a format cabinetul, ca să se poată spune că Liberalii au venit la putere şi că ei au chemat pe alţii la muncă, în folosul ţărei. Mi se cerea să spun toate astea lui Marghiloman şi să-l întreb de admite colaborarea în astfel de condiţiuni.

Fără să mă gândesc mult, am declarat sarcina aceea, zicând Dlui Berceanu că mie astea mi se par amănunte ce trebue să le resolve Brătianu singur, când va sta de vorbă cu Marghiloman. Acest din urmă, ţinut zilnic în curent cu aceste convorbiri, m'a aprobat. Cred însă că dacă Brătianu, tare pe răspunsul ce obţinuse, s'ar fi dus la Marghiloman, dobândea tot ce ar fi dorit, deşi în jurul Şefului Progresiştilor se învârteau şi de cei ce căutau să împiedice înţelegerea cu Liberalii, făcându-l să creadă că de se ţine dârz, va fi chemat el să formeze Ministerul.

Fiindcă ştiam de aceste intrigării n'am fost mirat (la 28 Decembrie) când mi-a zis: „Dumneatale-ţi spun ca să ştii, că chiar de voi fi eu chemat de Rege să formez cabinetul numai cu oameni din partidul nostru, lui Arion nu-i pot oferi decât cel mult preşedinţia uneia din camere. E slăbit, se vede asta şi din scrisul lui". Iar la 5 Februarie 1921, îmi zicea: „Ţin să ştii, că deşi ascult propunerile ce-mi vin din partea Ţărăniştilor, n'am absolut nici o încredere în ei. Sunt încredinţat că mântuirea ar fi o înţelegere cu Liberalii şi cu Ardelenii".

Tot din gura lui, am aflat că în ziua de Duminică 13 Februarie fusese D. Iuliu Maniu pe la dânsul şi că au stat un ceas de vorbă. Rămăsese cu impresia că D. Maniu credea că o să fie în curând, chemat să formeze cabinetul, căci îi zisese că Federaţia va fi rechemată la guvern. —

O lună mai târziu — Ciocârdia, deschizându-mi uşa, m'a luat de braţ şi m'a condus în fumoar, ca să-mi vorbească aşa: „Patronul e atât de sigur că vine la putere, spune la atâţia că va fi însărcinat cu formarea cabinetului, încât de nu va fi chemat curând de tot la guvern, apoi desigur că e slăbit. Un om cu mintea întreagă nu vorbeşte în aşa fel, decât atunci când e absolut sigur că o să se întâmple ce spune". In sfârşit, secretarul favorit a lui Marghiloman m'a rugat să-i mai tai din iluzii, când mi-o vorbi în felul ăsta. Mie însă nu mi-a vorbit tocmai aşa. Mi-a zis doar că au fost iar la el DD. Maniu şi Vaida, şi că ar dori să se înţeleagă bine cu ei „se poate declara Regelui că e gata".

In altă zi (28 Martie) mi-a spus că fusese la Palat cu două

www.dacoromanica.ro

zile înainte, şi Regele l-a asigurat că dacă Federaţia se înţelege cu el, va cere dimisia guvernului şi se va adresa lui pentru formarea cabinetului. „Am să mă duc la Vaida să-i spun că de nu cad de acord cu noi, vin Liberalii". — L-am ascultat cu atenţie şi dacă a terminat, i-am zis: Toate astea sunt bune, dar eu voi să fiu necontenit sincer cu Dumneata. Dea Dumnezeu să mă înşel, dar îţi declar că eu sunt convins că toate pertractările astea ale Dumitale cu Maniu şi cu Vaida, n'au să ducă la nici un resultat. Fiindcă ţin din toată inima la Dumneata, te sfătuesc să-ţi dai mâna cu liberalii. Nu sunt de părere să primeşti un portofoliu din mâinile lui Ionel Brătianu, dar cred că trebue să-l susţii aşa cum a susţinut Beizadea Mitică pe Ion Brătianu. N'ar fi estetic, să-ţi sfârşeşti cariera ca ministru al lui Ionel. Dă însă lui Brătianu colaboratorii de care are nevoe şi cere Preşedinţia Senatului. Aşa mi se pare mie bine şi frumos!"

— Ai perfectă dreptate! Şi eu mă gândesc să cer de la Brătianu, preşedinţia uneia din camere; mi-a zis în urmă şi apoi ne-am despărţit.

Am pornit în Oltenia de am petrecut Paştele, la moşia unui prietin din Gorjiu, iar de acolo ne-am dus la Lugoj. — Era în toiul alegerei de la Oroviţa, unde Partidul Naţional susţinea candidatura lui Valeriu Branisce, dar unde a reuşit candidatul guvernamental. D. Vaida care fusese acolo, după alegere s'a oprit în Lugoj şi a fost găzduit, ca şi noi, la Episcopie. Am fost dar împreună necontenit, două zile întregi. Cum era firesc, mai numai politică am vorbit. Intr'o seară aşa ne-am întins la vorbă, de ne-a apucat trei dimineaţa în salon. A doua zi înainte de amiazi m'a luat la o parte şi mi-a zis: M'am gândit la cele ce mi-ai spus. Credinţa mea este că ar fi bine ca D. Marghiloman să intre în guvern sub preşedenţia lui Maniu. Aşa aşi dori eu. Dar dacă nu se poate, apoi mă gândesc că ar fi bine să iau eu Preşedenţia Consiliului, angajându-mă pe cuvânt de cinste să o cedez Dlui Marghiloman peste trei luni. Vorbeşte te rog în sensul acesta Dlui Marghiloman. „Când a plecat din Lugoj, strângându-mi mâna mi-a mai zis încă odată: „Apoi vezi te rog, nu uita ce vorbirăm!"

Când i-am spus lui Marghiloman de ce este vorba, mi-a zis: Am să mă gândesc, dar mai întâi să vorbesc cu Stere. — Nepricepând prea bine ce rost avea aci Stere, i-am ripostat:

www.dacoromanica.ro

Principalul e să vezi pe Rege. — Evident! Dar voi să știu Stere și Mihalache, pe cine vor ei ca Președinte al consiliului. —

Din pricina asta, cel dintâi am fost eu la Regele și numai în urmă Marghilman. „Cât voi trăi nu mai fac eu vre-un ardelean șef de guvern" mi-a zis. — Cu toate astea, Sire, pentru a se ajunge la o soluție convenabilă, va trebui trecut pe acolo. De altfel pentru câteva săptămâni și având alături pe Marghiloman, nici un ardelean oricare ar fi el, nu poate fi primejdios, i-am obiectat.

Dacă și Marghiloman i-ar fi vorbit așa, probabil Regele ar fi acceptat soluția. Marghiloman a fost încântat și cu nădejde că așa se impune el, de la început. Un deputat ardelean îmi spunea însă că D. Maniu, dacă e vorba de un regățean ca președinte, ar preferi pe Toma Stelian ori pe D. Barbu Stirbey. —

Dlui Vaida ce se întorsese în București, eu îi datoram un răspuns. L-am întrebat dar pe Marghiloman, ce să-i spun. A dat din umeri și mi-a zis : Nu știi că Regele nu vrea de președinția lor ? — Bine, dar ceva trebue să-i spui și din partea Dumitale. — Spune-i că eu sunt gata să intru în guvern, sub președenția ori cui va voi Regele.

Un refus politic, ce am căutat să-l transmit cât mai politicos Dlui Vaida, la 17 Iunie. — El, mi s'a părut mai puțin entusiast de Marghiloman. M'a întrebat dacă nu cred, că s'ar putea face ca Regele să dea Președenția Consiliului Generalului Coandă, care ar forma un Cabinet cu Marghiloman și cu Ardelenii. Esprimându-mi mirarea cum de se gândește la Generalul Coandă, mi-a răspuns că nu trebue să mă mir fiindcă Generalul e „bun pentru orice".

Din ziua aceea nu mai am revăzut pe D. Vaida, decât în dimineața când P. Man a venit de m'a luat pe nepusă masa acasă la Dumnealui. Era în ajunul deschiderei sesiunei parlamentare din Noembrie. Fusese la Rege și era informat că Regele va cere Generalului Averescu așa schimbări în mesaj încât va fi silit să dimisioneze. D. Vaida sfătuise pe Rege să formeze un minister de funcționari sub președenția Dlui Maniu și în care Marghiloman ar fi fost Ministru de Finanțe. Când i-am spus astea lui Marghiloman, a dat din umeri.

El era vexat de ce Ardelenii, în Iulie, eșiseră din Cameră alături de Liberali. Fusese asigurat că au făcut așa pentrucă D.

www.dacoromanica.ro

Maniu le-a spus că, în nici un caz, Coroana nu-i va chema la guvern decât împreună cu Liberalii. Marghiloman s'a plâns Regelui şi Regele, îngânând, îi răspunsese că tot ce a zis Dlui Maniu a fost că, pentru ca să vină la putere Ardelenii trebue să se uniască cu Liberalii sau cu Progreşiştii.

In toamnă, însă Ardelenii erau convinşi că Ministerul Averescu nu mai poate dăinui, dar aveau groază la ideea că ar putea să-i urmeze un guvern liberal. Nu mai ştiau ce face ca să împiedice această eventualitate. DD. Sever Dan şi Man, veneau adesea pe la mine. Ei se osteneau să înjghebe un bloc care sub conducerea Dlui Maniu, să ia guvernul în urma căderei Generalului Averescu.

Adevărul este însă că din Iulie Regele l-asigurase pe Brătianu că Averescu nu va mai deschide sesiunea Parlamentară şi-l va chema pe el la guvern. In acest scop i-a făcut Generalului dificultăţi la iscălirea Mesajului, dificultăţi ce au fost aplanate graţie abilităţii lui Take Ionescu, care râvnea el succesiunea Generalului şi au trebuit să i-o dea chiar, aşa pe o lună. —

Generalul Averescu făcuse încercare să se menţie. La 10 Decembrie, Marghiloman mi-a spus că intră în cabinetul Averescu, dar se luptă să mai smulgă un portofoliu, pentru Mitilineu. Lua Finanţele, era decis să-l facă pe Grigore Carp Secretar-General şi pe Arion să-l numească Guvernator al Băncei Naţionale. Aşa mi-a spus atunci.

Peste trei zile, tot Marghiloman m'a vestit că la 11 dimineaţa Averescu îşi trimite dimisia Regelui şi până seara se va forma un Minister Coandă-Marghiloman-Vaida. Acasă la Marghiloman toţi erau în nouri. După mine intra la el Duiliu Zamfirescu. Vizita Preşedintelui Camerei, li se părea semnificativă. Singur Panait Vizanti, mai sceptic, când l-am întrebat dacă e şi el tot aşa de sigur ca şi ceilalţi, mi-a răspuns: Eu aştept să văd lucrul făcut, nu mă iau după vorbe!

Avea dreptate! Căci la 5 după prânz Take Ionescu a fost însărcinat cu formarea cabinetului, ce nu ar fi trăit nici douăzeci şi patru de ore, fără prorogarea Camerilor, ce i-a permis să tărăgânească treizeci de zile. —

www.dacoromanica.ro

CAP. XIII.

Pertractări. — Marghiloman autorizat să declare Regelui că Ardelenii şi Averescanii vor sprijini un cabinet format de el. — Cabinetul Ionel Brătianu. — Blocul opoziţiei nu se poate înfăptui. — Declinul Progresiştilor. — Moartea frate-meu Nonu. — La Albatros. — D. Maniu sfătuit să meargă la încoronare. — Revizuirea Constituţiei. — Egalitatea Cultelor. — Generalul Averescu se întâlneşte cu D. Iuliu Maniu în Bulevardul Mar'a.

Două zile în urma constituirei cabinetului Take Ionescu, au venit la mine doi deputaţi ardeleni exasperaţi. Mi s'au destăinuit ce erau decişi să facă în cazul când lui Take Ionescu ar urma Ionel Brătianu. M'am înspăimântat şi le-am zis, că la ce se gândesc este o nebunie, de care nici să nu mai vorbească. Atunci ce vrei să facem; m'a întrebat unul din ei. Pentru mine e clar ce este de făcut. Prorogarea Parlamentului prin Decret Regal publicat în Monitor e nulă: căci în timpul sesiunei, Regele nu poate vorbi Camerelor decât prin mesaje citite Parlamentului de miniştri răspunzători. De aş fi fost Preşedinte al uneia din Camere, eu deschideam şedinţa şi m'aşi fi declarat în permanenţă până ce mi s'ar fi comunicat prin mesaj proorogarea. Aşa s'ar împiedeca lovituri de Stat ce nu se mai sfârşesc, care o să ne ducă la un ţarism sui generis. — Tocmai de aceea, noi am hotărât ce ţi-am spus; mă întrerupe celalt. — Tocmai de aceea, trebue să daţi pilda supunerii la Constituţie, ca să-i silim pe toţi să-i respecte litera şi spiritul. — Dar cum? — Să constituim un bloc constituţional, prin înţelegerea între Averescu, Marghiloman şi Maniu. Câteşi trei să iscălească un manifest către ţară, arătând că şi-au dat mâna spre a împiedeca desfinţarea de fapt a regimului parlamentar şi pentru a se revizui Constituţia, respectându-se toate formele cerute în acest sens. La redeschiderea Parla-

www.dacoromanica.ro

mentului, Președintele, înainte de orice să dea citire unei propuneri de revizuire a Constituției și să dispue recitirea ei peste cincisprezece zile, cum zice Constituția.

M'au luat pe sus să spun asta Dlui Vaida. Dupăce m'a ascultat, fostul Președinte al Consiliului m'a trimis la Marghiloman. „Noi facem tot ce o zice D. Marghiloman" m'a asigurat dânsul, adăogând însă că personal crede că s'ar putea face ceva și cu Take Ionescu, fără Averescu. I-am zis că e imposibil și am pornit în strada Mercur cu D. Sever Dan, unde am stat câteși trei de vorbă mai bine de două ore.

D. Sever Dan ne-a zis, că se teme de D. Maniu să nu vrea de o colaborare cu Generalul Averescu. — Avem nevoe de General, i-a spus Marghiloman, ca Parlamentul actual să convoace Camerile de Revizuire. Prin Adunări Naționale se pune în discuție însăși forma de guvernământ. Eșim definitiv din legalitate, pentrucă Adunări Naționale nu cunoaște Constituția.

Astea toate s'au petrecut la 20 Decembrie înainte de amiazi. A doua zi Marghiloman m'a chemat de urgență și m'a rugat să merg să poftesc pe D. Maniu să vie la 22 la el, la o consfătuire cu Generalul Averescu. Fiindcă nu știam unde stă D. Maniu, m'am dus la D. Vaida să-i aflu adresa. D. Vaida foarte gentil s'a însărcinat să-i ducă dânsul invitațiunea și să-l sfătuiască, a se duce negreșit la Marghiloman. Nu a pierdut însă ocazia să-mi spue, că el personal ar dori o înțelegere cu mai multe partide și sub președinția lui Take Ionescu. — Eu personal ași dori, i-am răspuns un Minister Pherekyde din care să facă parte Brătianu, Marghiloman, Averescu, Take Ionescu și Maniu, pentrucă apoi cu ocazia revizuirei Constituției să ne deosebim pe principii, nu pe vorbe! Dar acum nu este chestia de ce voim noi, ci de ce se poate.

La 23 am primit câteva rânduri de la D. Sever Dan, prin care mă ruga să stărui ca Generalul Averescu să facă o vizită Dlui Maniu și Marghiloman alta Dlui Iorga. Numai așa D. Maniu poate veni în strada Mercur, să stea de vorbă cu Generalul. In sfârșit după trei zile de tocmeală, a reușit Marghiloman să adune la el pe Generalul Averescu, D. Maniu, și D. Vaida. Câteși trei aceștia l-au autorizat, să declare Regelui că un cabinet format și presidat de el va avea sprijinul atât al Partidului Poporului cât și al Partidului Național. I-au promis că în urmă-i vor merge și

www.dacoromanica.ro

ei la Palat, să confirme Regelui cele ce-l autorizaseră să-i declare.

Imediat Marghiloman s'a înfățișat Regelui și s'a întors de la audiență încântat. Regele îi spusese că Ministerul Take Ionescu e de scurtă durată. Fusese impus numai de faptul, că în ultimul moment Ardelenii au refuzat să intre într'un cabinet Coandă.

Acest amănunt, când mi l-a spus Marghiloman, pe mine m'a pus pe gânduri. Explicându-i de ce mi se pare straniu (de va fi fost așa) că Ardelenii au făcut să cadă Cabinetul Coandă și Marghiloman a mai pierdut din entuziasmul lui. I-am zis că amicul Aurel Solacolu m'a asigurat, că în ziua când s'au adunat în strada Mercur la Marghiloman cu Averescu, DD. Maniu și Vaida dejunară în strada Carageale la Alecu Constantinescu. „Nu admit atâta duplicitate, a esclamat Marghiloman. Și apoi au fost atât de categorice declarațiunile ce ne-am angajat să facem Regelui."

Ardelenii ar fi dorit ca episcopatul lor să ia față de Rege poziție, anunțându-l că se solidarizează cu ce va face Partidul Național. Foarte cuminteşte însă episcopii s'au dat la o parte. Atunci am fost rugat să duc eu un mesaj neplăcut Regelui. Bineînțeles nu m'am pretat nici eu la acest lucru, dar le-am promis că voi face să parvie Regelui acel mesaj. La 3 Ianuarie 1922 am fost la cine putea vorbi orice Regelui. I-am spus că eu personal nu cred că vor face ce zic, dar că, în tot cazul, e bine ca Regele să știe ce s'ar putea întâmpla. Mi s'a promis că se va repeta Regelui cele ce doresc să afle. Așa s'a și făcut. Mi s'a cerut să spun spre a se repeta Regelui și ceea ce cred eu că ar fi de făcut. „Mie unul mi se pare că Ministerul actual nu se poate menține fiindcă Generalul Averescu e stăpânul majorității și-l va răsturna imediat ce se adună Camerile".— Cred și eu tot așa, și tocmai de aceea aș dori să spun Regelui ce crezi Dumneata că trebue să facă, în acest caz mai mult decât probabil ?.— Mi se pare că cel mai nimerit ar fi să însărcineze pe Marghiloman, cu formarea unui cabinet, care să prezideze formalitățile indispensabile spre a se decide revizuirea Constituției. Cu chipul acesta Regele i-ar da lui Marghiloman satisfacția datorită !— Dar nu mai are partid !— Aproape așa ! Dar nici nu mă gândesc la o guvernare mai lungă de șase săptămâni, cât trebue ca Parlamentul să voteze revizuirea și să se disolve dela sine. Odată cu disolvarea de drept a Camerilor, ar dimisiona și guvernul, pentru ca Pherekyde să fie însărcinat cu formarea Cabinetului menit cu

www.dacoromanica.ro

prezidarea alegerilor și înfăptuirea revizuirei.— Și cu cine să formeze D. Pherekyde Cabinetul?— Cu Brătianu, Marghiloman, Take Ionescu, Maniu și Generalul Averescu.— Și cu Averescu? — Da, și cu Averescu, pentrucă trebue Constituția de mâine să ese din colaborarea și învoirea tuturor.— Pare că Liberalii, au câștigat în popularitate. Ce zici?— Da, au câștigat oarecari simpatii. Dar nu e destul. Acțiunile Băncei Națiunei care în Noembrie, se vindeau cu 20 lei bucata, acum s'au ridicat la 50. Este o ridicare a lor evidentă, dar pe mine care am câteva mii și mă costă 430 lei bucata, tot sărac mă lasă. Liberalii sunt mult mai puțin inpopulari ca în 1919, dar nu au căpătat atâta popularitate cât le-ar trebui, ca să guverneze singuri.

Atât mi-a ajuns, ca să pricep că, după Take Ionescu vine Brătianu. Când i-am spus asta lui Marghiloman, a deschis ochii la mine, i-au îmbobocit obrajii și a esclamat: Va să zică, se confirmă știrea ce mi s'a dat.

Și în adevăr la 18 Ianuarie, Ionel Brătianu prestă jurământ pe Constituție pe care o violă convocând Adunări Naționale de revizuire. Se pare că Brătianu a crezut că va isbuti să introducă în guvern și pe Ardeleni. Știu positiv că a spus cuiva, că i-a dat Dlui Maniu tot ce a cerut, afară de un minister particular pentru Ardeal; dar că văzând că D. Maniu făcea chestie esențială din creiarea acestui departament, Brătianu a sfârșit să admită și astă condiție, însă i-a declarat că ia el conducerea acelui departament, lucru ce nu l-a satisfăcut de loc pe D. Maniu și a rupt tratativele. Exprimându-mi uimirea de a-i vedea tratând cu Liberalii, după ce se înțeleseră cu Progresiștii și cu Averescanii, un ardelean de frunte mi-a răspuns: N'ai de ce te mira. D. Maniu era bine informat că Regele cheamă pe Brătianu și ar fi dorit să intre dar în guvern spre a garanta libertatea alegerilor pentru ca, după aceea, să răstoarne guvernul silind pe Rege să-l însărcineze pe el cu formarea unui minister ce ar fi fost sprijinit pe o majoritate formată din Ardeleni și Țărăniști.

La chemarea lui Brătianu la guvern, șefii opoziției au decis să răspundă rupând relațiunile cu Palatul. Marghiloman cel dintâi a reluat legăturile, după ce Regele prin Ministrul Casii Regale, răposatul N. Mișu, i-a trimis răspuns că dacă n'a făcut apel la el cum îi făgăduise pricina era, că D. Maniu a contestat că-l autorizase să asigure Coroana că Partidul Național va sprijini un

www.dacoromanica.ro

cabinet Marghiloman ! Drept că D. Maniu a protestat zicând că a fost rău înţeles de Regele. Din ziua aceea însă Marghiloman n'a mai pus nici un temei pe Ardeleni.

Pe Ardeleni i-a durut rău faptul că Regele i-a îngăduit lui Brătianu să formeze cabinetul numai cu din Liberali. Nu credeau aşa ceva cu putinţă.

A doua zi după formarea cabinetului Brătianu, DD. Sever Dan şi Man îşi făceau ziua în cabinetul meu. Erau însărcinaţi să invite pe şefii partidelor din opoziţie la o consfătuire, în vederea formării unui bloc pentru alegerile generale. Veniseră să mă roage să-i comunic lui Marghiloman, că e invitat la acea consfătuire ce trebuia să aibă loc chiar în ziua aceea la 5 d. a., la clubul Partidului Naţional. Mi-au adăogat că fiecare şef poate veni însoţit cu încă un delegat, şi că ei ar fi fericiţi, dacă Marghiloman ar veni însoţit de mine. Am transmis numaidecât invitarea în strada Mercur. Am convenit cu Marghiloman ca la cinci fără un sfert să fiu la Clubul Progresist, unde va veni şi el, să mergem împreună la consfătuire. La Club a venit însă Corteanu, să-mi spue că Marghiloman a aflat că nu vine nici un şef de partid la consfătuire, şi l-a delegat pe el să meargă cu mine acolo.

Clubul Naţional era instalat într'un apartament ce probabil fusese guarde-meuble al Teatrului Majestic, căci consta din vreo patru saloane pline cu mobile ce trădau rolul lor primitiv. In sala cea mai mare, oglinzi multe şi poleite, şi canapele de pluş roşu încă şi mai multe. La o masă lungă din mijlocul odăiei, jucau o mulţime necunoscută cărţi. Intr'un colţ pe o canapea Cicio Popp la taifas cu D. Caius Brediceanu. Intr'o încăpere mai mică dăm de delegaţii Partidului Democrat, DD. Dimitrescu-Brăila şi Stelian Popescu împreună cu DD. Bujor şi Răducanu, delegaţii Partidului Ţărănist. In modestul cabinet al şefului găsim pe D. Vaida cu DD. Petrovici şi Anghelescu, trimişii Partidului Averescan. Aci vine şi Cicio Popp în urma noastră. D. Maniu nicăeri. D. Vaida aferat trecea dintr'o cameră într'alta plictisit că Democraţii şi Averescanii, nu voiau nici măcar să stee împreună în aceiaşi cameră. In aşa condiţiuni era lesne de înţeles, că nu se putea face nimic serios. După un ceas de zadarnică adăstare, D. Vaida se decide să amâne cosfătuirea pe a doua zi în acelaş loc şi la aceiaşi oră.

In anticameră reporterii dela toate ziarele adăstau rezultatul

www.dacoromanica.ro

consfătuirei. D. Petrovici şi cu mine am observat, că de ne despărţim fără a fi redactat măcar un comunicat, ne facem de râs. S'a redactat dar unul anodin care după ce a obţinut aprobarea Dlui Iorga la telefon, s'a dat gazetarilor.

A doua zi nu am mai găsit picior de om la club. Pe seară scobrându-ne am întâlnit însă pe D. Maniu, care scuzându-se că a fost la o consfătuire cu amicii săi, a uitat să ne comunice că cea pentru formarea blocului s'a amânat pentru o zi, ce ni se va comunica ulterior. Se ştie că nu s'a mai convocat nici o consfătuire. Partidele au luptat fiecare deosebit. Tocmai aşa cum trebue pentru ca guvernul să obţie cele două treimi de care avea nevoe, ca să facă singur Constituţia. Altfel, vrând nevrând, Brătianu ar fi fost silit să admită un Minister al tuturor partidelor, pentru ca să revizuiască Constituţia.

Progresiştii în alegerile din 1922, au eşit şi mai slabi ca în 1920. Aşa, spre pildă, eu care pentru un loc de Senator în judeţul Ilfov obţinusem în 1919 două mii şase sute de voturi şi aproape o mie la 1920, acum n'am mai căpătat decât cinci sute şaizeci. E drept că la aceste din urmă aşa m'am desinteresat încât nu m'am dus nici măcar să mă votez. In aceiaşi proporţie au scăzut în toată ţara voturile progresiste.

In toiul alegerilor Marghiloman îmi zisese : „Dacă nici de data asta nu pătrunde niciun progresist în Parlament, trebue să ne gândim la o lichidare". La 2 Aprilie a convocat Comitetul Executiv la el acasă ca să ne spue că, întrucât Coroana nu mai are încredere în el, lui nu-i rămâne decât să predea Şefia Comitetului ce i-a încredinţat-o. Ca şi Maiorescu, el rămâne soldat al Partidului şi va da succesorului său toate sfaturile sau sprijinul ce-i va cere.

A fost o consternare pentru cei mai mulţi, o clipă ce ne-a mişcat pe toţi. Dacă Arion care s'a ridicat în tăcerea generală ar fi fost mai lămurit, se disolva atunci Partidul. Dar el s'a mulţumit să declare că, fără Marghiloman partidul era mort şi n'a zis, cum avea să spue în zadar în Decembrie, că înţelege însă gestul acestuia. L-a rugat dar să renunţe la dimisie. După el, încă şi mai categoric au vorbit încă vreo şapte opt, bătându-se în piept şi implorând pe Marghiloman, să rămâe în fruntea unui partid în agonie. Şedinţa deschisă la zece dimineaţa s'a ridicat la 8 fără un sert seara, când Marghiloman a revenit cu condiţia

www.dacoromanica.ro

ca presa şi clubul să fie sprijinite băneşte, de cei ce-l conjură să rămâe în fruntea Partidului. S'a subscris vreo patru sute mii de lei. Cu toate că era de lipsă cel puţin de un milion, Marghiloman s'a declarat mulţumit.

In Septembrie am fost să-l văd la Albatros. — Voiam tocmai să-ţi scriu, ca să te rog să vezi pe Maniu şi să-i spui, din partea mea că eu, fie ce o fi, merg la Incoronare şi-l sfătuesc şi pe el, să nu facă greşala de a lipsi dela această solemnitate.

In ziua de 21 Septembrie am fost la Hotel Palace, de i-am transmis sfatul şi rugămintea lui Marghiloman. Deşi pe lângă motivele pe care se întemeia Marghiloman ca să dorească ca toate partidele să ia parte la Incoronare, eu am mai adăodat şi altele, nu am avut fericirea de a-l convinge pe D. Maniu că nu face bine că se ţine la o parte, dela o serbare ce întruchipează în ochii mulţimei înfăptuirea idealului nostru naţional. M'a însărcinat să spun lui Marghiloman, că singurul serviciu ce poate face Regelui, este să-l sfătuiască a se înfăţişa la încoronare cu alţi miniştri, decât ceî liberali.

Atunci la Albatros l-am întrebat pe Marghiloman, ce era adevărat de svonul că fuzionează cu Averescu. „Colaborare oricând şi cu oricine, mi-a răspuns, fusiune nici o dată".

La zece Decembrie, când Marghiloman a convocat iar Comitetul Executiv, înainte de a deschide şedinţa l-am luat într'o cameră, ca să-i spun că pentr'un amic comun — în chiar dimineaţa aceea — D. Maniu mă însărcinase să-i fac cunoscut că Naţionalii sunt gata să fusioneze cu Progresiştii. Dacă el se retrage din fruntea partidului spre a înlesni fusiunea, ei „se angajează să-i facă o situaţie strălucită, când vor veni la guvern." Marghiloman s'a roşit tot, a înghiţit în sec, şi mi-a răspuns: Să vedem ce zic toţi!

Toţi aceia la care se referea el, erau nedumeriţi şi se adăstau la lichidarea Partidului. Arion a şi explicat gestul prin care Marghiloman îngădue amicilor lui să slujească ţara în alte partide. Gr. Cantacuzino a cerut să fusionăm cu unul din partidele existente. Ceilalţi l-au rugat să meargă înainte. Eu mă adăstam să comunice oferta Dlui Maniu. Văzând însă că tace, am înţeles că nu se resemnează. Fiindcă îi promisesem că-l voi susţine cât va voi să lupte, am luat cuvântul ca să spun că Partidul Conservator a murit, sub numele de Progresişti numai suntem decât gru-

www.dacoromanica.ro

parea junimistă, o grupare care prin capacitate și cinste poate folosi țărei servind ori ce partid de ordine. La sfârșit când Arion l-a întrebat pe Marghiloman, de-și desleagă amicii, i-a răspuns: Eu nu leg, nici nu desleg pe nimeni!

Așa s'a sfârșit politicește anul 1922, în care — în Februarie — eu am pierdut pe unul din frații mei. Al treilea din Theodorieni — Nonu — a fost un artist. Ca pianist de ar fi fost virtuos cu mult înainte de Enescu lasă un nume între muzicanți. Era și pictor de talent; cu toate că a neglijat acest dar cu care era înzestrat, dela el ne-au rămas câteva pânze care ne aduc aminte de el și dovedesc că avea talent. A fost însă lipsit de noroc. Bolnav, de copil, viața lui a fost patruzeci și opt de ani de suferințe. Bolnav a venit pe lume și bolnav a trăit o viață, ce i-a amărât-o rău un mizerabil de proprietar care l-a martirizat, ca să-l exaspereze și să se mute dela el. Suferințele lui ar merita să fie descrise așa cum Regina Elisabeta a zugrăvit viața unui alt nefericit, al acelui Prinț de Wied de care nu s'ar ști nimic, dacă soru-sa nu ar fi închinat un volum din scrierile ei, ca să-i descrie suferințele și resemnarea.

Anul 1923 poate fi numit anul Constituției. Ar fi fost de dorit ca revizuirea, începută printr'o lovitură de Stat, să se sfârșească prin căpătarea unei Constituțiuni mai bune. Se putea, dacă opoziția ce pătrunsese în Parlament ar fi înțeles, că nu abținându-se dela discuție ori răspândind gazete asfixiate, poate face vreun bine. Conservatorii din 1883, n'au făcut decât să se desconsidere, supunându-se unei Constituțiuni ce ar fi ieșit mai bună dacă în loc a pretinde că nu o recunosc, s'ar fi ostenit să împiedice ce se putea împiedeca; căci guvernul de atunci nimic nu voia mai mult decât ca să iasă din consensul tuturor partidelor.

Pe vremea când se lucra la revizuirea Constituției, am fost în audiență la Regele. Era plictisit de rezistența Ardelenilor. „Ce vor oamenii ăștia", m'a întrebat. — Nici ei nu știu bine ce vor, i-am răspuns, dar eu văd un mijloc de a-i sili să se supue Constituțiunei ce se pregătește. — Care? — Să se introducă în ea, principiile dela Alba-Iulia! — Cititu-ai? — Da, am cetit-o! — N'ai cetit-o bine! Mai cetește odată și vei vedea că este cu neputință să introducem în Constituție ce au spus acolo. Despre „Domnii, ce au redactat declarația aceea" s'a pronunțat drastic, tot așa de drastic, și cu atâta pasiune, încât cum am ajuns acasă

www.dacoromanica.ro

am căutat de am recitit moţiunea dela Alba Iulia. Nici după această recitire nu am înţeles atâta violenţă, dar mi-am dat seama că sunt acolo lucruri, ce nu ar fi eşit din colaborarea unor oameni cu experienţă şi simţ politic.

Aşi fi dorit cel puţin regimul cultelor să fie bine şi inteligent stabilit prin Constituţie. M'am bucurat dar când a venit să-mi vorbească de asta Alexandru Papacostea [44]). El împreună cu D. Mehedinţi căutau o formulă, pentru proectul de Constituţie al Ţărăniştilor şi mi-a cerut una. I-am dat următoarea :

„Libertatea Constituţiei este absolută.

„Toate cultele sunt libere, atât cât nu propovăduesc nimic în contra moralei şi ordinei publice.

„Biserica Orotodoxă, cea Catolică cu toate riturile ei, cea Armenească, confesiunile Luterană, Calvină şi Unitară, Mosaismul şi Mahomedanismul, fiind credinţe împărtăşite de cetăţeni români, Statul le tratează pe toate pe picior de perfecă egalitate. Ele se bucură prin urmare de calitatea unor persoane juridice şi vor fi întreţinute prin budgetul Statului care esercită asupra-le supraveghere.

„Statul va întreţine facultăţi şi seminarii pentru creşterea şi calificarea în ţară a clerurilor lor.

„Eparhioţii se numesc de autoritatea superioară respectivă dintr'o listă de trei candidaţi propuşi de guvern, din cei ce îndeplinesc condiţiunile canonice spre a fi hirotoniţi arhirei. Superintendenţii protestanţi, marele rabin şi muftiul cel mare vor fi numiţi de guvern dintre persoanele calificate să ocupe astfel de posturi.

„Eparhioţii, superintendentul lutheran, cel calvin şi cel unitar, marele rabin şi muftiul cel mare sunt senatori de drept.

Mai în urmă Al. Papacostea m-a asigurat că acest articol fusese primit întocmai aşa de Comitetul Executiv al Ţărăniştilor, dar la Congres a fost modificat, din pricina unui popă dela Târgovişte.

Am fost, sunt şi voi fi cât voi trăi, partizanul egalităţei cultelor. Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă să conving pe oamenii de bună credinţă că acel regim nu e numai cel mai drept, dar şi cel mai folositor ideii de Stat şi Românismului. In acest scop am scris în „Albina" o serie de articole, pe care le-am adunat într'o broşură. Ca să împiedec tranzacţiuni pripite, în felul

www.dacoromanica.ro

celei ce a avut loc la Senat pe chestia asta, am luptat să conving pe Uniți să facă un cartel în alegeri cu guvernul și să-l sprijine, cu singura condiție de a asigura tuturor cultelor egalitatea prin Constituție. Nu am isbutit. Mai toți erau siguri, că guvernul va cădea înainte de votarea Constituției.

Tot așa credea și Marghiloman. De aceea în Ianuarie s'a întâlnit cu Generalul Averescu. Au căzut de acord, că la oricare din ei doi se va adresa Regele ca să formeze guvernul, îl va forma în colaborare cu celalt.

La 15 Februarie Marghiloman ne-a adunat la el pe vreo câțiva, de s'a decis că pe lângă „Le Progres" să scoatem și o gazetă românească „Timpul". Am combătut ideea pe puternice temeiuri, dar ceilalți toți i-au ținut ison. Am dat și eu câteva mii de lei, ba chiar am primit să intru în Comitetul de redacție. La plecare Marghiloman strângându-mi mâna, mi-a zis: „Ai avut dreptate în tot ce-ai zis. Dar e vorba numai de trei luni: în Mai venim la putere!"

In Mai Averescu-și da seama că numai înțelegerea cu Marghiloman nu era de ajuns, și Generalul Rășcanu [44]) mi-a cerut să pun la cale o întrevedere a Generalului Averescu cu D. Maniu la mine. Am isbutit să-i aduc pe amândoi la 31 Mai în bulevardul Maria. N'a eșit nimic de acilea. Se ceruse secretul cel mai absolut asupra acestei întrevederi; totuși, peste trei săptămâni, „Viitorul" dădea asupră-i amănunte ce se apropiau foarte mult de realitate.

Când amândoi au părăsit casa mea, eu am scris în carnetul în care am însemnat întâmplarea: Visul meu ar fi fost altul. Brătienii însă sunt egoiști și nu vor să priceapă că politica bisericească a lor este fondamental greșită. Dar dacă ei sunt cum sunt și Averescu este încă popular, ce pot să fac eu? Lucrez dar la o înțelegere complectă între Progresiști, Averescani și Ardeleni (un bloc al partidelor de ordine și legalitate).

Esitările unora, gândurile ascunse ale altora, egoismul tuturor a împiedecat până în ziua de azi, Uniunea oamenilor de ordine. Liberalii au întocmit singuri și cum au voit Constituția, Ionel Brătianu a lăsat pe Alecu Costantinescu să dea soluțiile și Ministerul Domeniilor a isbutit să ciobăluiască proetcul lui Dissescu, de avem o Constituțe originală, dar mai prejos de orice critică. In loc să întărească Senatul, l-au slăbit făcându-l azil de pensionari

www.dacoromanica.ro

şi adăpostul politicianilor învechiţi în rele. Sufragiul Universal cu reprezentarea proporţională, a fost transformat prin legea electorală în un mijloc de a permite unei anumite minorităţi să se transforme în majoritate. Iar tradiţionalul drept al Parlamentului de a trimite în judecată pe miniştrii, într'o parodie. Aşa cum a eşit Constituţia, eu nu cred că poate dăinui încă mult.

Eram în drum din Cluj la Bucureşti, când a murit Costică Arion (28 Iunie 1923). In ajunul înmormântărei lui, cu sprijinul Dlui Barbu Catargi, am convins pe Marghiloman să spună un cuvânt în faţa sicriului în care sta adormit primul său aghiotant. Zicea că discursurile funebre-l emoţionează. A vorbit frumos şi două zile în urmă îmi zicea : Bietul Costică în toată viaţa lui a fost ispitit a se despărţi de mine ! Meritul lui de a nu mă fi părăsit i-este cu atât mai mare, cu cât a rezistat unei ispite ce nu l-a părăsit nici odată.

Costică Arion era un om cult, o fire de artist şi un orator de talent. Superior mai tuturor celor ce au strălucit mai mult ca el. Avea inimă bună şi, uneori, s'a dovedit capabil chiar de acte de energie. Aşa cum era, inimici n'a avut dar nici prieteni înfocaţi. Din pricina asta nici anumite greşeli nu i-au fost imputate, nici relele lui calităţi n'au fost puse în evidenţă. Ostracismul care l-a ţinut, după 1918, la uşile Parlamentului l-a durut, mai mult decât s'ar fi cuvenit. Nu e zis însă că ceea ce-l durea nu era atât nedreptatea faţă de el şi de alţii, cât scăderea nivelului Parlamentului. Ceea ce, în adevăr, e un dezastru, de care nu prea ne dăm bine seama.

www.dacoromanica.ro

CAP. XIV.

Un neam de scriitori. — Dela „Carpaţi" la „Albina" — Marghiloman septuagenar. — Ultimatul Generalului Averescu. — Intervenţia mea. — Intrigile. — Boala şi moartea Liberatorului Basarabiei.

Scrisul ne este în sânge. Tata a fost ziarist, unchiul meu Eugeniu Carada poet, autor dramatic, ziarist. Un văr bun al tatei, Dumitru Scărişoreanu a murit la douăzeci de ani, lăsând în urma lui un volum de versuri de care D. Gh. Adamescu pomeneşte în a sa istorie a literaturei. Frate meu Caton, e autor dramatic, nuvelist şi a fost ziarist. Şi frate-meu Nonu sub pseudonimul Jean D'Orient a făcut critici, de artă, ce s'au tipărit în L'Indépendence Roumaine şi la Progres.

Eu sunt unul din cei mai vechi ziarişti, pentrucă am început să scriu din 1884 în „Carpaţii" cotidian ce apărea în vremea aceea la Craiova. Şi am scris necontenit. Am colaborat — din Bucureşti — la toate gazetele pe care frate-meu le-a dirigiuit în Oltenia. „Secolul" „Timpul" m'au avut în comitetul lor de redacţie. Am întemeiat şi am redactat „Vestitorul" am colaborat activ la „Revista Catolică," fondată de Arhiepiscopul Netzhammer. Pentru acea revistă am scris „Maica Sofia" căci voiau să aibă şi romane, dar l-au găsit prea realist şi l-am dat lui Alcalay. Pentru „Vestitorul"am scris „Negru pe Alb". In foileton la „Steagul" am dat „Norocul lui Iani" cum pe urmă „Stingher" şi „Furculeasca" în „Albina". In „Romanul" lui Caiion şi sub pseudonim am dat „Scrisorile Vieneze". Nuvele am scris la o sumă de ziare şi de reviste. Am colaborat chiar la reviste franceze, dar nu are importanţă, că nu vreau aici să fac bibliografie. De aceea nici nu pomenesc de scrierile mele de drept canonic şi istorice. Dar

www.dacoromanica.ro

e nostim cum în toiul crizei sinodale dela 1908-1911 am colaborat la „Adevărul" şi la „Neamul Românesc". La „Adevărul" articolele mele le ducea răp. Chiricescu, iar la „Neamul Românesc" cel ce era atunci Director al Seminarului Central. Venea de i le dictam şi apoi le ducea Dlui Iorga, care nici idee n'avea cine era autorul. Mi-aduc aminte de un articol, în care am răspuns lui Gheorghe Panu ce se încumetase să vorbească în Cameră de chestia sinodală, cu multă presumţie şi tot atâta nepregătire.

Nimic de mirare dar că atunci când s'a crezut că era bine ca Unirea să fie apărată de o gazetă bucureşteană s'au gândit la mine s'o dirijez. Personal fusesem în contra unui cotidian. Credeam ca o foaie săptămânală, ce ar fi eşit Lunea era de ajuns; dar tot aşa găsesc că cei ce au sugrumat-o, au făcut o mare greşală. Aş fi voit să iau pe Hildebrand Frollo de prim-redactor. Era însă istovit de boale ce avea să-l răpue, spre marea pagubă a şcoalei române şi a creştinismului adevărat. P. Brânzău a venit din Lugoj, să-mi dea ajutor. N'a putut rămâne căci i s'au făcut greutăţi dela Ministerul Cultelor, sub motiv că fiind Canonic în Lugoj nu se putea să stea în Bucureşti.

Cu Cornel Morandini şi Constantinescu-Duţu am rămas, şi cu concursul lor am dus gazeta doi ani şi mai bine. Zilnic îmi petreceam după prânza în redacţia „Albinei" ce devenise un centru şi îndrumătoare.

Marghiloman la 27 Ianuarie 1924 împlinea şaptezeci de ani. Aniversarea aceea am salutat-o în „Albina", printr'un articol pus în capul foiei şi iscălit de mine. Am spus în el că dacă se poate zice serios de cineva că a contribuit la făurirea României Mari, asta nu se poate spune decât de Ionel Brătianu şi de el. Un academician mi-a scris felicitându-mă, pentru curajul de a fi afirmat acest adevăr. La 13 Februarie Marghiloman mi-a zis: „Câţiva din prieteni nu au fost mulţumiţi că ai vorbit de Brătianu, dar aşa a fost bine. Rău au făcut dar Brătenii că s'au purtat cu mine, aşa cum s'au purtat." A revenit apoi asupra dărei în judecată din 1918, repetându-mi că i-a fost cerută de Nemţi. Voiau la început să-l exileze pe Brătianu dar el a refuzat să facă asta şi atunci Czernin i-a pretins să-l treacă în teritorul ocupat, ca să-l aresteze ei şi să-l interneze în Germania. Le-a răspuns că dacă Napoleon a putut aresta pe Duca d'Enghien pe teritoriu străin, repetarea cazului numai e cu putinţă. In cele din urmă a fost

www.dacoromanica.ro

silit ca să salveze pe Rege, să iscălească cu Buvian [42]) un protocol secret prin care s'a angajat să dee în judecată câţiva miniştri. Intre aceia nu era trecut Alecu Constantinescu când s'a redactat protocolul, ce i s'a restituit cu numele fostului Ministru de Domenii, intercalat printre rânduri, „după stăruinţa a lor noştri" zicea Marghiloman, făcând aluzie la cei ce primiseră să slujească pe Mackensen.

La 10 Martie Progresiştii i-au dat un banchet, unde Marghiloman a vorbit pentru ultima oară, stabilind istoriceşte cum a isbutit să desrobească Basarabia de Ruşi şi să o realipească de ţara-mamă.

Pe vremea aceea, se cam rupseră legăturile dintre Marghiloman şi Generalul Averescu. In Iunie Generalul Răşcanu mi s'a destăinuit că Şeful Partidului Poporului i dase însărcinarea, de a vorbi lui Marghiloman aşa ca să răspundă lămurit de este ori nu hotărât, să primească portofoliul Finanţelor din mâinile lui. In acest sens Generalul Răşcanu primise dela şeful său, ca să-l citească lui Marghiloman, un fel de ultimatum, lucru ce-l jena grozav pe fostul Ministru de Răsboi. Mi-a arătat însemnarea aceia şi mi-a cerut sfat ce ar fi de făcut. L-am rugat să-mi dea mie manuscrisul Generalului Averescu, ca să-l arăt lui Marghiloman. S'a ferit a se despărţi de el, dar m'a lăsat să-l copiez din cuvânt în cuvânt şi să-l citesc celui căruia i-era destinat. Am convenit ca răspunsul să-l aduc eu Generalului Averescu la 14 Iunie, orele 11 de dimineaţă.

M'am dus dar la Marghiloman şi, cum m'am priceput mai bine l-am pus în curent cu de ce era vorba. A rămas pe gânduri şi-a zis apoi că a doua zi îmi va trimite o scrisoare, care va cuprinde răspunsul lui ca să-l citesc lui Averescu. N'am primit nimic.

Se făcuse zece ore fără un sfert şi tot nu dedea semn de viaţă. Am pornit dar spre strada Mercur, să văd ce s'a întâmplat. In holl secretarii lui dau ca lucru absolut sigur că Ţărăniştii fusionează cu Ardelenii. Averescu nu mai înseamnă nimic şi Panait Vizanti mi-a zis că Marghiloman ar face o mare greşală fusionând cu Averescu.

—Tocmai voiam să-ţi scriu, îmi spune Marghiloman când mă vede intrând în biurou la el.

Dela cele dintâi cuvinte ce am schimbat amândoi, am înţe-

www.dacoromanica.ro

les că cei din juru-i l-înfluențaseră, căci nu mai vorbea așa ca patruzeci și opt de ore înainte. Dar nici eu nu m'am lăsat. I-am spus verde că e nebunie să creadă ca niște oameni de ordine și legalitate că Progresiștii pot face căsnicie cu stânga extremă ce e Țărănismul lui Mihalache. " — De Ardeleni iar să nu-ți mai faci iluzii, i-am adăugat. Dacă fusionează cu Țărăniștii, e numai fiindcă-și închipuesc că Țărăniștii le vor lăsa porți'a. Averescu ține să fie șef și, întărit de Progresiști probabil, va veni la guvern. Cu inteligenții Dumitale, nu va trece mult și toți ai lui te vor voi de conducător. Dacă Brătianu se încăpățînează să-și zică de stânga, așa cum se pare, va încerca să așeze la dreapta lui Partidul Poporului. Il vei conduce, dacă vei fi abil. Nu uita că în politică de multe ori omul trebue să facă doi pași înapoi, ca să facă apoi unul înainte. Adu-ți aminte de Lascar Catargi: fusese Locotenent-Domnesc, de trei ori Președinte de Consiliu, presidase la 1866 pe Ion Brebianu și guvernase șase ani în rând, după Ion Ghika. Asta nu l-a împiedicat, în 1890, să primească un portofoliu în Cabinetul Florescu-Vernescu. Așa a putut redeveni Președinte de Consiliu și a mai guvernat patru ani. Uite de ce eu unul cred că trebue să fusionezi cu Averescu. Nu ai face bine, să te iei după unul ori altul și să rupi cu el.

Am eșit dela el cu o scrisoare prin care se plângea de Averescu că-l ignorează, fiindcă la ultimul congres al Partidului Poporului, vorbind de partidele din opoziție, nu pomenește de Progresiști. I-am citit-o Generalului care a încercat a se desvinovăți, deschizând un volum ca să-mi citească discursul său în care vorbea de Conservatori ca de cei mai apropiați de Populiști.

Când i-am observat că Progresiștii nu se mai țin de conservatori, mi-a răspuns că în congres a făcut apel la acele partide din opoziție cu care nu avea nici o înțelegere, și că el se consideră înțeles cu Marghiloman, din Ianuarie 1922.

Greutatea cea mare era însă acum faptul că Generalul nu voia decât ca Marghiloman să-i promită, că va lua Ministerul de Finanțe într'un cabinet format de dânsul. Nu vrea să audă de fusiune, necum de colaborare dela partid la partid.

Cu aceiași convingere cu care o jumătate de ceas înainte vorbisem lui Marghiloman pentru fusiune, acum am început să o susțin Generalului.

—Și cum înțelegi Dumneata fusiunea; m'a întrebat Generalul.

www.dacoromanica.ro

—Foarte simplu: Comitetele Executive ale ambelor partide se adună la un loc şi se contopesc, fără alai. A doua zi o notă în două rânduri ar anunţa că toţi Progresiştii au intrat în Partidul Poporului. Se evită astfel colaborarea dela partid la partid atât de antipatică Dumitale şi nu jigneşti pe Marghiloman câtuşi de puţin. Poate pretinde că ţi-a recunoscut şefia, fiindcă eşti Preşedinte de Consiliu mai vechiu ca el.

Generalul a priceput şi mi-a zis numai decât: Te rog pune în curent pe D. Marghiloman cu soluţia Dumitale şi dacă o primeşte adu-mi răspunsul mâine înainte de 4 ore, când am o consfătuire. Fiindcă însă eu a doua zi trebuia să plec la Ţigăneşti pentru câteva zile, a rămas să-i trimit răspunsul în scris.

Din Bulevardul Lascar Catargi dela Averescu, am pornit înapoi la Marghiloman. Se făcuse unu după prânz. Marghiloman era de vorbă cu Corteanu.

Am rămas la dejun, la ultimul dejun ce am luat cu Marghiloman. Am fost la masă împreună cu Dr. Bardescu, cu Corteanu, Panait Vizanti şi cu Fundăţeanu. După ce au plecat toţi aceştia, am trecut din nou cu el în biurou şi am stat de vorbă în patru ochi un ceas şi mai bine. N'am isbutit să-l fac să admită ce admisese Averescu, dar m'a autorizat să-i scriu Generalului, că e gata să intre într'un cabinet Averescu şi că imediat ce se formează cabinetul, Partidul progresist va fusiona cu cel al Poporului şi sub şefia Generalului Averescu.

Fiindcă-mi dam seama ce intrigi se ţeseau împrejurul lui Marghiloman, ca să nu fiu desavuat la un moment dat, sub pretext că nu voi să uit ori să confund ceva, l-am rugat să-mi însemneze pe hârtie ce trebue să răspund Generalului. S'a sculat de pe jeţul în care şedea şi s'a dus la biurou de a scris cu mâna lui, conceputul de pe care mai târziu am dat o fotografie Generalului, care l-a citit în Cameră.

Când m'am întors dela Ţigăneşti, am aflat de opintirile făcute spre a se împiedeca realizarea celor înjghebate. Au mers până a-i spune că Ţărăniştii-l puneau de şef, dar Marghiloman le-a răspuns că primeşte dacă la asta convin şi Ardelenii. Nici vorbă n'a fost de acest lucru, dar au reuşit să-l pornească la Albatros fără să dee ochii cu Averescu. A rămas să reia convorbirile la toamnă.

In August Marghiloman s'a îmbolnăvit. A plecat apoi la

www.dacoromanica.ro

Viena şi de acolo a mers deadreptul la Albatros, de unde nu a mai venit în Bucureşti viu.

Când a revenit în ţară prăpădit, mulţi din Progresişti ar fi voit să se grăbească să fuzioneze cu Averescu. In acest scop de două ori ne-am adunat la Dr. Bardescu în Aprilie şi la începutul lui Mai.

Imi dam perfect seama că Marghiloman se duce şi tot aşa cum în 1924 îl zoream să fusioneze, acum doream să fie lăsat în pace ca să intre în mormânt ca Şef al Progresiştilor. De aceea la consfătuirile de care pomenesc, am fost hotărât în contra oricărei încercări de a i-se forţa mâna. Ca să nu-l mai mâhnească nimeni cerându-i să se decapiteze, m'am dus şi la Generalul Averescu. I-am spus că Marghiloman nu se mai face bine şi l-am rugat să nu mai insiste a se face imediat fusiunea, ci să-l lăsăm să moară şef cum a dorit să trăiască. Mişcat, Generalul m'a asigurat că nu el, ci câţiva progresişti pe cari mi i-a numit sunt cei grăbiţi. Mi-a făgăduit însă că le va calma zelul fusionist.

Peste câteva zile, la 10 Mai 1925. odată cu apusul soarelui s'a stins şi Alexandru Marghiloman. A voit o îngropăciune simplă, fără nici un fel de pompă. Măreţia înmormântărei lui a făcut-o mulţimea ce din respect şi recunoştinţă pentru un mare nedreptăţit, i-a făcut cortegiul funebru cel mai impunător ce a trecut vreodată pe stradele Bucureştilor.

L-a prohodit Patriarhul care, după sfârşitul slujbei, a venit direct spre mine de mi-a strâns mâna zicându-mi tare: „Dumnezeu să-l ierte, că lumea prea a fost rea cu el!" M'am închinat adânc, aruncându-mi ochii spre miniştrii în funcţiune, cari stăteau lângă mine şi-l auziseră. Cuvintele acestea ca fulgerul au trecut din gură în gură. Au devenit astfel singura cuvântare funebră ce s'a pronunţat, pentrucă pe aceasta nu a putut-o opri Marghiloman prin testament. Se cuvenea să ese din gura unui arhiereu fiindcă Marghiloman era un credincios, ce nu adormea seara până nu-şi făcea o rugăciune şi a murit împărtăşit creştineşte.

Marghiloman a debutat în politică alături de Liberali, întocmai ca tatăl şi unchii lui. In Cameră, cu educaţia şi cultura sa, s'a simţit atras spre gruparea junimistă ce, în 1884, făcea parte din majoritatea liberală. Lucrurile nu ar fi mers mai departe probabil, dacă nu se întâmpla că în tratativele Junimiştilor spre a intra în guvernul Brătianu, Petre Carp nu s'ar fi gândit ca pen-

www.dacoromanica.ro

tru Marghiloman să se creeze un Subsecretariat de Stat la Externe. A devenit junimist şi odată cu Junimiştii a trecut şi el în opoziţie. Asta a fost nenorocul lui. Orator neîntrecut, de rămânea liberal, alta i-era soarta. In fond el a fost neîncetat un liberal moderat întocmai ca Ion Ghika, Ion Brătianu, Vasile Lascar şi Kogâlniceanu.

Era un om care a putut în 1922 să zică la o întrunire din vremea alegerilor: „Am intrat bogat în politică şi es sărac, dar cu mâinele curate", fără ca nimeni să poată crâcni.

In testamentul lui a scris: „Am putut greşi mai mult de cât cred eu, dar mi-am iubit ţara". Alt adevăr.

Va veni dar ziua când serviciile ce a adus Ţărei, nu le va mai contesta nimeni. Atunci Românimea recunoscătoare va aşeza la Chişinău pe soclul de granit pe care a stat odată statuia lui Alexandru Pavlovici, hrăpitorul, monumentul lui Alexandru Marghiloman, liberatorul!

www.dacoromanica.ro

CAP. XV.

Disolvarea Partidului Progresist. — Dimisia cabinetului Brătianu. — Iluziile Dlui Maniu. — Al treilea cabinet Averescu. — La Viena pe Dunăre. — O lună în Italia. — Papa Piu XI. — Boala Regelui Ferdinand. — Combinații imposibile. — In cochetării cu Național-Țărăniștii. — 4 Iunie 1927.—

La cimitir când îl îngropau pe Marghiloman, mi s'a şoptit la ureche să vin la cinci după prânz la „Le Progrès", că e convocată acolo o consfătuire. Mi s'a părut cam grăbită convocarea. Ar fi fost mai decent Comitetul Esecutiv de mai lăsa să treacă vreo câteva zile, dar m'am dus. Am găsit acolo popi, agenți electorali pe cari nu-i mai văzusem niciodată, oameni ce nici măcar membrii ai clubului nu fuseseră. S'a început discuția asupra soartei partidului rămas fără şef. Am încercat în două rânduri să facă să triumfe bunul simț şi legalitatea, ce porunceau să lăsăm Comitetului Esecutiv, singura autoritate competentă, să se adune şi să hotărască. Generalul Averescu îmi spusese că ar fi dorit ca acel comitet să-l proclame Şef al Partidului Progresist. Un dualism ce-i surâdea şi care mai avea avantajul să permită Progresiştilor a-şi menține individualitatea. Dacă am văzut că nu vor să priceapă, am plecat.

De acasă am scris lui D, Dobrescu, fostul Preşedinte al Senatului, ca să-i spun că întrucât „majoritatea celor adunați, în saloanele ziarului „Le Progres" s'au substituit Comitetului Esecutiv, creând împotriva statutelor partidului alte organe de pertractare, mă consider deslegat de orice solidaritate politică cu aceia".

Adevărul era că partidul murise cu Marghiloman. Am intrat dar în Partidul Poporului, unde aproape mai toți m'au urmat peste câteva zile. La 14 Iunie 1925, în ziua şi la ceasul când se

www.dacoromanica.ro

împlinea anul de când însăilam fusiunea cu Marghiloman, în biroul lui, în sala Eintracht ne găseam toți spre a proclama fusiunea. Rugat, am vorbit acolo în numele amicilor lui Marghiloman.

Cetitorul ce m'a urmărit, se va întreba desigur cum de am ajuns acilea, eu, care din 1918 neîncetat lucrasem pentru fusiunea cu Liberalii. O esplicație se impune. Nu eram atât de orb să nu văd ce forță electorală erau Țărăniștii și Ardelenii. Eram însă foarte sceptic în ce privește capacitatea lor. Mă temeam că prin demagogie și regionalismul lor, să nu devie realmente primejdioși. Două căi mi se păreau că pot înlătura pericolul de a fi cârmuiți de oameni lipsiți de experiență și de simț politic. Cea dintâi ar fi fost ca partidele de ordine și cu răspundere să-i asimileze domesticindu-i, unele pe Țărăniști și altele pe Ardeleni. S'ar fi format un partid la stânga compus din Populiști și de Țărăniști, sub conducerea Generalului Averescu, și altul la dreapta: Liberalii, Progresiștii și Ardelenii fusionând sub direcția unui triumvirat Brătianu-Marghiloman-Maniu. Dar fiindcă din păcatele noastre, asta nu se putuse înfăptui, numai rămânea decât a se face orice pentru ca Național-Țărăniștii să fie ținuți în opoziție până ce aveau să capete experiență și s'ar fi desbărat de unele utopii primejdioase. Intrucât în 1925, Liberalii erau istoviți, era de dorit ca Generalul Averescu, cu concursul Progresiștilor, să guverneze o legislatură întreagă și apoi încă una compusă de Liberali, Progresiști și Populiști.

Spre a se face posibilă o astfel de guvernare, Brătianu votase acea lege electorală care, orice s'ar zice, nu e în armonie cu Constituția. In același scop, și fiindcă Regele esita, de teamă că Episcopatul-Unit s'ar solidariza cu D. Maniu în cazul când ar chema pe Generalul Averescu, am făcut să știe Coroana că Episcopatul nu face și nu va face politică de partid, de dragul nimănui.

Asta nu împiedeca pe D. Maniu să fie sigur, în toiul crisei ce a urmat dimisiei lui Ionel Brătianu, că dânsul va fi însărcinat cu formarea cabinetului. In dimineața zilei în care s'a resolvit crisa, avocatul Nica Petrescu din Târgu-Jiu îmi spunea că vine de la D. Maniu care a format guvernul cu Dr. Lupu la Externe, și tot în timpul acela D. Maniu chema la telefon pe Mihai Oromolu ca să-l roage să nu se supere că-i dă portofoliu Industriei și Comerțului, căci D. Mihai Popovici ține absolut să fie el Mi-

www.dacoromanica.ro

nistru de Finanțe. Pe când se petreceau lucrurile astea, Generalul Averescu era la Palat cu colegii ce-și alesese și depuneau jurământul.

Puțini știu că Generalul pusese pe lista ministerială pe Generalii Iancovescu și Rășcanu, dar că nu i-a acceptat Regele. Cu ei ca și fără ei, al treilea cabinet Averescu tot rămânea mai slab ca cele precedente. Căci în 1918 Generalul avusese colegi pe N. Mișu, Generalul Culcer, Fotin Ienescu, Matei Cantacuzino împreună cu DD. General Iancovescu, C. Garoflid, Argetoianu; iar în 1920 au fost miniștrii Take Ionescu, Duiliu Zamfirescu, Matei Cantacuzino, Dem. Greceanu, Mișu Antonescu cu DD. I. N. Titulescu, Argetoianu, Garoflid, Octavian Goga și General Rășcanu. In 1926 trebui să se mulțumească cu DD. O. Goga, Cudalbu, General Văleanu, Petrovici, Ion Lapedatu și Vasile Goldiș încadrați între foștii miniștrii ai lui Marghiloman DD. C. Meissner, Garoflid și Mitilineu. E drept că Goga mă asigura atunci, că e un minister ce se va remania foarte curând, ceea ce nu s'a făcut; iar înlocuirea Generalului Coandă cu D. Berlescu, n'a ridicat de loc prestigiul cabinetului.

In sesiunea depe vara anului 1926, am tăcut — adăstând să văd ce va urma — căci fusesem ales senator în Satumare. Cum s'a închis sesiunea aceea am plecat la Stâna, de am răsuflat puțin. In Septembrie m'am dus în Italia. Am suit pe Dunăre cinci zile până la Viena, cinci zile de odihnă și prilej de admirat minunile de pe valea Dunării. M'a isbit regula și disciplina ce domina pe malul bulgăresc, în contrast cu lăbărțarea cam îngâmfată de pe malul sârbesc.

In Viena ne-am oprit patru zile. Schimbarea acolo nu era prea mare. Deși nu mai fusesem acolo din 1913, am dat de acei oameni veseli și ușurei ce se acomodau cu tirania socialistă cântând și petrecând, întocmai ca altă dată cu despotismul Habsburgilor. Dar simpatici și îndatoritori, de li se iartă orice. Parcă este chiar firesc să fie așa în Vindobona. Cu toate astea Viena e o capitală mult prea mare, pentru Republica Austriacă.

De aș fi avut cuvânt la congresele și conferințele unde se vorbește așa de mult, nu m'aș fi sfiit să le spun că Viena cu Wienerwaldul trebue să devie un oraș liber, reședința Ligei Națiunilor, a Comisiei Dunărene și a tuturor instituțiilor și organisațiilor risipite prin Elveția, Olanda și la Presburg.

www.dacoromanica.ro

Es ist nur ein Kaiserstadt
Es ist nur ein Stadt-Wien

nu se mai zice, dar Vindobona ar fi trebuit să devie Capitala Statelor-Unite Europene, un oraș liber guvernat de Liga Națiunilor și păzit de trupe intereuropene.

Iar am luat-o rasna! N'am părăsit Viena fără să merg la Schönbrun, unde m'a impresionat faptul că ultimul Habsburg și-a petrecut cele din urme nopți de împărăție, în camera pe care a locuit-o Napoleon și în care a murit fiul lui.

Din orașul Impăraților am mers în cetatea Dogilor, unde nu mai fusesem din 1895. Am scoborât la același otel depe riva degli Schiavoni. Numai că atunci la etajul întâi de la Bellariva plăteam douăsprezece lire pensiune pe zi de persoană, ce făceau zece lei, pe când acum la etajul al treilea am plătit șaizeci de lire sau patru sute optzeci de lei, pe zi de persoană.

Din Veneția nu am mai fi plecat, de nu mă chema Roma, doritor să văd pe Piu XI și să caut a fi folositor Țării și Bisericei.

In Vaticanul în care în 1910 lăsasem un arhiereu bun și blând, un sfânt se zice, dar desigur un om puțin cunoscător al lumei și al celor politice, acum găsesc un ierarh plin de vigoare, un bărbat care apropia șaptezeci de ani deși nu arata nici cincizeci, un erudit, un diplomat și un bărbat de Stat cu voință și pricepere, un intelectual superior. Piu XI m'a ținut cincizeci și cinci de minute de vorbă și la plecare mi-a zis: Spune tuturor Răsăritenilor că Papa-i blagoslovește pe toți și se gândește cu drag la ei, că pentru a-i vedea din nou uniți în dragoste și credință cu El, nu e jertfă la care să nu fie gata. Spune-le că chemându-i la Unire, nu căutăm nimic alt decât mântuirea sufletelor și să împlinim voia lui Hristos, care ne poruncește tuturor să ne iubim unii pe alții și una să fim.

Ascultându-l, eu-mi ziceam că dacă ar cunoaște Românii Roma, de ar ști ce idei potrivite cu vremea și pline de credința adevărată domnesc în scaunul lui Sân Pietru, nu s'ar găsi unul măcar care să-și piardă timpul căutând la Constantinopole, în Ierusalim sau pe muntele Atos, ceea ce numai la Roma este. Dar o să vie și vremea aceea, nu mă îndoesc câtuși de puțin.

Am fost apoi de am văzut pe Cardinalul Gasparri, cu care eram mai de mult în corespondență. Cel ce a fost Secretarul de

www.dacoromanica.ro

Stat a doi Papi unul după altul, şi în calitate de Cardinal Camerling a cârmuit Biserica dela moartea lui Benedict XV la alegerea lui Piu XI, era un om scund cam burtos, sclipitor de inteligent. M'a minunat cum aproape octogenar citea uşor fără de ochelari.

— Cardinalul Merry del Val nu mai are nicio influenţă, n'ai la ce să-l vezi, mi-a zis un amic. — Se poate. Nu mă îndoesc. E însă un om simpatic, singurul supravieţuitor al Cardinalilor ce am cunoscut în 1910. Am să mă duc dar şi la el.

De altfel eu dacă aşi fi fost vreo dată curtezan, nu aşi fi fost decât curtezanul celor prăbuşiţi. A fi courtisan du malheur, e nu numai o virtute, dar şi o voluptate. Aşa ori altfel, fostul Secretar de Stat a lui Piu X a fost bucuros că mi-am adus aminte de el. Nu mă uitase. Din cele ce mi-a vorbit, discutând cu mine ce se poate spune în favorul unei păci cu Italia şi ce în contra, am priceput că se apropia resolvarea chestiunei romane.

La despărţire mi-a zis: La revedere. Sper că nu vei mai lăsa să treacă şaisprezece ani, ca să revii la Roma!

Sper, Eminenţă. La vârsta noastră, nici nu putem fi siguri că peste şaisprezece ani, o să ne mai putem reîntâlni la Roma; i-am răspuns. Şi am fost să-l revăd în Martie 1929, când mi-a zis că aşa cum merge de iute lumea de după războiu, de nimic nu trebue să se mire omul, nici chiar de dreptul de vot acordat femeilor în Anglia. — Şi când însemnez aci toate astea, Cardinalul e mort.

In 1926, de la Roma am fost de am văzut Ostia, vechiul port roman pe care Mussolini l-a scos de sub nisipul Mărei. Un giuvaier arheologic, ca şi Pompei unde ne-am dus câteva zile mai târziu. La Pompei se găseşte de toate: artă, istorie, tragedie, industrie contemporană şi comedie, afară de inevitabilii lazzaroni şi de pitorescul romantic al călătoriei.

De ştiam că deschiderea Parlamentului se amână peste o lună, mai stam să văd şi Herculanum şi Stabia, căci în Roma şi în antichităţile ei mi-am descoperit un suflet de arheolog. Pietrele şi zidurile vechi îmi şoptesc o poesie, pe care nu o bănuiam.

In drum spre casă, ne-am oprit o zi la Budapesta. Am constatat acolo că Ungurilor nu le vine să spue că Ministrul lor de Finanţe Bud, e român. Spun că e slovac. Se simt umiliţi a recunoaşte că un român neaoş le-a vindecat finanţele. Şi ce mâh-

www.dacoromanica.ro

niți ar trebui să fim noi, cei ce știm că omul, în 1918, a fost la Sibiu de s'a pus la dispoziția Consiliului Dirigent, care l-a trimis înapoi la Pesta.

In Roma am aflat de boala Regelui Ferdinand. La București eventualitatea unei schimbări de domn îngrijora cu drept cuvânt pe mulți. Regența așa cum o stabilise actul dela 4 Ianuarie, nu inspira încredere mai la nimeni. Un ministru mi-a vorbit de un fel de formare a regenței ce mi s'a părut baroc, altul de o revenire asupra celor stabilite la 4 Ianuarie.

Privind la cei ce aveau să fie regenți, nici eu nu eram liniștit. Pe Buzdugan îl cunoșteam din Universitate, sau mai exact de la Café Union unde-l întâlneam zilnic; căci pe atunci avea mai mult patima biliardului, decât cea a cărței. Mai târziu am găsit în el un magistrat distins, integru. In Consiliul de Regență, Buzdugan s'a ridicat la o independență nebănuită, care mi-a întărit credința că rău se păcălesc, cei ce-și închipuesc că e abil să pună înainte oameni de pae. La anumite înălțimi paele se aprind singure, când nu le pun foc alții. Cei ce se ard sunt tocmai cei ce ridică paele prea sus. Cunoaștem prea bine dreptul canonic și tradițiunile, ca să găsesc vreo necanonicitate cât de mică în desemnarea Patriarhului ca membru în Consiliul de Regență; dar socoteam că, în regula generală, amestecul clericilor în guvernarea lumească nu e fericit. Intr'o țară cu unsprezece confesiuni, șeful uneïa ori cât de majoritară ar fi, ba poate chiar de aceea, e greu să îndeplinească funcțiunele de Șef al Statului. Deci dar am crezut că Generalul Averescu ar fi trebuit să ceară Regelui să schimbe complect compunerea Consiliului de Regență, așa ca împreună cu un membrn al familiei Regale să intre în Regență Generalul și Ionel Brătianu. In urma acestora, Generalul Presan sprijinit de Populiști și de Liberali ar fi guvernat cu Camerile alese în 1926. Câte crise și suferințe ar fi fost cruțate Țărei, dacă Generalul ar fi ținut seama de sfatul ce mi-am permis să-i dau în scris!

Aflând eu de cochetăriile cu Țărăniștii și cu Ardelenii încă din Ianuarie 1927 spuneam amicilor mei: Regele murind ori Regență născându-se, va demite pe Generalul Averescu.

Ca să evit ceea ce socoteam o slăbire a guvernărei de ordine, mi-am permis la Paște să-i sugerez Generalului să iee inițiativa formărei unui guvern de colaborare. Din Oradea i-au telę-

www.dacoromanica.ro

grafiat: „Fie ca învierea din anul acesta să aducă înfrăţirea atât de trebuincioasă Românilor, iar Partidul Poporului şi şeful său să aibă fericirea de a înfăptui această înfrăţire!"

Generalul şi-ar fi salvat guvernul dacă încerca lucrul acesta, măcar atunci când i-a pretins Regele să-l facă. Mai greu, dar încă şi la 30 Mai, când Ministrul Casei Regale din ordinul Regelui înştiinţa pe ceilalţi şefi de partide de ce ceruse el Primului-Ministru, tot putea face ceva.

Sunt sigur că obţinea concursul Liberalilor, al Doctorului Lupu şi poate chiar al Dlui Iorga. Dar tocmai, cum în Octombrie 1918, Marghiloman în loc să trateze cu Brătianu sta de vorbă cu Dumitru Greceanu şi Mişu Cantacuzino, în Iunie 1927 unii vorbeau de *manière forte*, pe când în noaptea de Marţi spre Mercuri DD. Goga şi Garoflid tratau de florile mărului cu Naţional-Ţărăniştii şi, căutând *midis à quatorze heures*, s'au pomenit cu Ministerul Barbu Ştirbey.

In aceste cincisprezece luni de guvernare, Generalul Averescu a adus servicii Statului.

Nenorocirea sa a fost însă sfetnicii ai săi şi faptul că în loc de a ţine contactul cu Liberalii, permitea pertractări ce dau acestora drept de a se crede trădaţi.

In astfel de condiţiuni activitatea politică a Populiştilor nu putea să corespundă ca vederile mele. Nu-mi rămâne prin urmare decât a mă retrage din Partidul Poporului. M'am retras, aşa dar, păstrând o bună amintire Generalului Averescu.

www.dacoromanica.ro

CAP. XVI.

La Ionel Bratianu. — Moartea Regelui Ferdinand și a lui Ionel Brătianu. — Vintilă Bratianu șef al Guvernului. — Alba Iulia. — Ultimul sfat. — Demiterea lui Vintilă Brătianu. — Retras din politică.

Dacă pe mulți i-a surprins demiterea Generalului Averescu în Iunie 1927, pe mine însă nu. Nici chiar numirea Dlui Barbu Știrbey, nu m'a surprins prea mult. Cu câteva luni înainte o doamnă ce fusese în audiență la Regina Maria, îmi spusese că la Cotroceni se vorbea de fostul Administrator al Domeniilor Coroanei, ca de persoana cea mai indicată să ție frânele Guvernului pe timpul minorității Prințului Mihai. Era considerat superior Generalului Averescu și lui Ionel Brătianu, singurul în stare a se învoi cu Ardelenii.

Când am văzut ce s'a întâmplat, am socotit că mie nu-mi rămâne decât a mă retrage dela acțiuni sterpe, dacă nu absolut primejdioase. In Satumare însă, mulți prețuiau munca mea și ar fi dorit să mă vadă reales în Senat. Au scris lui Ionel Brătianu, spunându-i toate astea și dorința mea de a reveni la Liberali. M'a chemat la el. Ne-am împăcat. Mi-a zis, că este convins că numai Vasile Lascar este pricina discordiei dintre noi. La întrebarea mea ce trebue să răspund Sătmărenilor, mi-a răspuns așa: Dacă vrei să mă asculți pe mine, nu candida acum. Să nu zică nimeni că te-ai întors în partid, pentru un loc de senator. Am să-ți dau eu satisfacție complectă și te voi face să capeți în partid locul ce ți s'ar fi cuvenit de mult. M'a condus apoi până la ușă unde, strângându-mi a doua oară mâna, mi-a spus: Cred că peste câteva zile viu la guvern! In realitate, chiar în seara aceea a fost însărcinat cu formarea cabinetului.

www.dacoromanica.ro

Moartea Regelui Ferdinand a fost anunțată în ziua de 20 Iulie 1927. Pare că decesul Regelui a fost ascuns treizeci și patru de ore, pentru a se putea constitui Parlamentul Liberal și ca să se împiedice adunarea Camerelor Averescane. A fost o nenorocire că manopera a isbutit, pentrucă Parlamentul cel vechiu, ar fi rechemat pe Prințul Carol și multe din greșelile și nenorocirile ce au urmat, devenau cu neputință.

Ionel Brătianu în Iulie 1927, ca și în Septembrie 1914, cârmui țara în numele Poporului Român, până ce instală Regența aceia de tristă memorie. Foarte curând începură turburările ce-l siliră să iee strașnice măsuri de ordine. In toiul acestor turburări ce vădeau că opinia publică nu era mulțumită cu soluțiunea crisei provocate prin moartea lui Ferdinand, Ionel Brătianu după trei zile de suferință se stinse și el.

Moartea lui m'a înduioșat. Pe o zi de iarnă timpurie, i-am însoțit trupul neînsuflețit până la Florica. Am văzut cum l-au scoborât în cripta bisericii de acolo în bubuitul tunurilor și în lacrimile Reginei Maria, care-și vârâse batista în gură ca să nu lase în glas. O lacrimă a căzut și din ochii mei, peste pământul care-l înghițea. Oricât ne-am ciorovâit noi în vieață, în anii tinereților noastre, am fost așa de aproape unul de altul, încât cu el a intrat în mormânt și ceva din mine.

In gara Florica, am auzit gloatele salutând pe Vintilă Brătianu prin urale, ce nu se mai sfârșeau. Le Roi est mort, vive le Roi ! Nu ?

Urmașul lui Ionel Brătianu, era harnic, era cinstit și-și iubea țara cu pasiune, nu era însă plămădit din aluatul din care se dospesc cârmuitori de țări și de noroade. Așa s'a năruit în mâinele lui puterea ce moștenise. Ionel Brătianu nu era în stare să urască, era îndemănatic și plin de noroc. Stăpânise ca un autocrat voința Regelui Ferdinand și dobândise un astfel de prestigiu încât cu el Regența, probabil, nu și-ar fi permis ce și-a îngăduit cu succesorul lui.

Dacă a murit Ionel Brătianu, am înțeles că eu nu aveam nimic mai bun de făcut, decât să-mi adun discursurile politice și să le public întrun volum. Așa am și făcut.

Cele ce se petreceau în țară, nu-mi dau voe însă să stau cu totul nepăsător. In ajunul Adunărei dela Alba Iulia, am luat condeiul și am scris lui Vintilă Brăteanu, să nu se joace cu fo-

www.dacoromanica.ro

cul. L-am sfătuit, să se dea la o parte spre a îngădui o destindere. De cele ce i-am scris atunci își va fi adus aminte în tren de la Constanța spre București, când a aflat că Regența era decisă să-l demită. Eu încă din primele zile de Septembrie știam că în locu-i va veni D. Maniu, după ce — de formă — altcineva va fi însărcinat să formeze un minister național pe care-l vor refuza Național-Țărăniștii, siguri că astfel vin ei la putere ; așa cum s'a și întâmplat.

Sfatul ce am dat șefului Liberalilor în ajun de Alba Iulia, a fost ultimul meu act politic. La 24 Octombrie 1928 am împlinit șaizeci de ani și de atunci mă țin la o parte, privind cu mâhnire și îngrijorare la cele ce se petrec.

Nu stau însă cu mânile în șolduri, scriu când am ceva de scris și îmi revăd manuscrisele netipărite. Sfat nu refuz, cui îmi cere. Mai ales mă ostenesc să reînviez cât mai viu trecutul. Nu îngădui nimănui să-l plăsmuiască. Mă ostenesc astfel, pentruca tinerimea inimoasă și de bună credință să poată ști exact ce a fost, să nu fie amăgită de istoria pătimașe pe care o făurește politicianismul, demagogia, ura.

Nu încetez a lupta pentru Unire. Dacă oamenii noștri sunt cum sunt, vina nu este atât a lor, cât a mediului în care se învârtesc. Le lipsește aproape tuturor pârghia sufletească, ce este sentimentul religios. Ortodoxia, despărțită de Roma, nu poate întări sufletul nimănui. Nu formează caractere și noi mai ales de caractere avem nevoe, dacă voim sincer să trăim ca Stat și Națiune cu viitor.

Sfârșit

www.dacoromanica.ro

ANEXE

www.dacoromanica.ro

ANEXE

I

UN VIS IMPLINIT.

In noaptea de 27 spre 28 Septembrie 1916 am visat că ieşam din Str. Regală şi am luat-o pe Bulevardul Brătianu, ca să merg în Pitar Moşu la unchiul-meu. In dreptul caselor în care locuia Dna Pia Brătianu am găsit în poartă pe una din Brătience, îmbrăcată într'o rochie de mătase roşie cu patru volane de dantelă neagră lată, un adevărat costum spaniol. Ea m'a luat de mână şi m'a dus în Pitar Moşu pe un drum mai scurt dar necunoscut, printr'o grădină frumoasă ce se întindea de acolo până la grilajul caselor din Pitar Moşu, în care a murit unchiu-meu. Aci a dispărut, lăsându-mă singur în faţa porţilor de fier încuiate cu un lacăt colosal atârnat de un lanţ gros. Am luat-o înapoi pe strada Clemenţei în Bulevardul Brătianu. Aci lume multă adunată, se învârtea în jurul caselor Brătianu şi celor ce au fost ale lui Eugeniu Stătescu. Amândouă casele acelea, din acoperiş şi până la trotuar erau cernite cu draperii largi de postav negru ce le învăluiau cu desăvârşire. In mulţimea ce roia ca un furnicar zăresc un cunoscut şi-l întreb ce însemnează asta. Aeroplanele, îmi răspunse el arătându-mi cerul, spre care îmi ridic ochii ca să zăresc şi eu o pasăre neagră ce sbura lin sus de tot. Până atunci în Muscel nu apăruseră aeroplanele şi eu unul nu văzusem încă nici unul. Am spus imediat visul celor ce erau cu mine în Nămăeşti. Pe la 10 $^1/_2$ m'am scoborât în sat cu frate-meu Caton şi cu D. Berbescu Administratorul Plăşei. Ei au rămas în locul Administraţiei, iar eu am pornit înainte spre Costiţă. M'am oprit să mă odihnesc puţin pe banca din dreptul caselor lui Popa Ionescu,

www.dacoromanica.ro

Cu bastonul făceam litere pe nisip, când niște sbârnăituri de parcă toate albinele Popii roiseră odată, mă silesc să mă uit în sus ca să văd de unde vine sgomotul acela și văd cum dinspre Piatra Nămăeștilor sbura pasărea visată de mine, dar care era acum albă. Primul aeroplan ce treceă prin Nămăești! Am dat buzna în curtea Popii, de unde împreună cu Preoteasa am privit cum se ridica aeroplanul tot mai sus, dispărând înspre Păpușa. Din ziua aceia a început debandada ce a adus la căderea Bucureștilor și pe noi ne-a silit să părăsim pe nepuse masa Nămăeștii, din pricina Nemților ce intraseră în Rucăr.

II

DIRECTORATUL MITROPOLIEI

A

Al. Marghiloman către M. Theodorian Carada la 12 Ianuarie 1917.

Scumpul meu amic.

Am cercetat și cumpănit toate obecțiunile Dtale și cred, în circumstanțele de față, că este un interes superior să le înlături și să accepți delegația la Direcțiunea Sft. Mitropoliei. — Sunt chiar mulțumit că Inalt Prea Sf. Mitropolit și că unii Sf. Părinți din Sinod s'au gândit la Dta. Această simplă desemnare îți făcea datorie să aduci prinos munca și cunoștințele Dtale. Sunt încredințat că Inalt Prea Sf. Sa, deoarece recurge la Dta, este și hotărât să accepte cele câteva condițiuni pe care mi-ai vorbit și care singure îți permit să funcționezi cu rod și cu prestigiul necesar.

Strâng mâna scumpului meu amic.

B

Adresa 8 din 13 Ianuarie 1917 a Mitropolitului Conon către același.

Onorate Domnule Teodoreanu-Charada.

In vremile astea grele, fac apel la sentimentele Dtale patriotice, și te rog să primești postul de Director al Cancelariei Sf. Mitropolii a Ungro-Vlahiei, în locul Dlui Profesor D. Boroianu, care, absentând, se consideră demisionat pe ziua de azi 31 (Decembrie 1916) 13 Ianuarie 1917.

www.dacoromanica.ro

Primește ale Noastre arhierești binecuvântări.
† Konon Mitrop-Primat

C

Starețа Monastirei Ciorogârlă Sămurcășăști la 4 Ianuarie st. v. 1917, către același.

Domnule Director.

Mai întâiu țin a te felicita cu bucurie pentru demnitatea de Director, rog pe Dumnezeu să vă dea sănătate și viață lungă.

D

Eclesiarha Monastirei Nămăești la 24 Mai 1929, către același.

Stimate Domnule Theodorian, am primit astăzi scrisoarea Dstră, și cu toate că mă gândesc și eu să viu dintr'o zi în alta spre Buc., nu întârziez a vă răspunde scriindu-vă tot ce știu și-mi reamintesc, după vremea când ați fost Director la Mitropolie. Noi, eu și Maica Agapia dela risipirea M-rei. din 1916, ședeam la D-stră. M. Stariţa de atunci v'a lăsat banii și salba dela Maica Domnului în păstrare Dstră, care le țineați în casa de fier a Dstră până când mi le-ați dat mie, când am fost casieră. Tot așa și M. Stariţa dela Mrea Ciorogârla a adus într'un car toate icoanele de argint mici și mari de le-ați ascuns într'o pivniță la D-stră de frica Nemților care se apropiau de Buc. Ele au stat la Dstră, până aproape de Sft. Paște.

Mi-aduc aminte că pela Crăciun a început să vie aproape zilnic pe la Dstră. P. S. Evghenie, răposatul Arhiereu Meletie și Dragomir Demetrescu. Iar în ajunul Sft. Vasile când ați venit la dejun, ne-ați spus că fiindcă s'au ținut de capul Dstră. Mitropolitul, Arhiereii și chiar D. Marghiloman, ați primit funcțiunea de Director al Mitropoliei în care zi v'a și instalat în acest post. — A doua zi v'am auzit seara spunând Coanei Florica: Mâine dimineață mă duc la Mitropolie să-mi dau demisia, că nu pot să mă înțeleg cu Mitropolitul de loc, se schimbă de trei ori pe zi. V'ați și dat demisia și după dejun ați eșit în oraș mulțumit, că ați scăpat de ce ziceați că era o belea pe capul Dstră. Pe înserate lipseați de acasă, a venit să vă caute un om dela comandatură. Spunând noi că nu sunteți acasă, ne-a rugat să vă spunem să-l

www.dacoromanica.ro

aşteptaţi a doua zi la ora două, să vă ia la comandatură. Noi nu am bănuit nimic rău şi v'am spus ca şi cum nu ar fi nimic primejdios; dar Dstră, ne-aţi spus că nu e glumă, că ăştia când te poftesc la comandatură te şi închid acolo. Neştiind ce să faceţi ca să scăpaţi, v'aţi făcut bolnav şi aţi stat în pat toată ziua, dar nu a mai venit nimeni. Lucru ce v'a făcut să ziceţi seara: Se vede că voiau să mă închidă, ca să rămână Mitropolitul Conon singur la cheremul lor; dar acum că aţi dimisionat credeţi că vă lasă în pace, după cum v'au şi lăsat.

Eu mă mir cum a putut scoate cineva poveşti mincinoase când eu ştiu bine cum s'au petrecut lucrurile la lumina zilei, că Dstră în tot timpul ocupaţiei ca să nu faceţi cunoştinţă cu nici un neamţ nu vă mai duceaţi nici măcar la masă la D. Marghiloman, ziceaţi că Dlui fiind Preşedintele Crucei Roşii e dator să aibă de a face cu ei, dar Dstră nu voiţi să-i vedeţi: asta este tot ce ştiu Dle Theodorian şi vi le spun cum au fost şi cum ţin bine minte toate aceste minuni.

III

MEMORII INMÂNATE ÎN PRIMĂVARA LUI 1918 LUI MARGHILOMAN, PREŞEDINTELE CONSILIULUI MINIŞTRILOR.

A

Privitor la Biserica Română din Dobrogea.

In urma semnărei Preliminărilor dela Buftea şi aşa cum se presintă acum situaţia, ce ne rămâne de făcut este să căutăm a înpiedica desnaţionalizarea Românilor din Dobrogea, pentru ca la vreme priincioasă să o putem revendica.

Dobrogea este o ţară în care Bulgarii sunt în minoritate mare. Pe Turci, nu-i va putea desnaţionaliza niciodată regimul bulgăresc, nici pe Nemţi. Românii care formează 60 % din populaţia acestei provincii, sunt însă în pericol.

La 1878, trăiau în Dobrogea mulţi Români. Românii înainte de 1878, trăiau pe tot malul drept al Dunării. In bisericile din oraşele acelea serviciul se făcea mai mult greceşte şi româneşte, foarte puţin bulgăreşte fiindcă bisericile cele mari erau încă patriarhiste, nu exarhiste. In Rusciuk era o mahala românească în Silistra găseai Români sumedenie, tot aşa în Vidin şi Nicopoli; Turtucaia era oraş unde se vorbea mai mult româneşte, chiar pe

www.dacoromanica.ro

lă 1900. — Azi mulți au fost bulgarizați. Pe la 1908, Protopopul bulgar din Turtucaia și cel din Vidin, au ordonat arderea vechilor cărți de ritual românești, ce se găseau pe la biserici. Pe lângă populația românească autohtonă în Dobrogea, în cei patruzeci de ani de stăpânire română, s'au așezat acolo Români-Macedoneni și Români ce au părăsit Basarabia din nou trecută sub stăpânire rusească, în puterea tratatului din Berlin. Elementul românesc a crescut mai ales grație unei puternice emigrațiuni de Români-Ardeleni, emigrație ce a ținut cam de la 1879-84 și care a fost puternică mai ales în anii 1880-81.

Dacă știam să canalizăm în spre Dobrogea, emigrația Ardelenilor ce au trecut în America. Dacă dintre Italieni (aproape un milion), ce au emigrat în Argentina pe la 1884, o sută de mii măcăr erau aduși în Dobrogea, niciodată Bulgarii nu ar fi putut cuteza să râvnească spre acest ținut al României. Dar aceste constatări, nu folosesc prea mult azi. Azi noi trebue să facem imposibilul ca Românii-Dobrogeni, să păstreze majoritatea și mai ales să-i apărăm de desnaționalizare. — Dar cum? Asta este chestia ce ne preocupă.

Resolvarea ei, ne impune să vedem lucrurile în față și să le mărturisim fără șovăire. La preliminările de la Buftea s'au gândit la portul Constanța, nu au făcut însă nici o încercare spre a salva școala și biserica română.

România la 1913, au silit bisericile bulgare din cadrilater, să primească autoritatea ierarhiei române. Bulgarii se vor servi de același metod, ca să supue bisericile române ierarhiei bulgare. Se poate din fericire evita lucrul: Românii zic că Bulgarii fiind schismatici din pricină că ierarhia lor nu este recunoscută de bisericile ortodoxe nu pot cârmui în țară Ortodoxă. Bulgarii cred la fel cu Românii și prin urmare pot sta fără pericol sub autoritatea ierarhiei române. Din potrivă, nu poate fi silit clerul și poporul român să dea ascultare unei ierarhii pe care nu o recunoaște ca atare Biserica Română. Argumentul este canonic și dogmatic, deși foarte subtil. El trebue pus înainte, căci este un argument serios.

Cu acest argument și dacă arhiereul ce poartă titlul de Constățeanu ar fi stat în Dobrogea, dacă preoții cei mai mulți nu ar fi fugit și dacă cei rămași ar fi mai bine pregătiți sufletește, s'ar putea spera mult. Totuși și așa, trebue încercat orice, ca să sal-

www.dacoromanica.ro

văm caracterul românesc al provinciei. In acest scop în Constanța ar trebui să fie trimis Vlădica Constănțeanu, ca de acolo să încerce a-și exercita autoritatea asupra întreg clerului român din Dobrogea. Pentru aceasta avem nevoe, să se îngădue Constănțeanului să stăpânească din Catedrala vechiului Tomis. Cu concursul celor două imperii centrale și al Turciei, poate că s'ar putea face ceva în sensul acesta.

Dacă însă tratativele în această direcție dau greș, trebue să apucăm altă cale. La calea la care s'au gândit Bulgarii din cadrilater în 1913, cale pe care nu au luat-o, fiindcă nu au avut vreme : Românii din Dobrogea să se declare uniți cu Roma.

Pentru Românii Dobrogeni lucrul este cu atât mai ușor, cu cât majoritatea Românilor veniți din Ardeal, sunt uniți. Numai din dorința de a se deosebi cât mai puțin de Românii din Regat și fiindcă (să o mărturisim) au fost siliți la aceasta, ei s'au lepădat de Unire. Acum cu drept cuvânt, pot pretinde să fie lăsați a fi păstoriți așa cum au dreptul de la canoane. Cerând Arhiepiscopului Bucureștilor a le trimite preoți din Blaj, ei scapă de pericolul ce amenință pe ceilalți. Ceilalți, sfătuiți la ce cer interesele Românismului îi vor urma. Nici o putere pe lume, nu va putea atunci să'i bulgărească !

Să nu uităm că până azi Biserica Catolică din cele trei județe basarabene ce au fost românești până la anul 1878, stă canonicește sub Episcopul Catolic din Iași. Vaticanul nu s'a învoit niciodată a o supune unui Episcop Catolic din Rusia, cum îi cereau Muscalii. Azi Clerul Catolic din Dobrogea vine în București de primește ordine dela Arhiepiscop, care acum în Aprilie 1918, se duce acolo în vizită canonică. Cu Vaticanul nu se glumește ! Sub scutul lui, Românii Dobrogeni pot fi salvați.

Înțelege-vor însă Românii ? Ceea ce știm, este că au o datorie supremă să înțeleagă.

B

Despre Bisericile Românești din Statele Balcanice.

O jumătate și mai bine de veac, chestia Românilor de peste Dunăre a preocupat pe conducătorii Statului Român. S'au cheltuit milioane în chestia Bisericilor și Școalelor din Macedonia.

Printr'un protocol deosebit, semnat de plenipotențiarii dela

www.dacoromanica.ro

Conferința din București din 1913, s'a recunoscut României dreptul de a instala Episcopi în Serbia, Grecia și Bulgaria, pentru Românii de acolo. Cel din Londra, în 1912, ne-a concedat acelaș drept și în Albania.

In 1914, Ministrul Porumbaru mi-a cerut sfat, de ce ar fi de făcut spre a da un început de execuție acestui protocol. Mi-a comunicat soluțiunile preconizate de Sinod și de Casa Bisericei, unele mai fantastice decât altele.

Mai interesante au fost destăinuirile relative la tratativele cu Venizelos. Primul-Ministru al Greciei, ca să se sustragă dela îndeplinirea îndatoririi luate, se punea pe următorul țărâm: Ortodoxii din Macedonia depind încă de Patriarchie. Grecia prin urmare, nu poate îngădui altor episcopi să păstorească acolo, până ce va sfârși tratativele cu Fanarul și până când Patriarchia, prin deosebit Tomos, va trece puterile sale canonice Sinodului din Atena. Admițând ca întemeiat, cum și era, canonicește vorbind, obiecțiunea lui Venizelos, am propus o soluțiune, pe care Ministrul Afacerilor Streine o a găsit judicioasă și ingenioasă, ca să întrebuințez propriile sale cuvinte. Nu i-a dat însă nici un curs. Nu știu dacă isbucnirea războiului european sau repulsiunea Șefului Guvernului Liberal de a primi o soluțiune ce isvora dela mine, a împedecat pe D. Porumbaru să execute ceea ce ar fi permis, de atunci, să punem în aplicare un drept concedat nouă. Bănuesc că amândouă au influențat ca să rămânem inerți. Regretabil. Căci opera de desnaționalizare putea fi împedicată mai ușor. Azi când se iscălesc alte tratate, protocoalele din 1913 pot încă mai ușor să fie eludate.

Trebue să facem totul ca să nu îngăduim aceasta. Oricât de grele sunt vremile, protocoalele acestea nu au fost desființate. Avem dreptul a cere respectarea lor. Totul este cum îl putem executa. Acest lucru țin să-l stabilesc aici.

Românii din Macedonia — Venizelos avea dreptate, — canonicește depind încă de Fanar. Pe cât știu, până acum nici unul din Statele Balcanice nu au căpătat Tomosul, prin care bisericile pendinte de Patriarchie să fie trecute canonicește sub ascultarea Bisericilor Naționale, din Serbia, Grecia, Bulgaria și Albania.

Este încă vreme, ca Românin să le ia înainte. Cred că sunt justificate orice jertfe, carę ar isbuti ca România să capete dela

www.dacoromanica.ro

Patriarchie un Tomos prin care, ținând seama de Protocoalele din 1912/1913, Fanarul să treacă Statului Român (ca ctitor) drepturile sale canonice asupra bisericilor românești din acele patru state. Prin acel Tomos, Guvernul Român va dobândi dreptul să le păstorească printr'un exarh, cu caracter episcopal, care să fie arhiereu titular, membru al Sfântului Sinod din București și care să le cârmuiască cu titlul de Exarh al Bisericilor Române din Peninsula Balcanică. Cu chipul acesta, el ar rămâne amovibil. Totdeauna Statul putându-l înlocui cu altul, lucru de mare importanță fiind dat oamenii și moravurile. Titulatura ar fi astfel: N... din mila lui Dumnezeu Episcop titular al Craiovei (or al Bârladului după titlul său de arhiereu), Exarh al Bisericilor Românești din Peninsula Balcanică.

Acest arhiereu va locui în centrul Peninsulei, într'un oraș ca Salonic sau Monastir.

Odată dobândit acest Tomos, Statele Balcanice cu greu vor mai putea să se sustragă dela îndatoriri ce și-au luat.

Intrebarea este, se poate obține un astfel de Tomos? In principiu întrebarea nici nu se pune măcar. In fapt vor fi greutăți, dar nu prea mari. Mai greu a fost dobândirea Tomosului Autocefaliei, la 1885. Calea urmată atunci ne este cunoscută. In Orient, la Patriarchie, se negociază cu daruri și prin oameni.

La 1885, Aristarchi a fost omul. Azi avem un Român, care poate tot atât dacă nu și mai bine decât Aristarchi. Decanul Facultății de Teologie, Dragomir Demetrescu, este persoana gratissima la Patriarchie. La alegerea succesorului lui Joachim III, trimis la Constantinopole de Regele Carol, a jucat un rol în alegerea lui Germanos. Azi este Mare Nomofilax al Patriarchiei. Avem omul. Calea o dăm aici. Știm ce trebue să-i cerem, să ne aducă dela Patriarchie. Nu cred că mă înșel, când afirm că va duce la bun sfârșit o misiune în sensul acesta.

Numai astfel mai putem salva populațiunea românească din Balcani de desnaționalizare. Cât interes avem a împiedica aceasta, nu cred că este nevoie de însemnat.[1])

[1]) Această soluțiune, ar fi fost ușor de realizat și ar fi împiedecat pe Românii din Balcani, să sufere cele de care se plâng acum, când pentru salvarea lor nu cred că mai rămâne decât colonizarea lor în Dobrogea și în Ardeal.

www.dacoromanica.ro

C

Nevoia Concordatului.

Prin Tratatul de Pace de la Cotroceni, se recunoaşte bisericilor catolice personalitatea morală. Această personalitate morală o au avut totdeauna în drept. Din nenorocire cu samavolnicie uneori Justiţia, şi Administraţia Cultelor le-a tăgăduit-o şi, fiindcă nu există greşeală ori nedreptate care să nu se răzbune asupra celui ce o comite, avem durerea să ni se impue de peste hotare, să recunoaştem ceea ce au făptuit strămoşii şi ce noi din orbire am tăgăduit câteodată.

Acest fapt, va ispiti Austria să revendice iarăşi protectoratul ce l-a exercitat de fapt până la 1884. Dacă nu uităm că adeseori politica Austrei a fost, este şi probabil va mai fi influenţată de Unguri, pentru cine a citit discursul Primului-Ministru Vekerle şi articolele ce au apărut în ziarele din Budapesta, nu se poate ascunde faptul că Ungurii vor să capete o influenţă directă în Biserica Catolică dela noi.

In iarna 1917, când Arhiepiscopul Netzhamer era bolnav, la Pesta se sconta boala sa şi se făceau serioase opintiri ca să asigure Contelui Maylath, Episcopul Transilvaniei, succesiunea Vlădicăi Raymund. A dat însă Dumnezeu că Arhiepiscopul Bucureştilor s'a însănătoşat. Să ne aducem aminte însă, că Episcopia Iaşilor este vacantă de doi ani şi că în Moldova sunt 70.000 de catolici, asupra cărora Ungurii nu se sfiesc să revendice dreptul de a-i maghiariza.

Alipirea Basarabiei, unde trăesc catolici de diferite naţionalităţi, va impune o nouă împărţire a dioceselor catolice.

Pentru noi, este de mare importanţă ca cel puţin catolicii din Dobrogea să rămâie a fi păstoriţi tot de Arhiepiscopul Bucureştilor.

Pentru toate aceste cuvinte, pe lângă altele ce sunt de mult cunoscute, se impune să reluăm numaidecât relaţiunile diplomatice cu Vaticanul, aşa cum le-au avut vechii Voevezi ai Ţărilor noastre şi să încheem un concordat cu Roma, cât mai în grabă.

Dacă România ar fi avut relaţiuni diplomatice cu Vaticanul, în vecii vecilor, Episcopia de Hajdu-Dorogh nu s'ar fi atins de eparchiile româneşti.

Dacă nu se va încheia Concordatul cât mai grabnic, riscăm să nu-l căpătăm mai târziu, dacă Ungurii ajung cumva mai puternici decât sunt azi.

www.dacoromanica.ro

Nu trebue nesocotit nici faptul că probabil la viitorul congres, Sfântul Scaun va fi reprezentat şi nu va fi puţin lucru, ca acolo să ne bucurăm de simpatiile Romei.

D

Episcopie Greco-Slavă în România.

In Basarabia trăesc laolaltă, printre Români, ca pravoslavnici o mare mulţime de muscali, ruteni, bulgari şi greci. Această populaţiune adusă de Muscali a avut misiunea de a da Basarabiei un caracter neromânesc, şi de a rusifica Biserica Românească, din această nenorocită provincie.

Astăzi toţi aceştia sunt acolo cetăţeni cu drepturi politice, şi suntem datori să le dăm biserici şi preoţi, cari să'i păstorească în limba lor. Nu pot ei însă pretinde, ca clerul lor, să continue a da Bisericii de peste două milioane de Români şi în viitor, caracter străin. Este un principiu admis de întreaga Biserică Răsăriteană, că Bisericile Orientale pot şi chiar trebue a se despărţi în episcopii după limba liturgică a fiecărui popor. Aşa s'au despărţit prin Decret Impărătesc Românii de Sârbi, în Ardeal şi Ţara Ungurească. Despărţirea este recunoscută de perfect canonică, de toate bisericile ortodoxe.

Acelaş lucru trebue să facem şi noi. Eparchiile basarabene, a Chişinăului şi Hotinului, din Akerman şi din Ismail, trebue să rămâe Episcopii româneşti curate şi numai spre folosul Românilor.

In România Veche a predominat altă părere, până acum. Bisericile ruse, bulgare şi greceşti, erau supuse chiriarhului românesc. Se credea că aşa pot fi oprite de a lucra în contra liniştei Statului. In realitate, amestecul chiriarhilor români, nu a asigurat Statul cu nimic. In schimb de nenumărate rânduri acest amestec, a dat loc la conflicte regretabile. Nu e locul să cercetăm obârşia acestor conflicte, care mai totdeauna au isbutit să înstrăineze pe enoriaşii acestor biserici de România. Ceea ce este şi mai grav, nu o singură dată s'a întâmplat ca chiriarhul român să persecute, sub pretext că fac agitaţii antiromâneşti, tocmai pe clericii cei mai pacinici, şi foarte des i-am văzut luând sub scutul şi garanţia lor popi greci şi bulgari, cari nu meritau acea protecţie,

Credem dară că pentru toate aceste comunităţi pravoslavnice, în care limba liturgică este greacă sau slavă, trebue creată o episcopie independentă de orice altă chiriarhie. Pentru ele tre-

www.dacoromanica.ro

bue reînființată vechea Arhiepiscopie a Proilavei, care a încetat să existe de abia după 1828 și care avea tocmai acest caracter greco-slav. Orașul Brăila, prin bisericile grece și bulgare ce are într'însul, prin poziția lui centrală, între Basarabia și Muntenia, este parcă predestinat să redevie reședința acestei vechi arhiepiscopii. Vlădica Gavril, Vicarul actual din Chișinău, ar fi cel mai indicat, să fie numit mai întâi ocârmuitor vremelnic și mai târziu, dacă va merita, titular definitiv al Proilavei.

Cu chipul ăsta, toți cei străini de neam și de limba noastră, nu vor mai avea nici o influență dăunătoare în bisericile românești, iar bisericile lor, vor găsi în România dreptate, libertate și protecțiune, fără a mai depinde de nimeni de peste granită. [2])

E

In chestia Bisericei Armenești din România.

Armenii au venit în Europa, după ce Persia a pătruns în țara lor și a început să-i persecute. In secolul XI a avut loc prima descălicătoare armenească, din Asia în Europa. Au urmat altele la 1342, la 1418 și în 1616. — In fine, la 1899, după ce Sultanul Abdul Hamid II, a dat ordin ca Armenii să fie măcelăriți, mii de familii armenești s'au refugiat în România.

Armenii au pătruns în Moldova, probabil dela prima lor emigrare; cu siguranță că se găseau Armeni acolo, dinainte de 1342. Ei au biserici vechi și bogate în România. Alexandru cel bun a întemeiat pentru Armeni o episcopie la Suceava, ale cărei ruini se păstrează. Ei se bucurau la noi de toate drepturile ce le aveau negustorii și industriașii pământeni. Formau, împreună cu Sașii, o veche burghezie moldovenească. Cu timpul, situația lor s'a înrăutățit. Ștefăniță-Vodă, se aprinde de dorul, să distrugă eresul monofist din statele sale. Poruncește o persecuție în toată regula, împotriva Armenilor. Pasionatul Voevod, nu a distrus nimic. A lăsat numai o groaznică amintire, în Istoria Armenilor. De atunci însă, Armenii au pierdut Episcopia lor din Suceava și drepturile politice. Armenii și Bisericile lor, au devenit doar tolerate în Moldova, până la 1858. Bisericește au căzut sub episcopi stre-

[2]) Dacă se crea episcopia aceasta, nu ar mai fi fost nevoe de acordurile ce s'au încheiat cu Grecia și cu Serbia, acorduri ce pun sub stăpânire străină cetățeni români și așezăminte ridicate cu bani românești.

www.dacoromanica.ro

ini. Au fost cârmuiți când din Esmiadsin, când din Constantinopole. Totdeauna în spirit potrivnic adevăratelor lor interese, și nu așa cum cerea siguranța Statului. In Divanul Ad-hoc, Kogâlniceanu s'a luptat mult, pentru emanciparea lor. A cerut Divanului ca printr'un punct (al 9-lea), să declare că toți creștinii de orice confesiune, pot dobândi drepturi politice. Cu 42 de voturi, contra 36, Divanul a înlăturat acest punct, în ședința de 12 Noembrie 1857. Desbaterile au ținut trei zile. Fără a incerca să îndulcim câtuși de puțin vina majorității intolerante și lipsită de simț politic, trebue să mărturisim că oratorii acelei majorități nu erau lipsiți de logică, când adresându-se minorității ziceau: Ați votat o Biserică Dominantă, ați votat cu noi îndatorirea pentru ca Moștenitorul Tronului să intre într'această Biserică Dominantă. Ați votat în aceste două puncte alături cu noi, fiindcă ați fost de acord cu noi, că așa cere interesul Românismului. Și dacă e așa, trebue să fiți tot alături de noi, ca să nu deschidem porțile cetățeniei românești, decât celor ce vor să intre în Biserica de Stat.

Silogismul nu era perfect. Premisa era falșă. Dar minoritatea care admisese premisa, nu putea zdrobi concluzia. A trebuit deci ca un tratat internațional, „Convenția dela Paris" să impue Principatelor în constituția lor acest principiu, pe care nu-l mai contesta nimeni. Așa că dela 1858, Armenii autohtoni, au devenit de drept și cetățeni români, cu toate drepturile garantate românilor în Convențiunea dela Paris.

Bisericește au rămas însă tot străini. Păstoriți, de un cler venit de peste hotare, neștiind vorbi românește, de câte ori Armenii indigeni s'au încercat să dea bisericilor lor, un caracter mai românesc, s'au lovit de preoții lor. Unul singur face excepție. Moscofian născut în România, simțind românește, ca toți coreligionarii lui români de veacuri. A fost însă caterisit de Patriarhia Armenească, și a murit impiegat în Direcția Generală a Penitenciarelor. Dela 1899, de când s'au înmulțit în țară Armenii-Otomani, popii și profesorii dela școlile lor confesionale, nu știu boabă românească. Să încearcă o desromânizare a Armenilor. Noi trebue să o împedecăm și să dorim românisarea și a celor veniți în ultimul sfert de secol.

Până unde merge însă curentul acesta dăunător Românismului, este destul ca să spunem că la începutul lui 1914, din

www.dacoromanica.ro

Esmiadsin, a venit ca episcop Armean în România, Vlădica Kelemkian. Nimeni nu-şi da seama de gravitatea faptului. Ziarele anunţau numirea lui. Regele îl primise în audienţă. Autorităţile îi recunoşteau calitatea. Am dat însă alarma în „Noua Revistă Română". A urmat o polemică cu un ziar armeno-rus, ce apărea pe atunci în Bucureşti.

Ministrul de Externe, Porumbaru, mi-a cerut o întâlnire. Rezultatul a fost, că Episcopul a plecat fără gând de întoarcere. Bisericile Armeneşti au rămas tot ca înainte. De atunci, trebuia creiată o episcopie armenească, prin decret regal, întemeiat un seminar în ţară şi întreg clerul supus controlului şi supravegherei Statului. Lucrul nici nu ne-ar fi cerut sacrificii bugetare. Bisericile vechi armeneşti sunt foarte bogate. Dar avuţiile lor se risipesc din lipsă de control cinstit şi eficace. Azi soluţiunea a devenit mai grea. Niciodată, o biserică, orientală, de orice rit ori confesie sau naţionalitate, nu va contesta Statului dreptul de a creia episcopii, şi a numi episcopi (chiar când nu sunt plătiţi de Stat). Şi armenii ca popor şi biserică, sunt tot ce se poate mai orientali. Dar în Basarabia, Armenii sunt de două specii gregorieni şi catolici (mai exact gregorieni-uniţi). Uniţii vorbesc limba poloneză, depind de Arhiepiscopia din Lemberg. Gregorienii rusificaţi, stau sub ascultarea Episcopului din Teodosia (Crimenia). La Akerman, trăia un arhiereu armean, trimis acolo de Episcopul Teodosiei. La 1813 Muscalii înfiinţară o episcopie armeano-gregoriană în Khesaria, dar au desfiinţat-o la 1832. Aceste împrejurări complică în adevăr chestia, dar nu trebue să împiedice soluţia ei. Din potrivă, ele dau şi mai bine pe faţă importanţa ei. Două sunt prin urmare soluţiunile, la care va trebui să ne oprim. Căci a ignora pe Armenii de peste Prut, nu ar fi o a treia soluţie, ci o greşală cu consecinţe fatale. Ambele soluţiuni au în de comun ideia să se ia clerul şi bisericile armeneşti sub protecţia şi controlul Statului, punându-i pe picior de egalitate cu toate confesiunile profesate de cetăţenii români. — Prima soluţie cere întemeierea unei episcopii gregoriene şi a unui seminar gregorian în Bucureşti. Acestei episcopii vor fi supuse toate bisericile gregoriene din regat. Cu administrarea vremelnică a acestei episcopii (dacă e convenabil) va putea fi însărcinat arhiereul armenesc din Akerman, până când se va găsi cel vrednic a fi titular. — In această soluţie, gregorienii uniţi şi bisericile lor ar tre-

www.dacoromanica.ro

bui puse sub ascultarea episcopului catolic din Iaşi. Cum această episcopie e acum vacantă, va trebui stăruit la Vatican să se numească un episcop care să meargă mână în mână cu guvernul, în toate chestiunile. Lucru ce nu e aşa greu de obţinut.

A doua soluţie ar fi unirea tuturor Armenilor cu Roma. In acest caz, guvernul în înţelegere cu Vaticanul va creia o episcopie şi ar numi un episcop. Cu chipul acesta nici indirect, bisericile armeneşti nu ar mai avea legături în Polonia şi în Rusia. Ambele soluţiuni prezintă şi avantagii şi greutăţi, dar o alta nu ar satisface adevăratele interese ale Statului Român. Asupra uneia din ele, trebue să ne oprim. [3])

F

Chestia Ovreiască.

Prin alipirea Basarabiei, patru sute de mii de Ovrei-Basarabeni, cari se bucură acolo de toate drepturile politice, devin cetăţeni români. Acest eveniment ajunge, ca să impuie oricui să acorde aceleaşi drepturi politice şi ovreilor pământeni.

Acest lucru a fost apoi cerut în tratativele de pace dela Cotroceni. Dacă nu ne scapă din vedere că azi nu există stat european, care să mai conteze Ovreilor exerciţiul drepturile politice, înţelegem că în Constituanţa de mâine se va rezolva, infine şi chestia Ovreilor dela noi. Ceia ce trebuie să regretăm cu toţii, este că până azi România nu a făcut nimic, ca să pregătească desăvârşita românizare a Ovreilor pământeni. Ceia ce vrednic de osândit este, mai ales, că s'a legiuit în aşa chip, încât Ovreii au fost ţinuţi cât mai departe de sufletul românesc.

O politică inteligentă şi patriotică, cerea să facem sacrificii oricâte, ca să aducem pe ovrei în şcolile româneşti. Legile însă le-a îngreunat accesul în şcolile române. I-a silit să'şi facă şcoli confesionale în care, orice s'ar zice şi orice s'ar face, domneşte şi va domni totdeauna un spirit strein de mentalitatea românească, atâta vreme, cât cultul mozaic va fi cârmuit de rabini eşiţi din şcoli de peste hotare şi necontrolaţi serios de Statul Român.

Până acum cultul mosaic a fost ignorat cu desăvârşire, de

---

[3]) Cu toate astea după 1919, s'a îngăduit crearea unei episcopii Gregoriane, care cârmueşte pe Armeni prin popi ce nu ştiu o boabă românește, iar păstoriţii lor nici un cuvânt armenesc,

www.dacoromanica.ro

conducătorii Statului Român. Rabinii cari au o imensă influență asupra maselor, sunt mai toți străini, eșiți din școli rabinice, ungurești, poloneze ori nemțești. Unii își petrec vremea, în consulatele străine. Sunt și cari nu știu nici o boabă românește.

Dar am ajuns în ceasul al unsprezecelea. Trebue confesiunea mosaică să treacă numaidecât sub controlul și reala supraveghere a Statului. Momentul este priincios. Toată lumea pricepe, că nu se poate altfel și nimeni nu va face greutăți Statului. Totul este de a ști ce trebue făcut. Din fericire avem precedente din trecutul altor țări, care ne luminează calea.

Revoluția franceză a dat cea dintâi drepturi Ovreilor. Această măsură umanitară și dreaptă, în principiu, nu putea fi aplicată din pricina diferitelor secte ovreești, din pricină că unii nu vroiau a se supune legilor Statului, confundând legiuirile dogmatice din Vechiul Testament, cu legiuiri, care nu privesc decât pe Ovrei ce erau cetățeni ai desființatului stat teocratic izraelit din Palestina.

Spre a pune capăt acestor greutăți, Napaleon I a adunat un Mare Sanhedrin la Paris, în Februarie 1807. Acest sanhedrin, convocat de Impărat, care fu reprezentat prin doi comisari, cunoscuții jurisconsulți și canoniști Bigot de Préameneu și Portalis, a dat o hotărâre care a legat pe toți Ovreii din Franța și Italia. In urma acestei hotărâri, Napoleon a organizat cultul mosaic, punându-l pe picior de egalitate „în fața Statului" cu cultul catolic și protestant. Grație acestei organizări napoleoniane, clerul mosaic din Franța și Italia, s'a naționalizat. Ovreii italieni și francezi, nu se deosebesc azi de concetățenii lor, decât prin credință. Asta trebue să facă și România.

Fiindcă hotărârea sanhedrinului din 1807, se referă la Ovreii din Franța și din Regatul Italiei, antisemiții și câțiva ovrei habotnici, pretind cu drept cuvânt în principiu — că acel Sanhedrin nu a putut hotărâ decât pentru Franța și Italia. Așa fiind, cred că se impune ca, înainte de constituantă, Guvernul Român să convoace un sanhedrin la București, care să declare că Ovreii din România, se țin legați de cele hotărâte la Sanhedrinul din Paris, dela 1807. Sanhedrinul va ruga Guvernul Român, să ia sub supravegherea și controlul său cultul mozaic.

In urmă „printr'o lege ordinară" Statul va lua asupră-și plata rabinilor și intreținerea templelor. Va înființa un seminar

www.dacoromanica.ro

rabinic, în care să nu fie primiți decât ovrei pământeni, absolvenți a patru clase gimnasiale făcute în școlile Statului. Rabinii actuali vor fi absolut amovibili. Rabinilor, eșiți din școala rabinică ce se va înființa în România, li se va asigura stabilirea, ca și clericilor creștini.

Cum am mai spus, venitul comunităților, și un impozit general perceput de Stat, pentru întreținerea cultelor, va îngădui ca această organizare să nu turbure echilibrul budgetar.

Să nu uităm că Clerul Mahomedan din Dobrogea, fiindcă s'a bucurat de protecția Statului și a fost supus controlului său, a fost singurul cler care a protestat împotriva despărțirei Dobrogei de Patria Mumă.

Sunt sigur că așa ar fi făcut clerul oricărei alte confesiuni, crescut românește și când Departamentul Cultelor, va fi cum îi este și numele, protectorul și supraveghetorul tuturor cultelor profesate în România. Când va înceta să fie cuib de intrigi teologhicești.

Chestia ovreiască, așa cum se pune azi, impune numaidecât această schimbare, pentru ca să nu avem locuitori cu drepturi politice, conduși sufletește de străini. Așa cum a fost și este acum, din pricina miopiei noastre. [4])

IV

PENTRU DESTINDERE.

M. Theodorian-Carada lui Vintilă Brătianu,
Președintele Consiliului Miniștrilor,
la 29 Martie 1928.

Dragă Vintilă,

Trăim zile grele, zile în care fiecare e dator să facă ori să spue tot ce crede de folos obștesc. Deaceea te rog să te gândești mult și bine la ceea ce voi să-ți zic...

Nu se cade, nici să capitulezi în fața opositiunei revuluționare, nici să încerci o represiune de care nu poți fi sigur. Ceea ce e de făcut, este să-i desarmezi liniștind spiritele rătăcite și asmuțite. Ne trebue numaidecât un cabinet de împăciuire, un fel de al doilea minister Aurelian, și mai incolor de cât cel din 1896 și mai energic în acelaș timp... Ca să se liniștească lumea trebue să le iese la toți din cap că în timpul minorității Regelui,

[4]) Prin tratatele dela Paris și prin Constituția din 1924, s'a acordat Ovreilor mai mult și legiuirile ordinare nu s'au ocupat de loc de românizarea reală a Sinagogei, scoțând-o de sub orice influență de peste granița.

www.dacoromanica.ro

poate fi vorba de disolvarea Parlamentului, într'alt cas de cât cel al unui consens al tuturor partidelor şi cu condiţie ca alegerile să fie prezidate de un minister necontestat de nimeni, iar partidele înfăţişându-se alegătorilor unite asupra uneia şi aceiaşi listă. Şi asta nu pentrucă aşa vor Liberalii, ci fiindcă disolvarea este o prerogativă regală ce totdeauna pune în joc situaţia celui ce usează de ea. Regenţii nu au dreptul să pună în cel mai mic risic Coroana, tot aşa cum nu pot tutorii primejdui patrimoniul pupilului lor.

Trebue găsită formula prin care Regenţa, asigurând că va lua măsuri la vreme ca să asigure libertatea alegerilor generale la espirarea mandatului camerilor actuale, să arăte de ce nu vrea şi nu poate usa de dreptul de disolvare reservat Regelui. Când lucrul acesta va intra bine în mintea oamenilor, un pas mare spre împăciuirea spiritelor va fi făcut. Inceapă-se dar cu asta.

Imediat sau concomitent, un minister de destindere cu mâna pe mânerul sabiei, ar întinde o ramură de măslin oposiţiei. Preşedinte al unui astfel de guvern poate fi Presan, Titulescu, Iorga ori chiar Coandă. Din el trebue să facă parte oameni cu prestigiu moral şi intelectual, dar oameni cu care să poată sta de vorbă toate partidele. Intr'un astfel de minister văd pe Argetoianu la Interne, pe Sanitaru la Răsboi, cu Ionaş Grădişteanu, Victor Râmniceanu şi pe Mihaly. Şeful Guvernului s'ar declara gata a-şi remania oricând cabinetul, primind în el reprezentanţi ai oricărui partid dispus să combată comunismul şi demagogia.

Un astfel de guvern, modificând legea electorală, ar introduce şi la noi regimul parlamentar. Căci în urma Sufragiului Universal şi a demagogiei ce s'a deslănţuit, partidele de ordine nu pot înfrâna pornirile extreme decât făurind o nouă lege electorală, care să facă imposibil oricui să obţie majorităţi prea puternice.

La toamnă, Şeful Liberalilor s'ar alege Preşedinte al Camerei, ca depe acel fotoliu să-şi esercite legitima-i influenţă. El va privi la desfăşurarea evenimentelor cu mulţumirea de a fi înlăturat orice primejdie iminentă, calmând spiritele şi reducând forţele revoluţionare, fără să pretindă omenirii mai mult decât poate să dea. Să se renunţe la ilusia că dacă Maniu se discreditează, lucrurile revin la ce au fost. Căci la ce a fost, sub regimul Sufragiului Universal nu se mai poate întoarce. Vom că-

www.dacoromanica.ro

dea din lac în puț, dacă nu se lucrează cu prudență și abilitate, te rog să mă crezi.

Iubite Vintilă, astă vară Ardelenii m'au asigurat de realegerea mea în Satu-Mare dacă îmi dau mâna cu ei. In realitate eu mă puteam realege chiar ca independent, dar nostalgia trecutului m'a decis să nu fac nimic decât în acord cu Ionel. El mi-a zis atunci, că dacă voi pot să mă duc să candidez acolo, dar că mă sfătuește să nu candidez numai decât, pentru ca nimeni să nu poată zice că am revenit numai pentru ca să-mi păstrez scaunul în Senat. A adăogat că va avea el grijă să-mi dea locul ce mi s'ar fi cuvenit de mult, dacă nu părăseam partidul. Trebue să știi, cred, lucrul acesta. Nu ți-l reamintii, decât ca să-ți aduc aminte că locul în care eu m'ași fi ales cu mânile în șolduri, l-au luat Național-Țărăniștii, iar la Cameră candidații liberali nu au pătruns decât grație procentului majoritar obținut în Țară. Nu sunt încrezut, când spun că altul ar fi fost rezultatul dacă mi se încredința mie conducerea Partidului în județul acela. Nu regret deloc că am ascultat pe Ionel, decât pentru că în Senat ași fi putut face pentru apărarea ordinei constituționale și pentru împăciuire spiritelor mult mai mult decât cei mai mulți.

Fiindcă vezi eu îmi iubesc Țara ! Pun interesele ei, mai presus de orice pe pământ. Dragostea asta mă îndeamnă să mă documentez necontenit și, din pricina ei, nu încetez să cuget la soarta ce o așteaptă, fără să mă gândesc câtuși de puțin la mine și la ale mele. De la unchiu mă mândresc a fi moștenit desinteresarea și patriotismul lui. De aceea, pe semne văd eu uneori mai limpede și mai departe de cât alții. Tot din astă pricină mă simt obligat în conștiință, să-ți scriu.

Știu bine că nu ești din cei ce mă prețuesc prea mult, dar asta nu mă împiedică pe mine să-ți prețuesc patriotismul și osârdia. Sper dar că mă vei înțelege bine. Dar chiar dacă speranța de a fi priceput nu ar avea decât una la mie șansa a se împlini, tot trebue să-ți fac cunoscut cum văd eu situația, pentru că mare e primejdia și fiindcă amândoi avem aceiași educație politică și aproape aceleași datorii față de România.

Am oprit o copie după rândurile de față. O voi pune alături de cele ce am adresat lui Marghiloman în 1918 și lui Averescu anul trecut. Cu chipul acesta, generațiunele viitoare vor ști cel puțin cine au fost cei ce au văzut clar în vremuri posomo-

www.dacoromanica.ro

râte şi nu au pregetat să lămurească pe cei ce aveau răspunderea, numai ca să facă bine Patriei.

Fericirea ei şi a mea ar fi însă, dacă acele generaţiuni vor putea spune că Vintilă Brătianu a fost superior celor doi dintâi şi a salvat România de frământări dureroase.

Cu cele mai sincere şi afectuoase sentimente, închei dar astă lungă scrisoare.

www.dacoromanica.ro

NOTE.

[1]) Vladica Nifon era atunci Vicarul Mitropoliei.
[2]) I. Hesselmann, pastor protestant și pofesor la liceul Carol I din Craiova.
[3]) Beust. Cancelar al Imparatului Franz-Iosif.
[4]) „Decadența Bisericei Ortodoxe și causele ei". Tip, Gutenberg. 1897.
[5]) Ion Cornoi. Directorul Mitropoliei Ungro-Vlahici.
[6]) „Recasatoria Preoților" București 1907.
[7]) Dr. Gr. Râmniceanu, Profesor la Facultatea de Medicină.
[8]) Albert Honigman. era redactor la „Adevarul".
[9]) M. Ghimpa. Senator. Director al oficiosului „Secolul".
[10]) D. Gomoi, mai tarziu paroh in Mehedinți.
[11]) Olga Stolojian. Soacra lui Vintila Brătianu.
[12]) M. Vladescu, fost ministru.
[13]) C. C. Diculescu, mai târziu agregat la Universitatea din Cluj.
[14]) Erbiceanu Profesor la Facultatea de Teologie.
[15]) Chifu. Licențiat in Teologie.
[16]) P. Cathrein, invațat iezuit.
[17]) Milone Lugomirescu, redactor la Epoca.
[18]) Ilie Teodorescu, paroh la Bis. Amsei mai tarziu episcop la Con tanța.
[19]) Ghenadie Petrescu Mitropolitul-Primat din 1894-6.
[20]) G. Horvath scluptor autorul monumentelor Vasile Lascar și Gh. Panu.
[21]) Petit. Mai târziu Arhiepiscop al Athenei.
[22]) Tiberghien prelat plin de interes la chestiile orientale.
[23]) G. Diamandy, Ministru la Quirinal.
[24]) M. Iulian, fost prefect de poliție liberal.
[25]) Hildebrand Frollo, eminent profesor de latina.
[26]) Dumitru Șoimescu, avocat și politician.
[27]) Generalul Iancovescu. Ministru de Rasboi în 1917-8, senator in Parlamentul Marghilomanist.
[28]) C. Dobrescu. Sub-Administrator la Casa Bisericei, mai târziu Secretar-General la Ministerul Cultelor.
[29]) Gr. Procopiu. Senator, mai târziu Președinte la Consiliul Legislativ.
[30]) Panait Vizanti. Secretarul lui Marghiloman.

www.dacoromanica.ro

[31]) Dr. Giani, fost senator.
[32]) Miltiade Adamescu, avocat și mai târziu deputat.
[33]) Panco. Director la Ministerul Justiției.
[34]) Al. Iliescu. Vice-Președinte al Camerei Deputaților.
[35]) M. N. Săulescu, Ministru de Finanțe în cabinetul Marghiloman.
[36]) Eram Vice-Președintele Consiliului de Administrație al Societății „Câmpulungul" pentru fabricarea hârtiei.
[37]) Al. Crásnaru. Membru în Consiliul superior administrativ, mai târziu Președintele acestui consiliu.
[38]) Andrei Corteanu trecuse din Secretar General la Ministerul Finanțelor, la cel de Interne.
[42]) In tot timpul acela scriam în „Steagul" sub semnătură proprie articole favorabile politicei de rezistență.
[43]) Stef. Cicio Popp, Ministru de Justiție și mai târziu Președinte al Camerei.
[44]) Alex. Papacostea, Secretar General la Ministerul Industriei și Comerțului, mai târziu profesor la Universitatea din Cernăuți.
[44]) (pag. 122) Generalul Rășcanu fost ministru de războiu.

www.dacoromanica.ro

Index Alfabetic.

A

Adamescu (G) 125.
— (Miltiade) 55. 86. 89. 101. 102.
Arion (C) 19. 20. 46. 74. 75. 90. 92. 93. 118. 123.
— (Virgil) 48. 74. 80. 85.
Alimănești eanu (Pia) 107.
Anghelescu (C) 117.
Antipa 74.
Antonescu (Glafira) 8.
Antonescu (Victor) 23.
Andreiescu — Mușcel 74.
Arămescu— Donici (Vlădica Conon) 22. 69. 70. 71. 72. 95.
Averescu (General) 60. 82. 90. 91. 92. 97. 102. 111. 112. 114. 115. 116. 122. 126 128. 129. 131. 136. 138.
Argetoianu (C) 133.

B

Bogdat (G N) 37.
Bărbătescu 68.
Bailly (Părintele) 31.
Bălan (Vlădica Ion.) 83.
Bărbulescu (N) 78.
Bardescu (Dr N) 55. 80. 85 128. 129.
Bazaine (Mareșal) 81.
Berceanu — Brăila 78.
Berceanu (Mihail) 108. 109.
Baud (Canonicul) 9. 25. 26.
Beust (Contele de) 6.
Bianu (Ion) 31.
Benigni (Prelatul)) 33.
Benedict XV. 33. 34. 135
Bisletti (Cardinalul) 28.
Berbescu (D) 42. 44. 45. 46. 53. 57. 62.
Bibicescu (I G.) 51. 104. 105.
Bontescu (Victor) 96.
Branisce (Valer) 112.
Brânzeu (Canonicul N) 125.
Bloom (Contele) 77.
Bogdan — Pitești 26.

www.dacoromanica.ro

Bourbon (Prințul Sixt de) 100.
Bratianu (Adina) 10.
— (Ionel) 13. 23. 27. 29. 30. 34. 35. 36. 39. 41, 42. 43. 44. 46. 49. 50. 51. 52. 53. 58. 79. 85. 89. 92. 94. 103. 110. 112. 116. 122. 127. 130. 132. 139. 138.
Brătianu (Dna Pia) 36. 73. 74.
Brătianu (Dra Pia) 107.
Brătianu (Vintilă) 103. 139.
Brediceanu (Caius) 117.
Briand (Aristide) 57.
Brânzeu (Prefectul) 64.
Bujor 117.
Berlescu (D) 133.
Buvian 126.
Bud 135.
Buzdugan (G) 136.

C

Carada (Eugeniu) 17. 35.
Carada (Sultana) 87.
Carp (P. P.) 19. 37. 43. 51. 62. 67. 68. 75. 76.
Carp. (Grigore) 112.
Carol I (Regele) 5. 13. 21. 25. 32. 37. 44. 48.
Caratasu (Colonel) 102.
Ciocanelli (Ep.) 69.
Ciocârdia 109.
Cathrein 15.
Chifu 15.
Chiricescu (C) 16. 18. 20. 21. 23. 71. 125.
Clinceni (Vlădica Partenie) 9. 12. 13. 14. 16.
Clinceni (Ghiță) 12.
Costinescu (Emil) 38. 46. 52. 63.
Constantinescu (Alexandru) 52. 115. 126.
Camilli (Vlădica Nicolae) 54.
Cernăianu (C.) 12. 18. 20. 21. 72.
Coandă (General) 51. 87. 91. 111. 112. 133.
Cocorăscu (General) 64.
Catargi (Lascar) 60.
— (Barbu) 123.
Constantinescu (Duțu) 125.
Corteanu (Andrei) 68. 69. 77. 92. 95. 99. 108.
Chiriacescu (Al.) 102.
Chiriacescu (Oscar) 68.
Crăiniceanu (General) 61.
Culcer (General) 66. 133.
Cantacuzino (Gr.) 68. 74. 75. 80. 89. 90.
Cantacuzino (M. G.) 86.
Cantacuzino-Pașcanu (Alex) 40.
Cantacuzino (Matei) 133.
Crăsnaru (Al) 68. 76.
Cudalbu (M.) 133.

D

Dan (Sever) 114. 112. 117.
Deșliu (M.) 43.
Demetrescu (Dragomir) 51. 69. 70. 102.
Diculescu (C) 43.
Dobrescu (C.) 18.

www.dacoromanica.ro

Dobrescu (Matache) 68. 69. 85. 131.
Dobrescu (N) 11.
Dumitrescu (Domnica) 8.
— Brăila 117.
Duca (I. G.) 54.
Duca (G.) 68.
Dobrescu (Vlădica Meletie) 69. 79.
Drăghiceanu 47.
Dobrovitz (D.) 68. 69.
Dobrovitz (G.) 99.
Dristoreanu (C) 74. 98.

E

Elisabeta (Regina) 54.
Emilian (C) 47.
Erbiceanu 14.
Eugenia (Impărăteasa) 81

F

Filoti 108.
Filipescu (N.) 37. 38. 40. 45. 46. 47. 52. 51. 55. 58.
Filipescu (Lidia) 68.
Ferdinand I (Regele) 48. 49. 51. 59. 65. 74. 81. 139.
Ferdinand (Regele Bulgariei) 39.
Focşeneanu (M. H) 103.
Frantz. — Iosif (Impăratul) 39.
Frantz — Ferdinand (Arhiducele) 42.
Franchetti 29.
Frâncu (Amos) 96.
Frăţilă (Tudor) 45.
Frollo (Hildebrand) 40. 44. 125.
Fundăţeanu 128.

G

Gaspari (Cardinal) 134.
Georoceanu (Ana) 5.
Ghimpa (M). 60.
Gârboviceanu (P) 12.
Giafari (Prelatul) 31.
Giani (Dr) 54.
Geiser (Părintele) 20.
Gotti (Cardinalul) 29. 35.
Gomoi (D.) 12. 13.
Grigorescu (General) 80.
Georgescu (Vlădica Pimen) 14. 17.
Ghiorghian (Vlădica Iosif.) 5. 9. 10. 16. 19. 26.
Golescu (Gr) 99.
Garoflid (C) 99. 133. 137.
Greceanu (D.) 86. 133.
Ghika (Prinţul Dimitrie Gr.) 110.
Ghika (Vladimir) 9. 22. 24. 26.
Ghika (Ion) 130.
Ghika - Comăneşti (N.) 98. 100. 101. 102. 103.
Goga (O) 133. 137.
Goldiş (Vasile) 133.

www.dacoromanica.ro

H

Hesellmann (I) 6.
Hina (C.) 74.
Honigman (Albert) 10.
Haret (Spiru) 11. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 19. 34.
Horvat (Geza) 27.
Hagiarian (Vlădica) 30.
Hornstein (Vlădica) 27.
Hemptine (Dom. Hildebrand de) 28.
Hohenzolern (Prinţul Carol-Anton de) 37. 38.
Hossu (Vlădica Iuliu) 30.
Humulescu (Vlădica Evghenie) 69. 70.

I

Iagov 44.
Iancovescu (Generalul C) 47. 60.
Ialomiţeanu (Vlădica Calist) 70.72.
Ianovici (N. P.) 91.
Ionescu (Take) 21. 36. 40. 43 45. 46. 53. 55. 66. 90. 91. 92. 97. 108. 112. 113.
Ionescu - Dolj 74.
Iorgulescu (N.) 74.
Iorga (N.) 53. 125. 137.
Ienescu (Fotin) 133.

J

Jaquet (Vlădica Dominic) 30. 32.
Juvaru (D.) 37.

K

Karalevschy (Chiril) 31. 33.
Kostache (Lupu) 53. 68. 72. 74. 84.
Kogâlniceanu (K) 130.

L

Lascar (Vasile) 14. 38. 130. 138.
Lahovary (I. N.) 52.
Litzica 74.
Leon XIII 29.
Lucaciu (Părintele Vasile) 50.
Lindenboom 100
Lugomirescu (Milone) 16.
Lupu (Dr. N.) 132.
Lapedatu (I) 133.

M

Maltezeanu (V. V.) 8.
Maniu (Iuliu) 92. 109. 111. 112. 117. 118. 119. 132. 140.
Man (Preotul) 111. 112. 117.
Makensen (Mareşalul) 65.
Mandrea (R) 102.
Maiorescu (Titu) 37. 38. 40. 58. 65. 66. 67. 74. 75. 78.

www.dacoromanica.ro

Marghiloman (Alexandru) 36. 40. 41. 42. 43. 44. 46. 50. 52. 53. 54. 56. 58. 59. 60. 63. 64. 66. 67. 70. 74. 75. 76. 78, 80. 81. 84. 85. 86, 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 96. 99. 101. 103. 105. 106. 107. 108. 109. 111. 112. 117. 118. 119. 120. 122. 125. 126. 128. 129. 130. 131. 132.
Mavroiani (L.) 78.
Mazilul 90.
Micul (Vlădica Inochentie) 10.
Mihălcescu (I.) 11.
Mironescu (Vlădica Atanasie) 14. 16. 19. 26. 96.
Mironescu (G. G.) 14. 17. 22.
Miclescu (Vlădica Calinic) 25. 26
Mihăilescu (Vlădica Teofil) 69.
Mitilineu (I. M.) 104. 133.
Manu (General Gh.) 22.
Merry del Val (Cardinalul) 32. 35. 135.
Mladenof (Vlădica) 31.
Mircescu (Colonel) 80.
Mitescu (N.) 102.
Mişu (N.) 85. 133.
Mehedinţi (S.) 74. 77. 82. 121
Morandini (Cornel) 125.
Murgăşanu (N) 101.
Mustaţă (General) 39. 61.
Murgu (Locot.) 58.
Meissner (C) 133.
Mussolini (B) 135.

N

Nacu (C) 91.
Nedelcu 68.
Nenițescu (D. S.) 68. 74. 100.
Netzhammer (Vlădica Raimond) 32. 35. 67. 69. 73. 81.
Negulescu (Preotul) 71.
Niculescu (Vlădica Nifon) 6. 10. 17. 22.
Niculescu— Dorobanţu (Tatiana) 107.
Napoleon I. 134.

O

Obrocea 47.
Oromolu (Mihai) 103. 132.

P

Panu (G.) 125.
Papacostea (Alex.) 121.
Paoli (Vlădica Ignatie)
Palma (Vlădica) 35.
Petrescu (Vlădica Ghenadie) 6.
Petrovici (I) 117. 118. 133.
Petit (Părintele) 33.
Pherechyde (M.) 40. 41. 52. 54. 58. 91. 92.
Pherechyde (Lina) 68.

www.dacoromanica.ro

Perieţeanu (I. Gr.) 102.
Pasken (Dr.) 77.
Piu IX 33.
Piu X 29. 32. 135.
Piu XI. 134. 135.
Porumbaru (Em.) 48. 84. 85. 86. 91.
Popescu (Mihail) 68.
Popescu (Nicolae) 71.
Popescu (Stelian) 117.
Popescu (Radu) 62
Popescu — Pasăre 69.
Popp (Cicio) 76.
Porsena (N. I.) 106.
Procopiu (Grigore) 53. 65.
Prusia (Prinţul Frederic-Wilhelm de) 76.
Puiu (Vlădica Visarion) 96.
Polak 23. 24.
Popovici (Mihai) 132.
Petrescu (Nica) 132.
Prezan (General) 136.

R

Rahtivan (M.) 74.
Radu (Vlădica Dumitru) 50. 94.
Răducanu 117.
Rampolla (Cardinalul) 29. 30. 32.
Răşcanu (General) 102. 126. 133.
Râmniceanu (Dr. Gr) 9. 23. 51.
Repta (Vlădica Vladimir de) 95
Rizeanu (Colonel) 58.
Rosetti (Th.) 42. 99.
Rosenberg. 74.

S

Saffirinu (Vlădica Gherasimu) 16. 19. 20.
Saligny (Anghel) 40. 105.
Scărişoreanu (Dumitru) 124.
Stelian (Toma) 90. 111.
Seulescu (M. N.) 60.
Solacolu (Aurel) 115.
Stănescu (Vlădica Vartolomeu) 58. 64. 95.
Stoenescu (Vlădica Atanasie) 5.
Stoenescu (Generalul Al) 59.
Stoian (I. G.) 69. 92. 95. 98. 100. 101. 102. 103.
Sturdza (Mihai-Vodă) 25. 29. 30.
Sturdza (D. A.) 9. 10. 25. 29, 30.
Stoicescu (G.) 102.
Stolojian (Olga) 13. 73.
Şerban (Iulia) 12. 13.
Şoimescu (D. M) 40. 42. 43. 52.
Ştefănescu (Gică) 99. 102.
Ştirbey (Barbu) 111. 137.
Ştirbey (George) 53. 74. 77. 78.

T

Tătuşescu (Dr) 51.
Tatarinof (Colonel) 53.
Ţeodorescu (Preotul Ilie) 23.
Theodorian (Caton) 60. 61. 124.
— (Nonu) 120. 124.
— (Ştefan) 58, 64.

www.dacoromanica.ro

Theodoru (Paul) 74. 75.
Tiberghien (Prelatul) 30
Trăilescu (Maior) 46.
Timuș (Vlădica Gherasim) 16.
Tzigara — Samurcaș (Al.) 102.
Titulescu (N. I) 134.

V

Văleanu (General G.) 133.
Văitoianu (General Art.) 92.
Vaida (Alexandru) 91. 110. 111. 114. 115. 117.
Vives (Cardinalul) 29. 31.
Vlădescu (M.) 14.
Vulpescu (Vlădica Sofronie) 20. 70.
Vizanti (Panait) 112.
Wied (Prințul de) 37. 38.
Wilhelm II. (Impăratul) 67. 76.
Wilson (Președintele) 94.

Z

Zamfirescu (Duiliu) 112. 113.
Zugravu (Protopopul N) 107.

www.dacoromanica.ro

ERRATA

La pagina	rândul	în loc de	citește:
18	16	vrea	era
22	1	face	faci
23	10	Brăteanu	Brătianu
27	1	aci văd	au vrut
27	5	fusese	făcuse
29	19	— Doroghnu	— Dorogh nu
31	18	Aposciosonul	Apocrisiarul
40	33	— Pașcani	— Pașcanu
47	8	că se	că nu se
51	30	Czernik	Czernin
55	39	ruteste	mutește
58	10	Tatarilor	Tatarinof
59	13	Stoinescu	Stoenescu
63	32	și că	și pe
73	17	Plictisită	Plictiselele
74	35	Iorgule	Iorgulescu
76	27	Wilhe	Wilhelm
76	32	Hoheloke	Hohenlohen
81	20	înșelau, că	înșelau. Erau
91	15	avem groaza	aveam groaza
102	18	— nu	— Nu
105	13	câți	ceti
109	5	declarat	declinat
123	21	relele	realele
126	1	Buvian	Burian
127	7	porția	protia
127	16	Brebianu	Brătianu
128	33	puneau	doreau
156	18	conteze	contesteze

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

In loc de prefață 3

CAP. I.

Binecuvântare Episcopală. — Dragoste de Biserică. — Biserica S. Nicolae-Vlădica din Prund. — Nămăeștii. — Unirea. — Doi profesori dela Facultatea de Teologie. — Vestitorul și Biserica Românească. — Dimisia Mitropolitului Moldovei. — Episcopul Râmnicului. 5

CAP. II.

Moartea lui Iosif Gheorghian. — Atanasie Mironescu Primat al României. — Coaliția împotrivă-i. — Conflictul Sinodal. — Gherasimu Saffirinu. — Const. Chiricescu. — Gherasim Timuș. — Preocupările unui anticar. 16

CAP. III.

Canonicul Baud. — Mitropolitul Calinic Miclescu. — In drum spre Roma. — Cardinali și prelați. — Piu X. — Secretarul de Stat. — Despre Sturdzești. — Vaticanul și Viena. — Prin Biserici și Monastiri. — Antichități și Muzee. — Raportul Palma. — Ionel Brătianu la Vatican. 25

CAP. IV.

In audiență la Regele Carol. — Războiul Balcanic. — Soarta Albaniei. — Moartea lui Cornoi. — România în acțiune. — Ocupa-

www.dacoromanica.ro

rea Varnei. — La Croix. — Două broşuri. — Alături de Marghiloman. — De vorbă cu Pherechyde. 36

CAP. V.

Atentatul dela Serajevo. — Isbucnirea războiului. — Consiliul de Coroană. — Intrigă şi pregătire. — Şovăelile lui Arion. — Take Ionescu despre Emil Costinescu. — Românismul din Basarabia. — Moartea Regelui Carol. 42

CAP. VI.

Domnie nouă. — Popa Lucaciu. — La Regele Ferdinand. — Culoarea de Albastru. — Lierdertafel. — Ce nu se ştie. — In defensivă. — In România episcopi români. — Moartea Reginei Elisabeta. — O încercare a lui Filipescu. — Svonuri. — Mangalia. — Craiova. 50

CAP. VII.

Asigurarea păcii generale. — La Nămăeşti în 1916. — Bucureştii în ajunul intrării în acţiune. — Căderea Turtucaei. — In bejenie. — Ocuparea Bucureştilor. — Cine a fixat momentul. — Ce ar fi fost de făcut. — Greşelile lui Marghiloman şi ale lui Ionel Brătianu. 57

CAP. VIII.

Ocupaţia. — Wilhelm II oferă pace. — Delegaţia Guvernului. — Aprovizionarea sărăcimei cu lemne. — Direcţia Mitropoliei. — Moartea Olgăi Stolojian. — Arestarea Brătiencelor. — O şedinţă a Comitetului Executiv Conservator. — Moartea lui Maiorescu. — Giranţii. — Marghiloman la Călineşti. — Doi nemţi. — 2 Mai 1917. — Moartea lui George Ştirbey. — Redactări şi scrieri. . 67

CAP. IX.

Spre pace. — Ministerul Marghiloman. — Basarabia. — Antidinastici. — Bisericile din Dobrogea. — Disolvarea Parlamentului. — La Iaşi în Senat. — Plecarea din Iaşi. — Căderea lui Marghiloman. — Cabinetul Coandă. — Brătianu iar la Guvern. — Sultana Carada. 79

www.dacoromanica.ro

CAP. X.

Partidul Progresist. — Anarhia din 1918. — La Paris. — Consiliul Dirigent. — Cabinetul Văitoianu. — Alegeri Generale. — Federaţia. — Cabinetul Vaida. — Anarhie mai rău ca în 1918. — Greva Tipografilor. — Viitorul Primat, — Frământări. — Inlocuirea Dlui Vaida prin Generalul Averescu. 88

CAP. XI.

Intemeierea Băncei Naţiunei. — Nicu Ghika-Comăneşti. — Banca înfloreşte dar se aventurează. — Incercări de remediere. — Proect de fuzionare cu Banca Agricolă. — Svonuri. — Cracul. — Sinuciderea lui Ghika. — Un an de Preşedinţie. — Incercări de salvare. — Marghiloman refuză a fi Guvernator al Băncei Naţionale. — Un mare cordon ce i-se datora. 98

CAP. XII.

Alegerile generale din 1920. — Pentru un cartel cu liberalii. — Alte convorbiri cu Liberalii. — Optimismul lui Marghiloman. — Cochetării cu Ţărăniştii. — Intrevederea dela Lugoj. — Criza din Decembrie 1921. — Negocieri. — Dimisia Generalului Averescu. — Cabinetul Take Ionescu. 106

CAP. XIII.

Pertractări. — Marghiloman autorizat să declare Regelui că Ardelenii şi Averescanii vor sprijini un cabinet format de el. — Cabinetul Ionel Brătianu. — Blocul oposiţiei nu se poate înfăptui. — Declinul Progresiştilor. — Moartea frate-meu Nonu. — La Albatros. — D. Maniu sfătuit să meargă la încoronare. — Revizuirea Constituţiei. — Egalitatea Cultelor. — Generalul Averescu se întâlneşte cu D. Iuliu Maniu în Bulevardul Maria. . . 113

CAP. XIV.

Un neam de scriitori. — Dela „Carpaţi" la „Albina". — Marghiloman septuagenar. — Ultimatul Generalului Averescu. — Intervenţia mea. — Intrigile. — Boala şi moartea Liberatorului Basarabiei. 124

CAP. XV.

Disolvarea Partidului Progresist. — Dimisia Cabinetului Brătianu.

www.dacoromanica.ro

— Iluziile Dlui Maniu. — Al treilea cabinet Averescu. — La Viena pe Dunăre. — O lună în Italia. — Papa Piu XI. — Boala Regelui Ferdinand. — Combinații imposibile. — In cochetării cu Național-Țărăniștii. — 4 Iunie 1927. 131

CAP. XVI.

La Ionel Brătianu. — Moartea Regelui Ferdinand și a lui Ionel Brătianu. — Vintilă Brătianu șef al guvernului. — Alba-Iulia. — Ultimul sfat. — Demiterea lui Vintilă Brătianu. — Retras din politică. 138

ANEXE

I

Un vis împlinit. 143

II

Directoratul Mitropoliei. 144

III

Memorii înmânate în primăvara lui 1918 lui Marghiloman, Președintele Consiliului Miniștrilor. 146

IV

Pentru destindere. 158

Note 163
Index alfabetic 165
Errata 172

www.dacoromanica.ro

PREȚUL 60 LEI

www.dacoromanica.ro